

МОНОГРАФИЯ

НАУЧНОЕ

КРУЖЕНИЕ

СОВРЕМЕННОГО
ЧЕЛОВЕКА

ЭКОНОМИКА, МЕНЕДЖМЕНТ,
ОБРАЗОВАНИЕ, ПСИХОЛОГИЯ,
ЮРИСПРУДЕНЦИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ

2019

Проект SWorld

Институт морехозяйства и предпринимательства

Мохоров Т.А., Сирота Н.М., Львович И.Я., Преображенский А.П., Чопоров О.Н. и др.

**НАУЧНОЕ ОКРУЖЕНИЕ
СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА**
*ЭКОНОМИКА, МЕНЕДЖМЕНТ, ОБРАЗОВАНИЕ,
ПСИХОЛОГИЯ, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ*

ВХОДИТ В РИНЦ SCIENCE INDEX
INDEXCOPERNICUS

МОНОГРАФИЯ

Книга 2. Часть 2

Одесса
Куприенко СВ
2019

УДК 001.895

ББК 94

Н 34

Авторский коллектив:

Мохоров Г.А. (13), Сирота Н.М. (13), Львович И.Я. (10,12),
Преображенский А.П. (10,12), Чопоров О.Н. (10,12), Хомелева Р.А. (13),
Шаховская Л.С. (2), Бурчак Л.В. (7), Бурчак С.А. (7), Запорожченко Т.П. (9),
Мегем О.Н. (6), Щеглова С.Н. (8), Толбатов А.В. (4), Богданова Н.А. (5),
Богданова О.Ю. (1), Богославцева Л.В. (1), Виганяйло С.М. (4), В'юненько О.Б. (4),
Карепина О.И. (1), Кузьменко В.Л. (3), Суркова М.А. (5), Бурдельная Е.А. (11),
Заставная П.М. (2), Паентко В.В. (11), Процко Т.Л. (3),
Гуманская Н.В. (11), Степовая Н.А. (11)

Рецензенты:

Рябова Марина Анатольевна, кандидат экономических наук, доцент факультета
дополнительного образования УлГПУ им.И.Н.Ульянова
Кострова В.Н., проректор по мониторингу качества ВИБТ, д.т.н., профессор

Н 34 **Научное** окружение современного человека: экономика, менеджмент, образование, психология, юриспруденция, политология. Книга 2. Часть 2 : серия монографий / [авт.кол. : Мохоров Г.А., Сирота Н.М., Львович И.Я., Преображенский А.П., Чопоров О.Н. и др.]. – Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2019 – 175 с. : ил., табл. – (Серия «**Научное** окружение современного человека» ; №2).
ISBN 978-617-7414-64-2

Монография содержит научные исследования авторов в области экономики, менеджмента, образования, психологии, юриспруденции, политологии. Может быть полезна для руководителей и других работников предприятий и организаций, а также преподавателей, соискателей, аспирантов, магистрантов и студентов высших учебных заведений.

УДК 001.895

ББК 94

© Коллектив авторов, научные тексты, 2019

© Куприенко С.В., оформление, 2019

© Институт морехозяйства и предпринимательства, оформление, 2019

ISBN 978-617-7414-64-2

Монография подготовлена авторским коллективом:

1. *Мохоров Геннадий Анатольевич*, Институт внешнеэкономических связей, экономики и права, Россия, доктор исторических наук, профессор - Глава 13 (в соавторстве)
2. *Сирота Наум Михайлович*, Государственный университет аэрокосмического приборостроения, Россия, доктор политологических наук, профессор - Глава 13 (в соавторстве)
3. *Львович Игорь Яковлевич*, Воронежский институт высоких технологий, Россия, доктор технических наук, профессор - Глава 10, 12 (в соавторстве)
4. *Преображенский Андрей Петрович*, Воронежский институт высоких технологий, Россия, доктор технических наук, доцент - Глава 10, 12 (в соавторстве)
5. *Чопоров Олег Николаевич*, Воронежский государственный технический университет, Россия, доктор технических наук, профессор - Глава 10, 12 (в соавторстве)
6. *Хомелева Рамона Александровна*, Государственный университет аэрокосмического приборостроения, Россия, доктор философских наук, профессор - Глава 13 (в соавторстве)
7. *Шаховская Лариса Семеновна*, Волгоградский государственный технический университет, Россия, доктор экономических наук, профессор - Глава 2 (в соавторстве)
8. *Бурчак Лиана Владимировна*, Украина, кандидат педагогических наук, доцент - Глава 7 (в соавторстве)
9. *Бурчак Станислав Александрович*, Украина, кандидат педагогических наук, доцент - Глава 7 (в соавторстве)
10. *Запороженко Татьяна Петровна*, Украина, кандидат педагогических наук - Глава 9
11. *Мегем Олеся Николаевна*, Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко, Украина, кандидат педагогических наук, доцент - Глава 6
12. *Щеглова Светлана Николаевна*, Северо-Восточный государственный университет, Северо-Восточный государственный университет, Россия, кандидат педагогических наук, доцент - Глава 8
13. *Толбатов Андрій Володимирович*, Сумской национальный аграрный университет, Украина, кандидат технических наук, доцент - Глава 4 (в соавторстве)
14. *Богданова Наталья Альбертовна*, ФГБОУ ВО УлГПУ им.И.Н.Ульянова, Россия, кандидат экономических наук, доцент - Глава 5 (в соавторстве)
15. *Богданова Оксана Юрьевна*, Ростовский государственный экономический университет РИНХ, Россия, кандидат экономических наук, доцент - Глава 1 (в соавторстве)

16. *Богославцева Людмила Викторовна*, Ростовский государственный экономический университет РИНХ, Россия, кандидат экономических наук, доцент - Глава 1 (в соавторстве)
17. *Виганяйло Світлана Миколаївна*, доцент, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, Україна, кандидат економічних наук - Глава 4 (в соавторстве)
18. *В'юненко Олександр Борисович*, Сумской национальной аграрный университет, Украина, кандидат экономических наук, доцент - Глава 4 (в соавторстве)
19. *Карепина Оксана Ивановна*, Ростовский государственный экономический университет РИНХ, Россия, кандидат экономических наук, доцент - Глава 1 (в соавторстве)
20. *Кузьменко Виктория Леонидовна*, УО "Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации, Беларусь, кандидат экономических наук, доцент - Глава 3 (в соавторстве)
21. *Суркова Мария Аркадьевна*, ФГБОУ ВО УлГПУ им.И.Н.Ульянова, Россия, кандидат экономических наук, доцент - Глава 5 (в соавторстве)
22. *Бурдельная Евгения Андреевна*, Институт одаренного ребенка, Украина, аспирант - Глава 11 (в соавторстве)
23. *Заставная Полина Михайловна*, Волгоградский государственный технический университет, Россия, магистр - Глава 2 (в соавторстве)
24. *Паентко Виктория Васильвна*, Институт химии поверхности имени А.А.Чуйка НАНУ, Украина, магистр - Глава 11 (в соавторстве)
25. *Процко Татьяна Леонидовна*, УО "Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации, Беларусь, магистр, старший преподаватель - Глава 3 (в соавторстве)
26. *Гуманская Наталья Владимировна*, Белицкая общеобразовательная школа I-III ст №9 Добропольского городского совета, Украина, специалист, - Глава 11 (в соавторстве)
27. *Степовая Нина Алексеевна*, школа-лаборатория АПНУ УВО "Образование", Украина, специалист - Глава 11 (в соавторстве)

Содержание

ГЛАВА 1. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-010	
РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ	
Введение.....	9
1.1. Организационные основы налогового контроля в России	9
1.2. Адаптация положительного зарубежного опыта организации налогового контроля к отечественной практике	14
1.3. Основные направления и перспективы развития мероприятий налогового контроля в России	25
Выводы	32
ГЛАВА 2. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-027	
РЕКЛАМА, КАК НАУЧНЫЙ МАРКЕТИНГОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ ОРИЕНТАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА В МИРЕ НОВЫХ ТОВАРОВ И УСЛУГ	
Введение.....	34
2.1. Появление новых рынков товаров и услуг, как объективный процесс развития современной экономики в эпоху глобализации.....	34
2.2. Реклама, как форма познания современного потребителя о новых товарах и услугах	36
2.3. Реклама в СМИ, как важнейшая форма познания современного человека о новых товарах и услугах, и его ориентации на новых рынках	39
Выводы	42
ГЛАВА 3. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-026	
ФОРМИРОВАНИЕ АССОРТИМЕНТА ЮВЕЛИРНЫХ ИЗДЕЛИЙ ИЗ БРИЛЛИАНТОВ НА ОСНОВЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ	
Введение.....	43
3.1. Прогнозирование спроса на ювелирные изделия из бриллиантов на предстоящий период	43
3.2. Оптимизация ассортимента ювелирных изделий из бриллиантов на основе прогнозной модели спроса	48
Выводы	51
ГЛАВА 4. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-017	
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕНЕДЖМЕНТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	
Вступ.....	52
4.1. Сучасні підходи до здійснення планування	52
4.2. Оцінка виробничої діяльності та організації планування економічної діяльності підприємства	53

4.3. Оцінка виробничої діяльності та організації планування економічної діяльності підприємства	54
Висновки	59

ГЛАВА 5. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-019

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ

Введение.....	60
5.1. Решения в сфере управления персоналом	60
5.2. Диагностика системы управления персоналом	62
Выводы	67

ГЛАВА 6. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-024

ТВОРЧИЙ СПАДОК УКРАЇНСЬКИХ МЕТОДИСТІВ-БІОЛОГІВ ТА ВЧИТЕЛІВ-ПРАКТИКІВ (1959–1966 рр.)

Вступ.....	69
6.1. Напрями розвитку методики навчання біології в загальноосвітніх навчальних закладах України	70
6.2. Внесок У. Тюпи у розвиток методики формування практичних умінь і навичок з біології	77
6.3. Проблема розвитку пізнавальних інтересів учнів до біології у педагогічній спадщині Д. Трайтака.....	80
Висновки	83

ГЛАВА 7. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-001

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ

Вступ.....	84
7.1. Підготовка майбутніх педагогів до розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів як педагогічна проблема	85
7.2. Сучасні підходи до розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів	92
Висновки	96

ГЛАВА 8. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-025

МЕТОДИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЯ ПОДГОТОВКИ 44.03.05 ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ (С ДВУМЯ ПРОФИЛЯМИ ПОДГОТОВКИ) ПО ПРОВЕДЕНИЮ ЛОГИКО-ДИДАКТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА МАТЕМАТИЧЕСКИХ ТЕМ.....

97

ГЛАВА 9. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-004

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Вступ.....	109
9.1. Педагогічні передумови необхідності впровадження засобів інноваційних технологій у процес формування математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів	109
9.2. Використання засобів інноваційних технологій у процесі формування математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.....	113
Висновки	117

ГЛАВА 10. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-022

ОБУЧЕНИЕ ИНФОРМАТИКЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ

Introduction	119
10.1. Course of informatics and features of use of multimedia and interactive equipment at school.....	120
10.1.1. Features of computer science education.....	120
10.1.2. Multimedia software	122
10.2. Methods of teaching Informatics in primary school with the use of multimedia and interactive technology	123
Summary	126

ГЛАВА 11. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-029

ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО КОНКУРСІВ-ЗАХИСТІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ РОБІТ З ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОГО ЦИКЛУ ЯК ПРИКЛАД РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Вступ.....	127
11.1. Проблеми поєднання позакласної пошукової діяльності з шкільним навчанням	127
11.2. Роль шкільного психолога у пошуку обдарованих учнів	128
11.3. Класифікація занять з обдарованими учнями	131
11.4. Види наукових робіт	132
11.5. Використання різних видів програмного забезпечення на уроках та при написанні науково-дослідних робіт.....	133

ГЛАВА 12. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-023

О РАБОТЕ ВОЖАТЫХ В ДЕТСКОМ ЛАГЕРЕ

Introduction	136
12.1. The area of group	136
12.2. Methods of teaching Informatics in primary school with the use of multimedia and interactive technology	140
12.2. What to do in preparation for the meeting of children.....	141

12.4. Preparation for the event	142
12.5. When the shift ends	143
12.6. The program of stay in camp	144
Summary	146

ГЛАВА 13. DOI:10.30888/978-617-7414-51-2.0-009

**ЗАПАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ
КОНФЛИКТОВ**

Введение.....	147
13.1. Дефиниция и причины международных конфликтов: подходы к изучению	148
13.2. Основные направления анализа международных конфликтов	153
Выводы	160

Литература.....	210
-----------------	-----

ГЛАВА 1. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-010**РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ****Введение**

В современных условиях, создание прочной финансовой основы существования государства и общества в целом, невозможно без создания системы эффективного налогового контроля, который обязан обеспечить финансовые интересы государства при одновременном соблюдении прав организаций и физических лиц. Поэтому вопросы, связанные с изучением организации налогового контроля в Российской Федерации, анализом эффективности работы контролирующих налоговых органов, а также определением проблем и дальнейших путей совершенствования налогового контроля являются весьма важными.

1.1. Организационные основы налогового контроля в России

Налоговые органы занимают особое место в системе федеральных органов исполнительной власти в части обеспечения своевременного и полного поступления в бюджет налогов и некоторых других обязательных платежей. А так как налоги являются основой доходов бюджета любого современного государства, без которых оно не в состоянии выполнять свои функции, то получается, что само по себе функционирование государства во многом зависит от эффективности и качества деятельности налоговых органов.

Повышая качество и эффективность работы, налоговые органы решают главную задачу — обеспечение бюджетов всех уровней доходами в полном объеме. От этого зависит выполнение всего комплекса экономических и социальных задач, поставленных Президентом и Правительством Российской Федерации и направленных на модернизацию экономики и улучшение жизни граждан нашей страны. Для государства в целом эффективность налоговой политики определяется как первостепенное увеличение доходов за счет налоговых поступлений (платежей), а также как развитие налогооблагаемой базы.

Центральным органом управления налогообложением в России является Министерство финансов РФ. Министерство финансов осуществляет общее руководство налогообложением, а также издает в пределах своей компетенции

правоустанавливающие документы в области бухгалтерского учета и налогообложения.

Органами государственного налогового контроля выступают органы Федеральной налоговой службы, Министерства финансов РФ, таможенные органы, государственные органы исполнительной власти и органы местного самоуправления, органы государственных внебюджетных фондов, органы Федеральной службы по экономическим и налоговым преступлениям МВД РФ.

Федеральная налоговая служба РФ является главным администратором налоговых доходов, на его долю приходится 77,7% всех налоговых доходов. Около 21% приходится на долю Федеральной таможенной службы, полномочиями которой является взимание налогов и сборов при ввозе товаров на территорию РФ.

Непосредственно в составе Федеральной налоговой службы контрольные функции возложены на следующие структурные подразделения:

- Управление контроля налоговых органов;
- Управление налогового контроля;
- Управление государственной регистрации и учета юридических и физических лиц;
- Управление урегулирования налоговой задолженности и обеспечения процедур банкротства.

На налоговые органы Федеральной налоговой службы Минфина РФ возложены обязательства по организации и проведению контроля за соблюдением налогового законодательства РФ, правильностью исчисления, полнотой и своевременностью внесения в соответствующий бюджет налогов и других обязательных платежей, а также контроля за соблюдением валютного законодательства РФ, осуществляемого в пределах компетенции налоговых органов.

Так же важнейшим звеном, осуществляющим функцию налогового контроля, являются межрайонные и городские налоговые инспекции. Именно на их долю падает основная часть мероприятий по осуществлению налогового контроля. В полномочия вышестоящих налоговых органов входит контроль за правильностью и законностью деятельности нижестоящих налоговых органов в осуществлении ими контрольных действий, а также текущий учет поступлений платежей и недоимок по платежам в бюджет на основе отчетности,

поступающей от нижестоящих налоговых органов. Учет начисленных и фактически поступивших налоговых платежей и налоговых санкций ведется в соответствии с классификацией доходов и расходов бюджетов, что позволяет методически поддержать реализацию функции контроля за исполнением бюджетных заданий по налогам.

Таким образом структура основных контролирующих органов - Федеральной налоговой службы делится на три уровня в соответствии с системой федеративного устройства государства:

- I уровень — федеральный орган государственного управления — Федеральная налоговая служба, возглавляемая руководителем, который назначается Президентом РФ. Руководитель представляет (по согласованию с Министром финансов РФ) в Правительство РФ кандидатуры своих, отвечающих, в дальнейшем за конкретное направление деятельности Службы.

- II уровень — региональный — подразделения ФНС России по субъектам РФ, городам Москве и Санкт-Петербургу. Их руководители назначаются Министром финансов РФ по представлению руководителя ФНС России.

- III уровень — местный - инспекции ФНС России по районам, городам без районного деления и районам в городах. Руководители налоговых органов местного уровня назначаются руководителем ФНС России.

Единая централизованная система налоговых органах, состоит из федерального органа исполнительной власти, уполномоченному по контролю и надзору в области налогов и сборов, и его территориальных органов (рис. 1).

Федеральной налоговой службой проведены организационно-штатные мероприятия по совершенствованию структуры центрального аппарата. Всего центральный аппарат ФНС России состоит из 22 управлений[1].

В 2016 году в ФНС России было создано 4 новых управления:

- Управление обеспечения контроля оборота товаров,
- Управление оперативного контроля,
- Управление налогообложения доходов физических лиц и администрирования страховых взносов,
- Управление налогообложения имущества.

По состоянию на 01.01.2018 структура территориальных органов ФНС России включает в себя:

84 управления ФНС России по субъектам Российской Федерации;

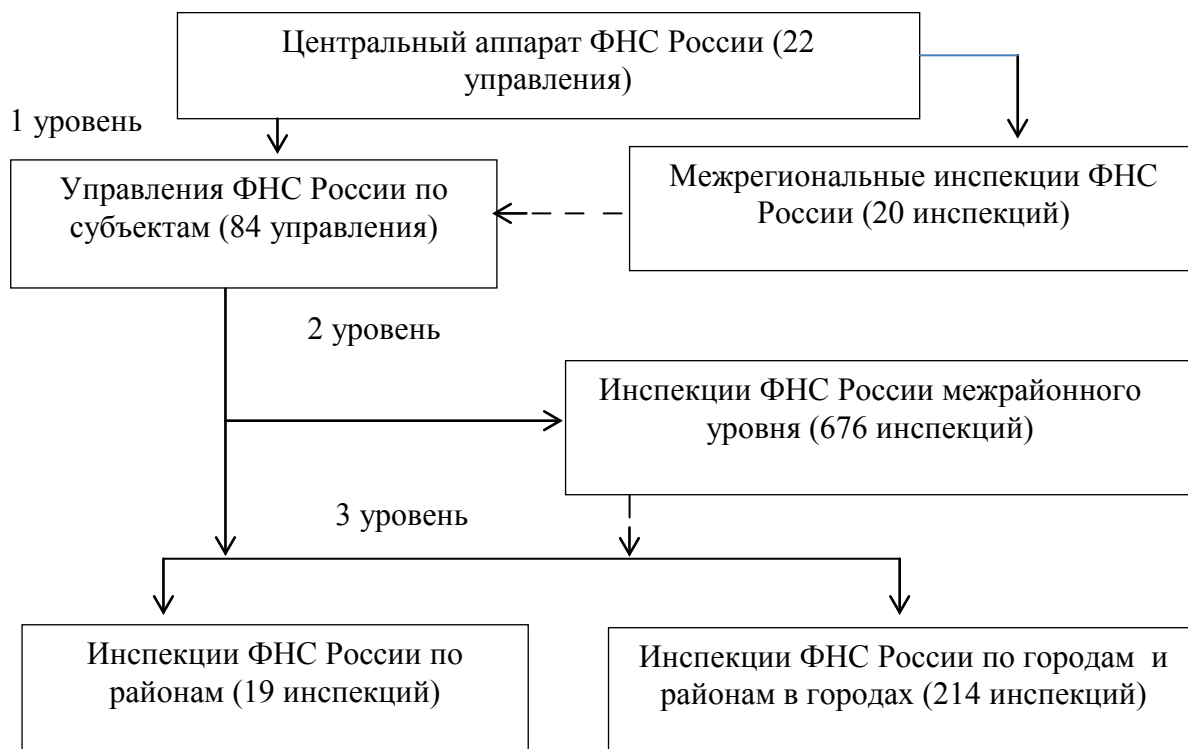

Рис.1. Структура Федеральной налоговой службы России

По состоянию на 01.01.2018 структура территориальных органов ФНС России включает в себя:

84 управления ФНС России по субъектам Российской Федерации;

20 межрегиональных инспекций, из них:

- 9 по крупнейшим налогоплательщикам;
- 8 по федеральным округам;
- 1 по ЦОД;
- 1 по ценам;
- 1 по камеральному контролю.

909 инспекций районного, городского и межрайонного уровней, из них:

- 19 районного;
- 214 городского и районам в городах;
- 676 межрайонного.

В связи с передачей в Федеральную налоговую службу полномочий по администрированию страховых взносов на обязательное пенсионное, социальное и медицинское страхование, постановлением Правительства Российской Федерации с 1 января 2017 года ФНС России увеличена предельная численность территориальных органов ФНС России на 5000 единиц, которые распределены между территориальными органами ФНС России.

Организационная структура органов налогового контроля РФ строится на компромиссном сочетании существующих методов. При этом структура органов налогового контроля постоянно видоизменяется и совершенствуется, исходя из задач и конкретных целей налогового контроля. Кроме того, в последние годы появилась тенденция формирования структурных подразделений органов налогового контроля по территориальному признаку, что способствует проведению более качественного учета налогоплательщиков, своевременному выявлению фактов уклонения от регистрации в налоговых органах и уплаты налогов.

Также существуют вспомогательные субъекты налогового контроля, которыми являются субъекты налоговых правоотношений, которые способствуют осуществлению контрольных действий налоговых органов. Сами они не контролируют чью-либо деятельность, и их собственная деятельность не является предметом контроля. К таким субъектам относятся эксперты, специалисты, контрагенты, ФКУ "Налог-Сервис" ФНС России и другие лица, играющие вспомогательную роль в налоговом контроле.

Вспомогательные субъекты налогового контроля могут быть классифицированы в зависимости от характера их участия в налоговом контроле:

1) лица, по закону обязанные представлять сведения в налоговые органы в связи с совершением в отношении контролируемого субъекта юридически значимых действий (нотариусы, банки, налоговые агенты и др.);

2) лица, привлеченные налоговыми органами для получения необходимой информации (специалисты, эксперты, переводчики, свидетели);

3) лица, привлеченные налоговыми органами для легализации получаемой информации (понятые);

4) органы государственной и муниципальной власти, предоставляющие информацию в соответствии с нормативными актами, соглашениями по вопросу обмена информацией с налоговыми органами;

5) иные лица, располагающие информацией об обстоятельствах, служащих основанием для возникновения, изменения, прекращения у налогоплательщика обязанности по исчислению и уплате налогов (например, лица, участвующие в цепочке сделок с товарами, реализация которых для проверяемого налогоплательщика является объектом налогообложения НДС);

6) лица, которым переданы часть функций и полномочий ФНС России.

Например, Федеральному казенному учреждению "Налог-Сервис" ФНС России (г. Москва) переданы функции по входному контролю и вводу данных налоговой, бухгалтерской и другой информации в информационную базу ФНС России

План деятельности ФНС России на 2019 год, утвержденный Министром финансов Российской Федерации А. Силуановым, содержит комплекс мероприятий для достижения целей и задач, поставленных перед налоговыми органами. Основные задачи, предусмотренные в Плане, это:

- совершенствование налогового администрирования и инструментов для повышения качества налогового контроля и выполнения надзорных функций;
- обеспечение законности решений, принимаемых налоговыми органами;
- совершенствование электронного взаимодействия с налогоплательщиками;
- реализация мероприятий по созданию федеральной государственной информационной системы формирования и ведения федерального ресурса о населении;
- проведение эксперимента по введению специального налогового режима «Налог на профессиональный доход»;
- повышение эффективности взыскания и урегулирования задолженности по обязательным платежам;
- противодействие коррупции в налоговых органах;
- совершенствование работы налоговых органов по регистрации контрольно-кассовой техники и контролю за ее применением;
- дальнейшая работа по совершенствованию информационного взаимодействия налоговых и таможенных органов[2].

1.2. Адаптация положительного зарубежного опыта организации налогового контроля к отечественной практике

Для выявления слабых звеньев и положительных аспектов в деятельности органов, осуществляющих налоговый контроль в Российской Федерации, необходимо изучение опыта зарубежных стран. Обобщение и анализ опыта иностранных государств в сфере налогового контроля, внедрения передовых форм и методов его проведения, подтвердивших свою эффективность на

практике, способны оказать существенное позитивное влияние на налоговую систему любой страны.

Поэтому улучшение качества системы налогового контроля в РФ можно добиться путем заимствования некоторых зарубежных технологий. Конечно, использование зарубежных технологий и норм законодательства должно происходить с учетом российского законодательства в этой области, уже использующихся методов налогового контроля и менталитета населения.

Финансовая дисциплина в России ужесточается, контроль усиливается, суммы налогов увеличиваются, и часто это объясняется зарубежным опытом. Однако, в отличие от зарубежных стран, в России пока еще не принято думать о налогах как об обязательной части обычной жизни и учитывать их при принятии ежедневных решений.

В мировой практике в системе органов государственной власти выделяются органы, в чьи функции входят создание эффективной системы налогообложения и обеспечение формирования доходов бюджета. Существуют различные варианты организации налоговых администраций и их подчинения. В одних государствах они обладают самостоятельным статусом, в других подчинены финансовому органу. Структуры налоговых администраций включают подразделения, на которые возлагаются учет налогоплательщиков, контроль своевременности и полноты уплаты налогов, взыскание задолженности по налоговым платежам, информационное обеспечение и консультирование налогоплательщиков.

Как правило, на организационную структуру органов налогового контроля оказывает влияние характер осуществляемых ими функций. В мировой практике функции органов налогового контроля носят налоговый и неналоговый характер. Так, в сферу деятельности органов налогового контроля могут входить либо все прямые и косвенные налоги и сборы, либо только прямые налоги. В некоторых странах таможенные и налоговые органы существуют независимо друг от друга (Австралия, Великобритания, США), а в других они объединены в одно ведомство (Канада, Дания, Ирландия).

Все зарубежные государства считают, что налоговый контроль является одним из важнейших направлений деятельности государства. Очень много осуществлять хорошее функционирование налоговой системы без налогового контроля. На основании положений конституции в любом государстве существуют законодательно-нормативные акты, которые содержат нормы,

касающиеся порядка проведения налогового контроля, а также специализированных органов, обеспечивающих организацию и порядок взимания налогов.

В большинстве стран (США, Швеция, Франция) центральные налоговые органы входят в систему министерства финансов.

В других странах (Австралия, Китай, Япония) налоговые органы обладают самостоятельным статусом.

Налоговый контроль на региональном уровне и в административно-территориальных единицах осуществляется органами министерства финансов и налоговыми отделами местных администраций. Центральные органы выполняют контроль за взиманием государственных налогов, местные налоговые органы осуществляют контроль за поступлением местных налогов. Любое государство самостоятельно определяет организационные формы функционирования налоговой системы, поэтому единообразной системы налогового контроля для всех стран не существует. Органы налогового администрирования в большинстве государств наделены большими полномочиями по осуществлению налогового контроля. Должностным лицам органов, осуществляющих проверки налогоплательщиков, предоставляется право беспрепятственного доступа в служебные и производственные помещения, используемые для извлечения доходов, а также получения необходимых для исчисления и уплаты налогов документов и информации.

Далее рассмотрим организационную структуру налоговых органов в зарубежных странах.

Так, в США налоговое ведомство является самостоятельным звеном. В отличие от Российской Федерации в США Министерства финансов нет, его функции выполняет Административно-бюджетное управление при президенте США, которое занимается всеми вопросами формирования федерального бюджета, Казначейство, которое отвечает за исполнение бюджета по расходам, и Служба внутренних доходов (СВД), которая ведет всю работу по сбору налогов.

Служба внутренних доходов осуществляет налоговый контроль и по мнению экспертов, является самой эффективной в мире организацией по управлению и контролю в области налогообложения.

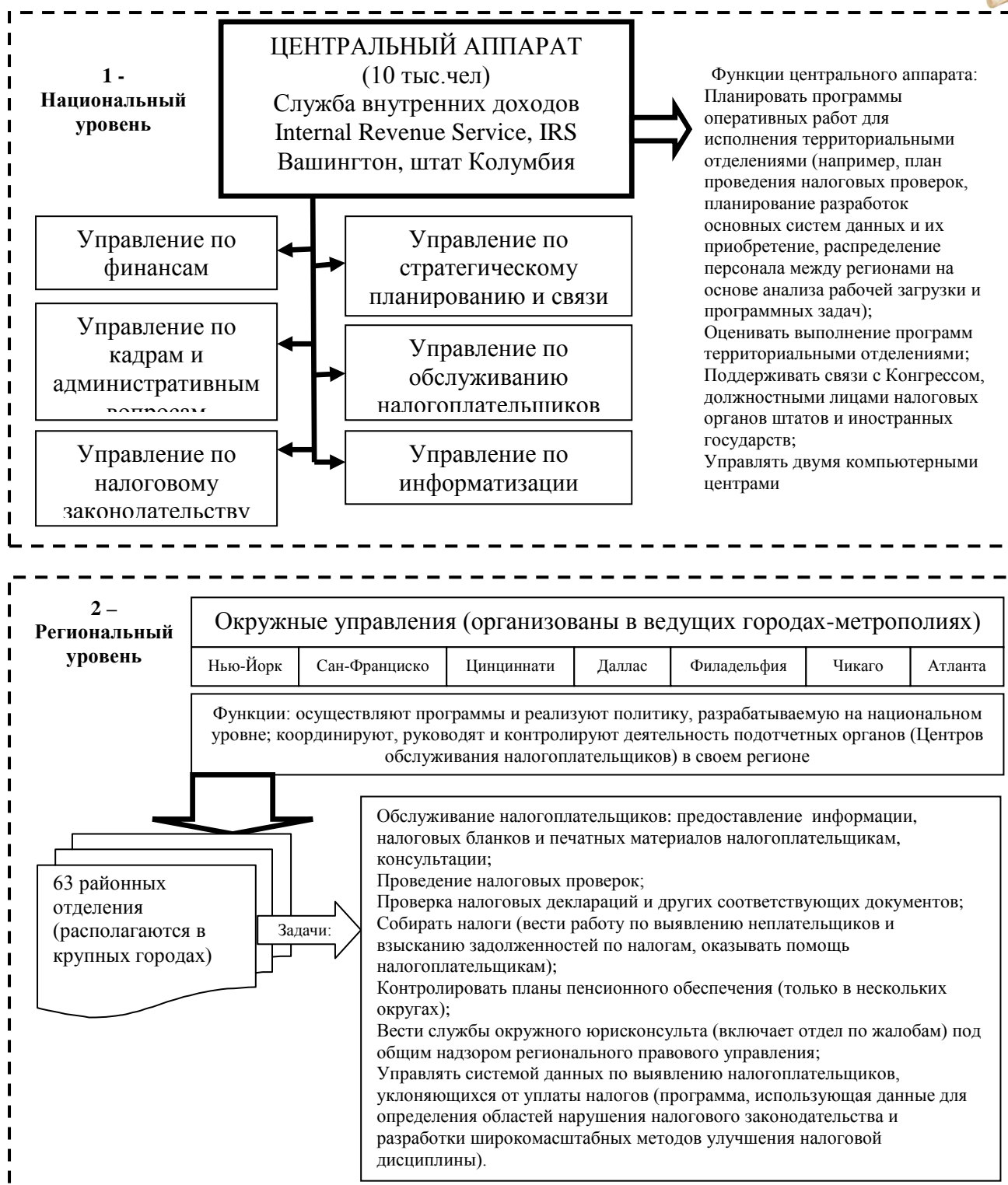

Рис.2. Организационная структура Службы внутренних доходов США¹

Рассмотрим процесс проведения налогового контроля на примере штата Западная Вирджиния, так как взимание налогов осуществляется на уровне субъектов Федерации.

Налоговый аппарат штата Западная Вирджиния состоит из налогового

¹ Составлено авторами

управления штата, подчиненного Департаменту налогов и доходов, а также региональных управлений. Служба внутренних доходов проводит различные проверки. Так, при проведении заочной проверки документы направляются по почте. Камеральная проверка проводится по месту нахождения Службы налоговыми аудиторами в отношении налоговых деклараций и не затрагивает текущие вопросы осуществления налогоплательщиком своей деятельности. Выездная проверка проводится по месту нахождения налогоплательщика и предназначена для оценки наиболее сложных налоговых деклараций физических и юридических лиц. Выездные проверки предполагают комплексный анализ правильности и полноты уплаты нескольких видов налогов. Подобные проверки проводят налоговые инспекторы, которые по сравнению с налоговыми аудиторами являются более опытными и квалифицированными специалистами. При проведении налоговых проверок сотрудники Службы анализируют документы, вызывают лицо для получения необходимых свидетельских показаний. Инструкциями Службы регулируются место, время проведения собеседования с налогоплательщиком, проверка документов. Налоговое законодательство США предусматривает проведение повторных выездных проверок (в течение календарного года налогоплательщик может быть проверен только один раз, повторная проверка может быть назначена по письменной просьбе налогоплательщика). Законодательство обязывает Службу предоставлять налогоплательщику точную информацию о порядке взыскания налогов, процедуре обжалования, правах налогоплательщика.

В Канаде сбор налогов и сборов осуществляет Агентство дохода Канады (CRA). Оно является федеральным агентством и отвечает за реализацию налогового законодательства Канады, а также большинства провинций и территорий. Агентство дохода Канады было образовано в 2003 г. на базе Канадского таможенного и налогового агентства (CCRA), когда обязанности по реализации таможенного законодательства были переданы Канадскому агентству пограничных служб. В задачи Агентства дохода Канады входит также контроль за соблюдением налогового законодательства.

В задачи агентства входит контроль за соблюдением налогового законодательства (более 180 законов). При этом сотрудники агентства, общая численность которых составляет 45 тыс. человек, наделены правом толкования законодательных актов о налогах (население Канады 30,4 млн. человек).

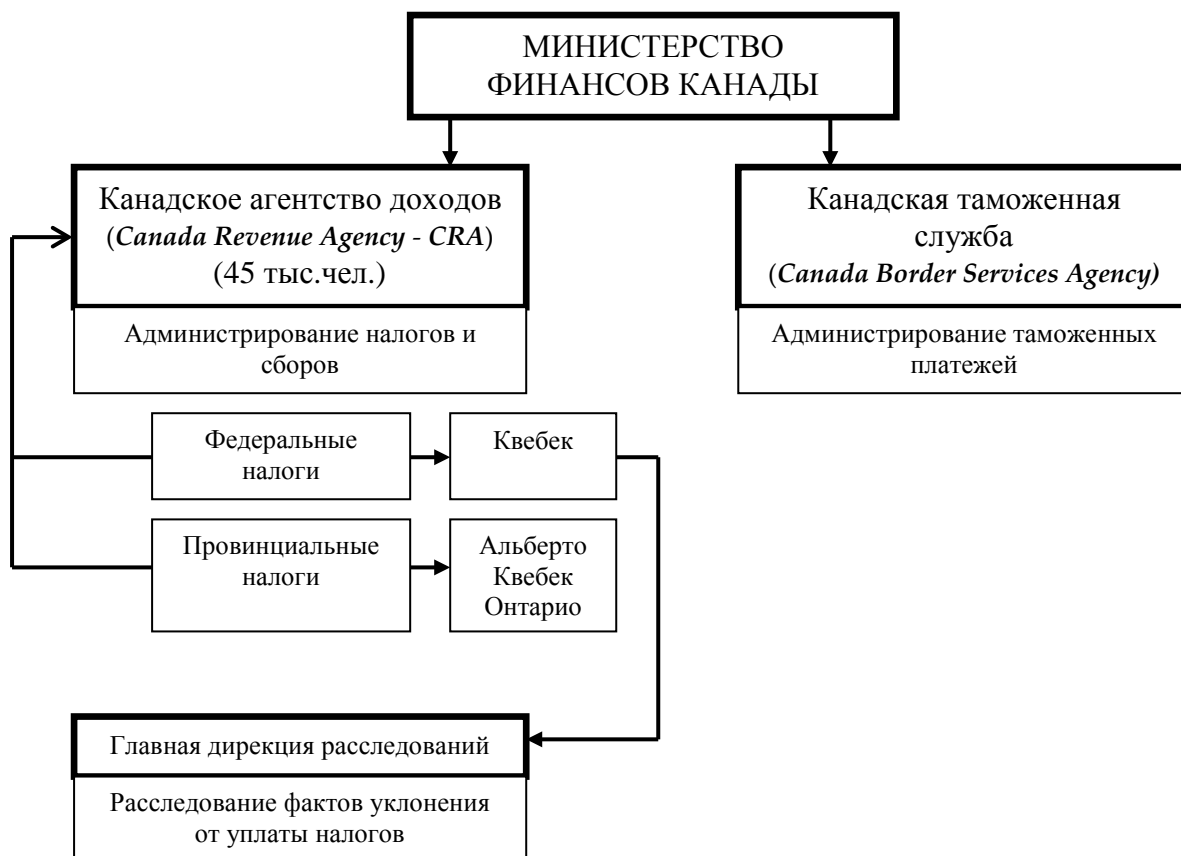

Рис.3. Организационная структура налоговых органов Канады²

Федеральные налоги взимаются повсеместно агентством через его отделения, расположенные на всей территории страны. Лишь в провинции Квебек федеральные налоги собираются провинциальным Министерством доходов.

На большей части территории Канады агентство также взимает провинциальные налоги, в частности подоходный налог, за символическую плату на основе специальных соглашений, заключенных между центром и территориями. Собранные таким образом налоги перечисляются агентством провинциям в течение года с периодичностью 2 - выплаты в месяц, Исключение составляют провинции Альберта, Квебек и Онтарио, не подписавшие подобных соглашений.

При выделении единого налогового подразделения в рамках национального Министерства финансов функции налогового администрирования реализует именно это подразделение, а все административно-управленческие функции (кадровая политика, материально-техническое и информационное обеспечение, финансы и т.п.) сосредоточены на

² Составлено авторами

уровне Министерства финансов. Подобным же образом организована работа налоговых органов в Австрии, Франции, Швейцарии (на уровне федерального правительства) и т.д.

Рис.4. Организационная структура налоговых органов Италии³

Италия является унитарным государством, для которого характерны два уровня бюджета: федеральный и местный. Функции по организации деятельности налоговой службы Италии возложены на Департамент налоговой политики Министерства экономики и финансов, который входит в состав правительства Италии (толкование законов, разработка законопроектов). В состав Министерства входит Агентство налоговых поступлений. Его основными задачами являются сбор налогов, информирование налогоплательщиков, осуществление контрольных мероприятий, разработка мероприятий по выявлению уклонения от налогообложения, принятие решений в урегулировании спорных вопросов с налогоплательщиками, внедрение новых

³ Составлено авторами

организационных моделей и моделей планирования. Непосредственную работу с налогоплательщиками — выдачу свидетельств о постановке на учет, сбор налогов, предъявление официальной налоговой претензии, решение спорных вопросов (рассмотрение жалоб налогоплательщиков) — осуществляют местные (провинциальные, муниципальные) инспекции Агентства. Они же проводят мероприятия налогового контроля.

В мировой практике различают три основных типа внутренней организационной структуры налоговых органов: по виду налога, по административным функциям и по типам налогоплательщиков.

Наиболее ранняя модель организационной структуры налоговых органов основана на критерии вида налога (модель «вид налога»). Ее применение привело к созданию отдельных подразделений для каждого налога, независимых друг от друга.

Организация налогового администрирования на основе вида налога осуществляется в Португалии, Швеции, Турции. В Португалии в Главном налоговом управлении образованы следующие департаменты: департамент налога на доходы физических лиц, департамент налога на прибыль организаций, департамент налога на добавленную стоимость, департамент местного налога и налога на недвижимость, департамент взимания налога на прибыль и другие.

Наряду с достоинствами модели «вид налога», в числе которых высокий уровень правовой специализации сотрудников, простота поддержки информационных технологий для отдельных подразделений, в практике ее применения было выявлено множество недостатков. Подход был признан неэффективным ввиду дублирования функций, создания неудобств для налогоплательщиков, вынужденных обращаться в различные подразделения налоговых администраций по одним и тем же вопросам. При применении данной модели невероятно усложняется представление налоговой отчетности, увеличивается вероятность непоследовательного обращения с налогоплательщиками по различным видам налогов, высокая степень специализации сотрудников налоговых органов оборачивается их негибкостью, усложняется планирование вследствие фрагментарности деятельности налоговых органов. Выявленные недостатки привели к возникновению новых моделей.

При функциональной модели организация налоговых администраций

ведется по выполняемым функциям (учет, обработка информации, налоговые проверки, сбор налогов, обжалование и др.). Данный подход был введен в целях стандартизации рабочих процессов, компьютеризации и удобства налогоплательщиков, увеличения эффективности.

По сравнению с предыдущей, функциональная модель имеет множество преимуществ, улучшивших налоговое администрирование. В частности, были созданы единые центры для налоговых запросов, унифицирована система регистрации налогоплательщиков, введены общие подходы к администрированию налоговых платежей. Явно выраженная тенденция, направленная на организацию налогового администрирования на функциональной основе, существует в странах — участницах Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР объединяет 30 стран-участниц).

Данная модель легла в основу структуры налоговых администраций Канады, Исландии, Нидерландов, Словацкой Республики. Поэтому не удивительно, что в Основах Мирового налогового кодекса Уорд Хасси и Доналд Любик указывают, что налоговая служба организуется по функциональному принципу.

По мнению У. Хасси и Д. Любика, могут быть ограниченные периоды времени, например при введении нового налога, когда желательно возложить на отдельное подразделение ответственность за администрирование нового налога. Но в долгосрочной перспективе организация структуры налоговой администрации должна отходить от принципа отдельного вида налога и стремиться к функциональной модели, которая должна применяться как на центральном уровне, так и на региональном (местном) уровнях.

Уорд Хасси и Доналд Любик приводят следующий ориентировочный перечень отделов (функций): — сбор (учет поступлений, разработка форм налоговых деклараций и др.); — аудит (подготовка плана аудита, устанавливающего различные методы его проведения, группы для проведения аудита и мониторинг его эффективности); — расследование (меры предотвращения, раскрытия и пресечения нарушений налогового законодательства, обеспечения безопасности деятельности налоговой службы); — работа с налогоплательщиками (обучение, подготовка пособий, инструкций и др.); — оперативная деятельность (оценка процедур, налоговых поступлений, а также количества работников, функционирования каждого отдела и

управления налоговой службы); — внутреннее администрирование (бюджет налоговой службы, кадровая политика, повышение квалификации, зарплата, пособия и др.); — компьютеры (ввод данных, ведение картотеки налогоплательщиков, разработка и использование управленческой информации, ведение статистики налоговых поступлений и др.); — налоговая политика и нормотворческая деятельность (определение налоговой политики, разработка проектов нормативных правовых актов, разъяснение законодательства).

Тем не менее, функциональная модель не безупречна. Функциональная фрагментация может привести к непоследовательности, стандартизация может оказаться несостоятельной в силу многообразия поведения налогоплательщиков и ситуаций. Последняя тенденция в развитых странах заключается в организации налогового администрирования по виду налогоплательщиков — крупных, средних, малых. Основанием деления налогоплательщиков выступает то, что каждая группа налогоплательщиков имеет различные характеристики, в частности требования к предоставлению налоговой отчетности, и, таким образом, представляет различные налоговые риски. В целях эффективного управления налоговыми рисками налоговыми администрациям необходимо развивать стратегии в соответствии с особенностями каждой группы налогоплательщиков, например, по разъяснению законодательства, проведению целевых налоговых проверок. Сторонники данного подхода полагают, что подобная группировка увеличивает эффективность применения налогового законодательства в целом.

Несмотря на то что модель применяется недавно, многие страны уже внедряют данный подход, например создавая подразделения по крупным налогоплательщикам. Бразильская налоговая администрация ввела специальные подразделения в сфере финансовых институтов и международных операций. Два направления введены для более тщательного мониторинга деятельности, которая требует специальных познаний и отношения, распространения среди других подразделений налоговой администрации опыта, полученного в процессе деятельности. Существование подразделения, специализирующегося на международных операциях, необходимо для решения комплексных вопросов, которые возникают или усложняются в результате глобализации. Данное подразделение специализируется на трех основных вопросах проверки международных операций:

- трансфертное ценообразование;
- международное налогообложение;
- искусственное завышение таможенной стоимости.

Предлагая комплексный подход ко всем налоговым вопросам налогоплательщика, данная модель влечет за собой дополнительные требования к знаниям и опыту работников налоговых органов, к поддержанию сложных и дорогостоящих информационных технологий. Преимущества функциональной модели или модели вида налога являются недостатками модели вида налогоплательщика.

Модель вида налогоплательщика внешне более ориентирована, предоставляет больший доступ к информации о видах деятельности налогоплательщика и, по существу, менее специализируется на праве или функциональных заданиях. В настоящее время, несмотря на преимущества специализации, наблюдается тенденция к усложнению общественных отношений и, вследствие этого, к более сильному фокусированию на налогоплательщиках, которые становятся все более и более разнородными. На практике, как правило, организационная структура налоговых администраций представляет собой сочетание различных моделей, например, на уровне центрального управления — функциональная модель, а на местном уровне — модель, ориентированная на вид налогоплательщика.

Таким образом, при рассмотрении налоговых органов зарубежных стран в области проведения налогового контроля, начать нужно с того, что в развитых странах в аналитической работе налоговых органов применяется более широкий арсенал средств и методов, а также в распоряжении налоговых органов находится единая общая база данных, которая включает информацию по всем видам налогов и пошлин (включая таможенные и вообще все данные по внешнеторговым сделкам), сведения от миграционных органов, банков и страховых компаний, базы данных по сделкам на фондовом рынке и по учету объектов недвижимости.

В своей работе налоговые органы всех развитых стран полагаются не только на свои возможности, но и на активное содействие со стороны населения. Использование зарубежного опыта является целесообразным и будет иметь должный эффект по мере тщательного анализа возможностей его реализации в условиях российской действительности. Межгосударственный обмен опытом и результатами внедренных мероприятий по государственному

контролю налоговых правонарушений обеспечит предупреждение и нейтрализацию налоговых правонарушений, позволит поддерживать высокий уровень бюджетных поступлений и укреплять осознание гражданами и организациями необходимости финансового обеспечения функционирования государства платежами налогов, сборов и иных обязательных платежей.

1.3. Основные направления и перспективы развития мероприятий налогового контроля в России

Становление института налогового контроля - очень сложный и трудоемкий процесс, который длится на протяжении многих лет. Определенные шаги в направлении модернизации мер налогово-контрольной деятельности органами государства уже сделаны. Ежегодно Налоговый кодекс РФ претерпевает многочисленные поправки.

Несмотря на значительный опыт проведения налогового контроля, при устоявшемся механизме его осуществления с использованием уже длительное время применяемых форм и методов налогового контроля, потенциал для увеличения собираемости налогов за счет улучшения контрольных мероприятий в Российской Федерации достаточно велик.

Налоговые отношения в современных условиях характеризуются чрезвычайным динамизмом, поэтому для обеспечения эффективного государственного управления налоговой системой необходимо непрерывно осуществлять наблюдение за протекающими в ней процессами в целях выявления ситуаций, требующих вмешательства. Совершенствование анализа эффективности налогового контроля является одним из инструментов повышения собираемости налогов и обеспечения экономической безопасности Российской Федерации.

В письме ФНС России от 06.03.2018 № ЕД-4-2/4335@, ставшем ответом на предложение одного из налогоплательщиков по усовершенствованию мероприятий налогового контроля, специалисты Федеральной налоговой службы пришли к выводу, что Налоговый кодекс не требует никаких корректировок в части порядка проведения налоговых проверок[9].

В настоящее время особо актуальна проблема оценки эффективности налогового контроля, которая предполагает необходимость достижения заданных результатов с использованием наименьшего объема средств в рамках

определенного бюджетом государства объема денежных ресурсов[12].

Важнейшим фактором повышения эффективности контрольной работы налоговых органов является наличие действенной системы отбора налогоплательщиков для проведения контрольных проверок, дающей возможность выбрать наиболее оптимальное направление максимальной результативности налоговых проверок при минимальных затратах усилий и средств, за счет отбора для проверок таких налогоплательщиков, вероятность обнаружения налоговых нарушений у которых представляется наибольшей.

Таким образом, одним из направлений совершенствования контрольной работы налоговых органов является планирование, являющееся залогом их успешной работы.

В настоящее время сбор информации, необходимой для осуществления мероприятий налогового контроля, занимает в разы меньше времени, чем даже 10 лет назад, что повышает не только скорость осуществления налоговых проверок, но и их качество[10]. Планирование выездных налоговых проверок - открытый процесс, построенный на отборе налогоплательщиков для проведения выездного контроля по общедоступным критериям риска совершения налогового правонарушения.

В целях совершенствования организации работы налоговых органов, ФНС России была утверждена Концепция планирования выездных налоговых проверок, разработаны, утверждены и доведены до территориальных налоговых органов методические документы, регламентирующие порядок действий налоговых органов при планировании, подготовке и проведении выездных налоговых проверок, а также мероприятий налогового контроля, связанных с данными проверками.

Эффективность контрольной деятельности налоговых органов должна основываться на принципе обеспечения законных интересов государства и прав налогоплательщиков. Соблюдение данного принципа невозможно без объективного подхода к отбору налогоплательщиков для проведения выездных налоговых проверок, который невозможно осуществить без всестороннего анализа всей имеющейся информации о налогоплательщиках.

Важнейшей составной частью такой информационно-аналитической работы является проведение предпроверочного анализа с использованием всех возможных информационных ресурсов, находящихся у налоговых органов, позволяющих спланировать наиболее эффективную стратегию организации и

проведения выездных налоговых проверок.

Дальнейшее совершенствование процесса отбора налогоплательщиков для включения в план выездных налоговых проверок должно осуществляться по меньшей мере в двух направлениях:

- совершенствование информационного ресурса «ВНП-отбор» с целью устранения недостатков технического характера;
- совершенствование системы критериев, используемых налоговыми органами для отбора налогоплательщиков при планировании выездного контроля, как общедоступных, так и, в первую очередь, конфиденциальных («закрытых») [6].

В рамках разработки единых методологических подходов к организации и проведению отбора налогоплательщиков для выездного контроля, к организации и проведению предпроверочного анализа представляется необходимым осуществить объединение всех информационных ресурсов, имеющих в распоряжении налоговых органов, в единую информационную систему, с максимальным включением в нее данных, поступающих из внешних источников. На основании сведений, включенных в эту систему путем использования соответствующих программных средств, возможно проведение анализа состояния налогоплательщика в целом.

Принятие результативных управленческих решений, направленных на повышение качества налогового контроля, требует создания общей информационной базы для обмена передовым опытом контрольной работы между налоговыми органами субъектов Российской Федерации.

Данная информационная база необходима для органов управления налоговой системой, которые, учитывая тенденции в развитии проверочной деятельности в других регионах и возможности сотрудничества с ними, могут активизировать свои действия в направлении обмена передовым опытом контрольной работы с целью поддержания и улучшения качества налогового контроля.

Со стороны ФНС России высказано предложение, сводящееся к отказу от института налоговых деклараций по ряду налогов для организаций - вместо обязанности по представлению налоговых деклараций будет введена обязанность по прямой передаче данных учета (бухгалтерии) в режиме реального времени в налоговый орган.

С учетом того что для налоговых органов такое нововведение, очевидно,

предпочтительно, есть основания полагать, что оно вполне может быть реализовано в обозримом будущем. В общедоступных источниках приведены сведения о том, что ФНС завершает строительство многомиллиардных центров обработки данных, вследствие чего с технической точки зрения эти планы выглядят вполне осуществимыми. Данная технология работы напоминает налоговый мониторинг, а также показывает, что налоговые декларации нужны только для информирования налоговых органов о том, как именно был исчислен налог за конкретный период и какая его сумма в итоге должна быть уплачена[13].

Очевидно, что в распоряжении налоговых органов имеется значительный объем информации, поступающей из различных источников, на основании которой проводится аналитическая контрольная работа. Но все же, информационный ресурс налоговых органов возможно увеличить за счет обеспечения более широкого доступа налоговых органов к банковской информации. Для решения этого вопроса необходимы серьезные поправки не только в Налоговый кодекс Российской Федерации, но и в банковское законодательство, с тем чтобы урегулировать вопрос с соблюдением банковской тайны и защитой информации.

В настоящее время проблема совершенствования информационного взаимодействия налоговых органов и кредитных организаций начинает решаться в рамках законодательства о налогах и сборах. Первым этапом ее урегулирования стало введение Федеральным законом от 27.07.2010 № 229-ФЗ обязанности банков представлять информацию налоговым органам в электронном виде.

Кроме того, необходимо остановиться на способах информационного обмена между ФНС России и другими государственными органами и организациями. Обмен сведениями может осуществляться на постоянной основе в соответствии с межведомственными соглашениями, на основании требований действующего законодательства, а также в запросном режиме. Информация может быть представлена как на бумажных носителях, так и в электронном виде.

Представляется, что наиболее эффективным для контрольной работы налоговых органов является электронный информационный обмен. Обмен в таком режиме рационален только по отношению к некоторым государственным органам и организациям, например, по отношению к таможенным органам. При

наличии такого способа информационного обмена не возникало бы, в частности, ситуаций, при которых возможна корректировка налогоплательщиком таможенной стоимости в сторону уменьшения после возмещения (зачета) НДС налоговым органом[6].

Одним из важных направлений повышения качества налогового обслуживания в последние годы стала автоматизация процедур налогового контроля. Например, в 2015 году был внедрен программный комплекс АСК НДС-2, который устанавливает расхождения в цепочке плательщиков НДС и фактически существенно повысил эффективность выявления схем уклонения от налогов (чаще от НДС и налога на прибыль организаций) с применением «фирм-однодневок». Внедрение АСК НДС-2 решает не только проблемы эффективности налогового контроля, но и оказывает положительное влияние на деловую активность бизнеса. Однако, теневые структуры быстро адаптируются в новых условиях.

Для ограничения роста применения схем уклонения от НДС при повышении его ставки необходимы дополнительные меры. Вместе с тем, следует отметить, что в государстве с налоговой системой, находящейся с его основания в стадии постоянных реформ, разрабатываются новые меры с целью повышения эффективности налогового контроля. Выделим наиболее существенные.

Первая – это внедрение функционального блока №3 АИС «Налог-3», который в добавлении к предыдущей версии будет обладать информацией из банков, например, о фактах уплаты НДС во всей цепочке поставщиков, информацией не только по юридическим лицам, но и по физическим, данным кассовых аппаратов, а также данных федеральной таможенной службы.

Второе – это введение онлайн-касс, которое позволит в автоматизированном режиме контролировать выручку и реализацию того или иного налогоплательщика, а также финансовые потоки в стране в целом. Причем, перенос акцента анализа на данные физических лиц весьма актуален, ведь организацию схем уклонения от налогов осуществляют не «фирмы-однодневки», а заказчики – конкретные физические лица[5].

Многие исследователи налоговых правоотношений замечают, что в России налогоплательщики обладают низкой правовой культурой, что связано с недоверием к власти и малой информационной обеспеченностью в налоговой сфере. В связи с этим, одной из основополагающих задач налоговой политики в

РФ должно стать формирование партнерских взаимоотношений между государством в лице налоговых органов и налогоплательщиками. Данную проблему необходимо решать, в том числе на основе развития системы налогового консультирования.

Повышение уровня налоговой культуры зависит от формирования у населения правосознания о том, что неуплата налогов и сборов является преступлением, и от активизации деятельности общественных организаций, направленной на защиту интересов налогоплательщиков. В связи с этим необходимо улучшить информационное обеспечение налогоплательщиков путем интернет-ресурсов, проводить учебные семинары и консультативные совещания с целью разъяснения налогового и бюджетного законодательства и формирования у населения налоговой культуры[4].

Предлагаемые меры не только позволят увеличить собираемость налогов, но и будут способствовать устранению противоречия между государством и налогоплательщиком.

Кроме того помимо организационных вопросов направленных на модернизацию налогового контроля, необходимо совершенствовать и процедуры налоговых проверок. Некоторыми авторами научных работ по рассматриваемому вопросу предлагается реализовать меры, которые направлены на совершенствование норм и правил, регламентирующих деятельность налоговых органов и налогоплательщиков.

Так, для того, чтобы упорядочить процесс проведения камеральных налоговых проверок следует:

- конкретизировать их цели и задачи;
- установить обязанность налогового органа направлять налогоплательщику уведомление в случае выявления существенных расхождений между показателями текущей отчетности и показателями отчетности предыдущих периодов;
- определить, в каких случаях могут быть истребованы дополнительные документы и установить закрытый перечень таких документов;
- необходимо закрепить на законодательном уровне требование о том, что результаты камеральных проверок при обнаружении налоговых правонарушений должны оформляться актом.

Чтобы усовершенствовать процедуры проведения выездных налоговых проверок необходимо:

- установить предельные сроки проведения таких проверок;
- ограничить основания для проведения повторных проверок и уточнить процедуру взаимодействия налогового органа и налогоплательщика в случае несогласия последнего с результатами проверки[8].

В совокупности, совершенствование каждого из элементов улучшит организацию налоговых проверок в целом.

Эффективный механизм осуществления налогового контроля налоговыми органами является важнейшим фактором обеспечения финансовой безопасности. С учетом рассмотренных факторов основными тенденциями улучшения действенности налогового контроля должны быть:

- дальнейшее совершенствование нормативно-правовых актов в области налогового контроля;

- проведение углубленного предпроверочного анализа всей совокупности информации, поступающих из различных источников, в целях отбора налогоплательщиков для проведения выездных налоговых проверок;

- применение различного рода современного программно-информационного обеспечения, которое является неотъемлемым при проведении налоговых проверок;

- разработка единой методики проведения выездных налоговых проверок, в том числе по каждому налогу;

- ужесточение мер ответственности за совершение налоговых правонарушений (например, ведение меры пресечения в виде ареста имущества, которое было ранее предусмотрено Уголовным кодексом РФ);

- совершенствование показателей оценки деятельности налоговых органов, направленных на объективную оценку эффективности результатов деятельности налоговых органов, в том числе выездных налоговых проверок;

- побуждение налогоплательщиков к добровольному исполнению своих налоговых обязательств и повышение налоговой культуры населения путем усиления информационно-разъяснительной работы с налогоплательщиками[7];

- разработка эффективных форм налогового контроля, предоставляющих широкие полномочия налоговым работникам для противодействия недобросовестным налогоплательщикам[14].

- конкретизация объема и состава информации, получаемой в рамках установленного законодательством взаимодействия между ФНС России, правоохранительными органами и другими органами государственного

финансового контроля в процессе осуществления контрольных процедур[11].

На практике еще не ясно, насколько все указанные меры повлияют на сознательность налогоплательщиков, а также насколько нововведения будут способствовать повышению доходности бюджетов всех уровней, а их реализация обеспечению достижения баланса фискальных интересов государства и бизнеса.

Таким образом можно выделить следующие направления реформы контрольно-надзорной деятельности:

- внедрение риск-ориентированного подхода при осуществлении контрольно-надзорной деятельности;
- внедрение системы комплексной профилактики нарушений обязательных требований;
- внедрение системы оценки результативности и эффективности контрольно-надзорной деятельности;
- систематизация, сокращение количества и актуализация обязательных требований;
- внедрение эффективных механизмов кадровой политики в деятельности контрольно-надзорных органов;
- внедрение системы предупреждения и профилактики коррупционных проявлений в контрольно-надзорной деятельности;
- внедрение системы предупреждения и профилактики коррупционных проявлений в контрольно-надзорной деятельности.

Выводы

В целях обеспечения финансовой безопасности государства необходимо совершенствовать эффективный механизм осуществления налогового контроля. В связи с этим, для улучшения действенности механизма налогового контроля необходимо продолжить совершенствование законодательства Российской Федерации о налогах и сборах в аспекте уточнения процедур осуществления налогового контроля и системы налогового администрирования, совершенствование информационных технологий, что позволит обеспечивать взаимодействие государственных органов в процессе осуществления налогового контроля.

Государство с целью обеспечения устойчивых поступлений в бюджеты всех уровней, соблюдения налоговой дисциплины как условия качественного

выполнения физическими и юридическими лицами своих налоговых обязательств перед государством обязано создать все необходимые условия для надлежащего выполнения налогоплательщиками своих обязанностей.

Система налогового контроля, с одной стороны, должна формировать необременительные условия уплаты налогов для бизнеса, в том числе за счет упорядочения налоговых проверок, а с другой – пресекать имеющуюся практику уклонения от налогообложения. Поэтому контрольная работа всегда занимала ведущее место деятельности налоговых органов.

ГЛАВА 2. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-027**РЕКЛАМА, КАК НАУЧНЫЙ МАРКЕТИНГОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ
ОРИЕНТАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА В МИРЕ НОВЫХ
ТОВАРОВ И УСЛУГ****Введение**

Маркетинговая деятельность - важный регулятор рыночной системы хозяйствования, а реклама, как важнейшая составная часть маркетинга, является современным инструментом развития экономики. В современном мире ни одно предприятие не может успешно вести дела в условиях конкуренции без рекламы. С помощью рекламы на рынок выводятся новые, инновационные продукты и от качества рекламы во многом зависит эффективная деятельность любого предприятия.

Средства массовой информации стали сегодня главным маркетинговым инструментом. В информационном обществе развитие медиа-системы происходит стремительными темпами. Разнообразие видов СМИ, технологий в этой области заметно усиливают их влияние и способствуют проникновению во все сферы жизни общества, что делает необходимым выявление влияния СМИ, в частности рекламной информации, на современное общество.

2.1. Появление новых рынков товаров и услуг, как объективный процесс развития современной экономики в эпоху глобализации

В существующих условиях развития экономики компаниям, для удержания положения на рынке, сохранения прибыльности бизнеса все чаще приходится прибегать к освоениям новых рынков, поиску новых решений и созданию новых продуктов.

Мировое сообщество все в большей мере испытывает на себе растущее влияние процессов, обобщенно именуемых глобализацией. Обычно под глобализацией понимают процесс усиления взаимосвязей и взаимозависимостей между национальными экономиками, превращающий мировое хозяйство в единое целое. При этом формируются единые рынки товаров, услуг, капитала и рабочей силы.

В условиях глобализации фактором, ограничивающим или способствующим развитию, являются знания, а их носителем является человек.

Качество рабочей силы, ее мобильность и производительность определяют возможности экономического развития. Качество рабочей силы определяется качеством человеческого капитала. Поэтому значение приобретает выявление того, что препятствует или, напротив, способствует формированию человеческого капитала.

Базой стабильного улучшения качества жизни страны является мобильность экономики, предполагающие рост производительности труда, сопровождаемый расширением рынков сбыта и появлением новых продуктов и услуг. Именно интенсивное развитие сферы товаров и услуг, оказывающей все большее влияние на качество жизни населения, является одной из особенностей современной рыночной экономики, соответствующей общемировым тенденциям. Это влияние проявляется в самых различных областях жизнедеятельности общества и отдельного человека, от экономической до социальной сферы и затрагивает все компоненты, формирующие качество жизни. Особая роль рынков товаров и услуг в формировании качества жизни проявилась в условиях рыночных трансформаций, что было обусловлено изменением государственной политики в социальной сфере, коммерциализацией ее субъектов, развитием инфраструктуры рынка потребительских товаров и услуг. Наметившиеся тенденции экономического роста, в том числе вызванные быстрым количественным ростом субъектов сферы услуг, расширением ее видового состава привели к закономерному улучшению параметров качества жизни населения, что проявилось в росте уровня жизни, платежеспособного спроса и в целом динамики потребления услуг.

Среди основных предпосылок, способствующих развитию рынков товаров и услуг и формированию соответствующих стратегий ее совершенствования, можно выделить следующие: 1) развитие человеческого потенциала. 2) формирование российского «среднего класса» 3) глобализация экономики 4) ускорение научно-технического прогресса 5) политика доходов, направленная на постепенное, но постоянное улучшение жизни населения страны.

Концепция совершенствования развития рынков товаров и услуг на муниципальном уровне должна быть основана на идее повышения качества жизни населения посредством улучшения потребления благ в количественном и качественном аспектах, обеспечиваемого темпами развития сферы услуг, повышением конкурентоспособности ее субъектов, совершенствованием

организации и повышением качества обслуживания потребителей услуг. По компонентам качества жизни населения, имеющим косвенную взаимосвязь с качеством потребления (например, качество социальной сферы, качество инфраструктуры и т.д.), основное направление развития услуг состоит в создании обеспечивающих условий для улучшения качества жизни. Непосредственно «качество потребления» развитие услуг ориентировано на рост количества потребляемых населением благ, обеспечение рыночной свободы их выбора, соответствующего представлениям потребителя о желаемом образе жизни.

2.2. Реклама, как форма познания современного потребителя о новых товарах и услугах

В современных, динамичных условиях развития экономики все больше возрастает роль рекламы, в связи с необходимостью усовершенствования эффективной деятельности компании. Правильно разработанная рекламная деятельность может помочь с реализацией товаров и услуг, которые предоставляются компанией, так как основной целью является привлечение новых заказчиков, установление новых, более выгодных деловых контрактов, вследствие чего возрастает потребность в предоставляемом товаре, возрастает спрос [3].

В настоящее время существует множество определений понятия реклама, каждое из которых выражает оригинальный подход того или иного автора, но существует официальное определение понятия «реклама», которое установлено Федеральным законом Российской Федерации № 38-ФЗ «О рекламе». Согласно данному нормативно – правовому акту под рекламой понимается информация, адресованная неопределенному кругу лиц с целью привлечения внимания к объекту рекламирования, формирование или поддержание интереса к нему и его продвижение на рынке. В законе определяется и то, что рекламная информация может быть распространена любым способом, в любой форме и с использованием любых средств.

Для того чтобы подчеркнуть специфику рекламы и не сбить потребителя с толку, Федеральный закон № 38-ФЗ «О рекламе» обязывает средства массовой информации отделять ее от другой распространяемой ими информации

графически (в печатных средствах массовой информации) или аудиовизуальными средствами (на телевидении).

Приведенное определение обозначает ключевые характеристики рекламы. Во-первых, реклама представляет информацию, поэтому производство и распространение рекламы является информационной деятельностью. Именно этот информационный характер рекламы определяет требования к ней: реклама должна быть достоверной, этичной, корректной, не ущемлять ничьих прав и интересов [5].

Во-вторых, реклама адресована неопределенному кругу лиц. Потребителями рекламных сообщений могут быть представители разных социальных слоев и возрастных групп. Люди чаще всего не выбирают место и время восприятия рекламы, она встречается им повсюду: в транспорте, в газетах, на телеэкранах, на упаковках продукции и витринах магазинов.

В-третьих, целью рекламы является привлечение внимания, формирование интереса и стимулирование желания приобрести рекламируемый товар.

В специализированной литературе подчеркивается именно коммерческая характеристика рекламы. Так, Ф. Котлер определил рекламу, как оплаченную форму неличной передачи информации о товарах с целью стимулирования продаж. Сама реклама в данном определении выступает как коммерческий продукт, обладающий установленной стоимостью и ценностью для клиентов. В качестве клиентов здесь выступают производители и продавцы товаров и услуг [4].

Таким образом, рекламу можно определить, как целенаправленное информативное влияние опосредствованного характера на потребителя для продвижения товаров и услуг на рынке сбыта, с другой стороны, как открытое сообщение фирмы, адресованное ее потенциальным покупателям, потребителям товаров и услуг, об их качестве, преимуществах, а также о заслугах самой фирмы.

В качестве рекламы рассматриваются информационные материалы (сообщения, доклады, статьи) о состоянии определенного товарного рынка, в которых основное внимание уделяется товару какого-либо хозяйствующего субъекта, направленные на продвижение этого товара на рынке. Такая публикация есть не что иное, как элемент продвижения товара.

Важной характеристикой рекламных сообщений является то, что в них

всегда четко определяется ее заказчик – производитель или продавец, заинтересованный в продвижении товаров и услуг на рынок. Здесь реклама выступает в качестве информационного посредника между производителями или продавцами и покупателями или потребителями продукции.

Рекламная деятельность предполагает изучение аудитории и понимание ее запросов, через информирование и убеждение потенциальных покупателей в положительных характеристиках продукта компании.

Можно назвать ряд свойств, присущих рекламе, как положительных, так и отрицательных (таблица 1).

Таблица 1

Основные преимущества и недостатки рекламы

Достоинства	Недостатки
1. Большой географический охват 2. Хорошее сочетание с другими элементами коммуникаций 3. Эффективность многократного использования для одной и той же аудитории 4. Броское и эффективное представление товара и предприятия 5. Относительно низкие рекламные расходы в расчете на одного потенциального покупателя	1. Не предназначена для двустороннего информационного обмена с потенциальным покупателем (отсутствие обратной связи). 2. «Похожесть» рекламных сообщений не позволяет найти должный подход к каждому потенциальному покупателю. 3. Требуется времени для доведения информации до потребителя. 4. Требуется больших общих расходов.

Информационные ресурсы входят в состав критических факторов коммерческого успеха предпринимательской деятельности, эффективное использование которых создает предпосылки для победы в конкурентной борьбе. Таким образом, успешная деятельность организации обеспечивается необходимыми потоками информации, которые формируют так называемую систему коммуникаций. Система коммуникаций является главным элементом управления, в рамках которой происходит обмен информацией как внутри организации, так и с ее внешним окружением структуры организации [2].

Сущность рекламы заключается в активизации покупательского поведения, привлечении внимания к коммерческим предложениям и стимулированию сбыта. Эффективная реклама, помимо коммерческих функций, способствует формированию и укреплению имиджа компании.

Выделяют различные виды рекламы в зависимости от содержания и цели рекламных сообщений, места и способа размещения рекламы, характера воздействия на целевую аудиторию. По содержанию и цели выделяют информационную, имиджевую, сравнительную, напоминающую рекламу. По месту и способу размещения выделяют печатную, телевизионную, радио, интернет рекламу, рекламу на наружных и внутренних конструкциях, транспортных средствах и т.д. В зависимости от характера воздействия на целевую аудиторию выделяют локальную и глобальную рекламу, нацеленную на отдельные сегменты, группы сегментов или всю аудиторию, имеющую четкую специализацию или комбинированную, а также прямую и косвенную.

2.3. Реклама в СМИ, как важная форма познания современного человека о новых товарах и услугах, и его ориентации на новых рынках

СМИ отражают цели, которые поставило общество и определяют средства их достижения. Через средства массовой информации мы можем увидеть перемены в идеологической политике государства, изменение ценностных ориентаций отдельных социальных групп и также общества в целом. При этом СМИ – это не только инструмент по транслированию мнений, информации, и т.д., а еще и оказывают непосредственное влияние на формирование ориентаций и ценностной базы общества.

Приступая к анализу любой проблемы, необходимо по возможности четко очертить смысловое поле исследования, принять некие рабочие определения изучаемого феномена. Руководствуясь приведенным положением, проанализируем терминологию корневого понятия СМИ. Социолог Гидденс Э. определяет средства массовой информации как: «СМИ – журналы, газеты, кино и телевидение – довольно часто ассоциируются с развлечениями и поэтому рассматриваются людьми как нечто вторичное в жизни. Аналогичная точка зрения является ошибочной. Массовая коммуникация через ее средства касается всех аспектов нашей жизни. Даже «расслабляющие» средства информации, к примеру, телевидение и газеты, оказывают большое влияние на наше мировосприятие. Это происходит по ряду вполне объективных причин: они оказывают специфическое воздействие на жизненную позицию и являются средством доступа к знаниям, от которых зависит дальнейшее развитие общественной жизни [1].

Сегодня СМИ является мощным оружием для формирования общественного мнения. Средства массовой информации являются важным институтом социализации, мощным инструментом влияния на формирование ценностных ориентаций и моделей поведения общества, духовное развитие и воспитание личности. Масс-медиа становится позитивным тогда, когда свобода средств массовой информации сочетается с ответственностью. СМИ должны вводить в сознания людей идею модернизации, соответствующие культурные и ценностные ориентации и модели поведения личности. Именно мощный потенциал средств массовой информации воздействовать на людей с помощью пропаганды и идеологии должен помочь в формировании инновационного развития стран и отдельных регионов.

Выделяют четыре функции масс - медиа в обществе:

1. Информационное обеспечение функционирования политической сферы, без которого невозможно существование демократического общества. Сферой СМИ обеспечивается коммуникация между двумя группами интересов – политикой и обществом.

2. Информационное обеспечение функционирования экономической сферы. Журналистика информирует акционеров и инвесторов, а также потребителей – с помощью рекламы, тем самым обслуживая рыночную экономику.

3. Удовлетворение культурных потребностей общества. Выстраивание общей культуры, общих ценностей, и т. д. – через язык средств массовой информации.

4. Формирование идентичности и интеграции общества. Журналистика стимулирует создание наций и поддерживает их существование.

Современные средства массовой информации обладают каналами мгновенной доставки и тиражирования информации обществу, что является одним из условий массового и группового общения в рамках современного общества, при этом масс-медиа имеют способы сохранения, либо по-другому выражаясь «консервации» информационного продукта. Это создает предпосылки к передаче ценностей будущим поколениям. Принимая во внимание вышесказанное, можно отстаивать мнение, что СМИ представляют собой объективно-исторический процесс трансляции и ретрансляции культурных ценностей, которые осуществляются тремя основополагающими методами:

1. Метод материального воплощения информации (печатные средства массовой информации).
2. Метод вербального и аудиовизуального воплощения (радио и телевидение).
3. Метод тиражирования информации с помощью технических средств.

В целом, все перечисленные методы трансляции образуют единую культурно-коммуникативную систему, влияющую на ценностные ориентации общества при помощи различных форм сообщений: печатных, радиотрансляционных, телевизионных, которые включают ценности различных сфер жизни - моральные, социальные, экономические, эстетические и т.д.

Между тем, всегда существовало неоднозначное отношение общества к средствам массовой информации. Отношение населения к СМИ всегда будет зависеть от того, насколько добросовестно они будут отражать событийную картину мира, ориентировать общество, информировать о государственной политике.

В настоящее время именно СМИ задают населению некие стандарты жизни и сознания, т.е. средства массовой информации представляют собой некоторую универсальную систему регуляции жизни социума. Являясь мощным инструментом воздействия на людей, особо остро стоит проблема социальной и экономической ответственности СМИ перед населением. Но так как нет необходимой литературы, которая четко давала бы градацию требований социально-экономической ответственности СМИ, общество не может четко их сформулировать. Средствам массовой информации это на руку, так как в связи с тем, что нет четких критериев и градации социальной и экономической ответственности, это позволяет не выходить за рамки регулирования общественных отношений.

Таким образом, СМИ является важным этическим регулятором современного общества. Руководству средств массовой информации, а также корреспондентам необходимо стремиться уменьшить оказываемое сегодня на общество негативное влияние, тем самым его нравственно оздоровить. Для решения данного вопроса необходимо кардинально менять политику большинства СМИ, отказываясь от демонстрации социальных пороков, предлагая своей аудитории положительные примеры нравственного образа жизни. Необходим также государственный и общественный контроль за содержанием средств массовой информации и усовершенствование

законодательной базы в данной отрасли, что определяет необходимость целенаправленного регулирования их деятельности со стороны государства.

Выводы

Средства массовой информации обладают большими манипулятивными возможностями, те информационные технологии, которые сегодня применяются СМИ, их мощность, перекрывают возможности отдельного человека, вследствие чего это фактически лишает его собственных информационных оснований. Медиафера интегрирует экономическую, административную, а также политическую власть. Определено, что политическое воздействие информационной власти глобально.

Конечно, законодательная база современных средств массовой информации во многом нуждается в корректировке и совершенствовании. Под влиянием произвола, попустительства, а иногда и провокационных влияний со стороны СМИ в сознании общества складываются искаженные и легкомысленные представления о семейных ценностях, моральном и гражданском долге. Вопрос о повышении моральной ответственности работников и руководителей средств массовой информации, а также совершенствовании качественной структуры их информационного поля представляет довольно серьезную проблему. Таким образом, мы подтверждаем гипотезу, что средства массовой информации является инструментом формирования ценностных ориентаций людей, и теперь можно с уверенностью сказать, что воздействие новых информационных возможностей в процесс производства, обучения, и повседневной жизни общества играет неотъемлемую роль и несет дополнительную социальную ответственность.

ГЛАВА 3. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-026**ФОРМИРОВАНИЕ АССОРТИМЕНТА ЮВЕЛИРНЫХ ИЗДЕЛИЙ ИЗ
БРИЛЛИАНТОВ НА ОСНОВЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ДОХОДОВ
НАСЕЛЕНИЯ****Введение**

Управление ассортиментом товаров в организациях розничной торговли различных форм собственности - это одна из самых сложных управляющих систем, функционирующих в торговой деятельности. С ней – управляющей системой – очень тесно соприкасаются такие уровни торгового дела как, например, информационное обеспечение, определение потребности в товарах, выбор партнеров для установления хозяйственных связей и каналов продвижения на рынок, рекламно-информационная работа, оказание услуг и управление товарными запасами. Поэтому управление ассортиментом является центральным звеном в сложной и многоуровневой цепочке содержания коммерческой деятельности розничной торговой организации. От её эффективного функционирования во многом зависит то, какой товар будет предложен потребителю и в каком объеме, а коммерческая деятельность на всех уровнях, в конечном итоге, направлена на выполнение именно этой задачи. Как свидетельствует мировой опыт, лидерство в конкурентной борьбе получает тот, кто наиболее компетентен в управлении товарным ассортиментом и владеет методами его реализации.

3.1. Прогнозирование спроса на ювелирные изделия из бриллиантов на предстоящий период

Для построения прогноза изменения спроса на различные виды ювелирных изделий необходимо выявить факторы, которые оказывают наибольшее влияние на изменение объемов продаж тех или иных ювелирных изделий. Для этого будем использовать корреляционный анализ на основании данных одной из ювелирных сетей Республики Беларусь.

Результаты статистических данные по корреляционному анализу десяти факторов, оказывающих влияние на продажи золотых украшений представлены в таблице 1.

Таблица 1

Результаты корреляционного анализа влияния факторов внешней среды на прибыль предприятия

Факторы для корреляционного анализа	Коэффициент корреляции	Показатель t-статистики	Коэффициент детерминации, R ²	Теснота и направление связи
Численность населения (x1)	-0,67	-10,41	0,93	Обратная, заметная
Доля доходов, направляемых на покупку товаров и услуг (x2)	-0,80	-3,82	0,65	Обратная, высокая
Денежные доходы на душу населения (x3)	0,95	8,67	0,90	Прямая, очень высокая
Уровень инфляции (x4)	-0,46	-1,45	0,21	Обратная, умеренная
Ставка рефинансирования (x5)	0,61	2,19	0,37	Прямая, заметная
Инвестиции в основной капитал производителей ювелирных изделий (x6)	0,51	1,67	0,26	Прямая, заметная
Динамика импорта ювелирных изделий (x7)	0,49	1,58	0,24	Прямая, умеренная
Задолженность населения по кредитам (x8)	0,42	1,31	0,18	Прямая, умеренная
Заработная плата населения (x9)	0,94	7,78	0,88	Прямая, очень высокая
Количество торговых объектов (x10)	0,96	9,69	0,92	Прямая, очень высокая

По результатам корреляционного анализа можно сделать вывод о том, что продажа золотых ювелирных изделий находится в тесной связи с денежными доходами населения, заработной платой и количеством торговых объектов входящих в состав торговой сети. Обратная высокая связь наблюдается с долей расходов, направляемых на покупку товаров и услуг, что подтверждает тот, факт, что приобретение ювелирных изделий многими рассматривается как направление инвестирования.

Результаты регрессионного анализа влияния данных четырех факторов

внешней среды на выручку от продаж золотых ювелирных изделий представлены в таблице 2.

Таблица 2

Результаты регрессионного анализа влияния факторов на выручку от продаж золотых ювелирных изделий

Переменная (фактор) уравнения регрессии	Значение переменной	t-значение	p-уровень
Общая статистика регрессионной модели			
1. Множественный R:	0,987		
2. Коэффициент детерминации R ²			
– фактическое значение	0,973		
– нормативное (табличное) значение	0,704	-	-
3. F-статистика	45,854		
– фактическое значение (1/F)	0,022		0,0004
– нормативное (табличное) значение	4,76	–	0,05
Переменные регрессионной модели			
4. Y-пересечение			
– фактическое значение	3460590,5	0,988	0,368
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05
5. Фактор маркетинговой среды			
Доля доходов, направляемых на покупку товаров и услуг (x2)			
– фактическое значение	-346,6	-1,014	0,357
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05
Денежные доходы на душу населения (x3)			
– фактическое значение	492,4	0,815	0,452
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05
Заработная плата населения (X9)			
– фактическое значение	206,6	0,640	0,550
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05
Количество торговых объектов (x10)			
– фактическое значение	69,1	0,677	0,529
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05

Исходя из анализа, можно сделать вывод, что значение $R^2_{расч} > R^2_{крит}$ ($0,973 > 0,704$), это говорит о том, что анализируемая регрессия является значимой.

Теперь выполним проверку с использованием уровня значимости p . Данная величина составляет $0,0004$ это означает, что вероятность ошибки составляет $0,2\%$, ($0,2\% < 5\%$), поэтому делаем вывод о сильной зависимости изменения Y от сформулированных факторов x . Можно сделать вывод о неслучайном характере влияния всех изученных параметров. Таким образом, проверка обоими методами дает вполне согласованные результаты. Поэтому в окончательном виде наше уравнение регрессии (для уровня значимости $0,05$) следует записать так:

$$\hat{y} = 3460590,5 - 346,6 x_2 + 492,4 x_3 + 206,6 x_9 + 69,1 x_{10}.$$

Проведем проверку по F-критерию. Для анализа уравнения будем пользоваться величиной $F_{расч}$, обратной представленной Excel. Она составит $1:45,854 = 0,022$. Отыщем по эталонной таблице критическую величину $F_{крит}$ при условии, что для числителя степень свободы $f_1 = k$, т.е. составит 4 (число воздействующих факторов равно 4), а для знаменателя $f_2 = n - k - 1 = 10 - 4 - 1 = 5$. Тогда будем иметь следующие значения для $F_{крит}$: $4,76$ (для $\alpha = 0,05$).

В нашем случае оно адекватно: $0,002 < 4,76$. Поскольку выполняется соотношение $F_{расч} < F_{крит}$, то можно говорить о высокой степени адекватности анализируемого уравнения.

Проведенный корреляционный анализ факторов, связанных с реализацией серебряных ювелирных изделий свидетельствует, что продажа серебряных ювелирных изделий находится в тесной связи с денежными доходами на душу населения, заработной платой и количеством торговых объектов входящих в состав торговой сети. Высокая прямая связь продаж серебряных изделий наблюдается с задолженностью населения по кредитам.

Далее проведем регрессионный анализ влияния факторов на продажи серебряных изделий. Результаты анализа представлены в таблице 3.

Исходя из анализа, можно сделать вывод, что значение $R^2_{расч} > R^2_{крит}$ ($0,711 > 0,704$), это говорит о том, что анализируемая регрессия является значимой.

Далее выполним проверку с использованием уровня значимости p . Данная величина составляет $0,1256$ это означает, что вероятность ошибки составляет

Таблица 3

Результаты регрессионного анализа влияния факторов на выручку от продаж серебряных ювелирных изделий

Переменная (фактор) уравнения регрессии	Значение переменной	t-значение	p-уровень
Общая статистика регрессионной модели			
1. Множественный R:	0,843		
2. Коэффициент детерминации			
– фактическое значение	0,711		
– нормативное (табличное) значение	0,704	-	-
3. F-статистика	3,076		
– фактическое значение (1/F)	0,325		0,1246
– нормативное (табличное) значение	4,32	–	0,05
Переменные регрессионной модели			
4. Y-пересечение			
– фактическое значение	-1860315,2	-1,880	0,119
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05
5. Фактор маркетинговой среды			
Денежные доходы на душу населения (x3)			
– фактическое значение	22456,0	2,285	0,071
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05
Задолженность населения по кредитам (x8)			
– фактическое значение	25,0	0,647	0,546
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05
Заработная плата населения (X9)			
– фактическое значение	-29,9	-0,981	0,372
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05
Количество торговых объектов (x10)			
– фактическое значение	31890,9	1,322	0,243
– нормативное (табличное) значение	–	2,44	0,05

12,5%, (0,2%<5%), поэтому делаем вывод о слабой зависимости изменения Y от

сформулированных факторов x . Можно сделать вывод о случайном характере влияния всех изученных параметров. В окончательном виде наше уравнение регрессии (для уровня значимости 0,05) следует записать так:

$$\hat{y} = -1860315,2 + 22456,0x_3 + 25x_8 + 29,9x_9 + 31890,9x_{10}.$$

Проведем проверку по F-критерию. Для анализа уравнения будем пользоваться величиной $F_{расч}$, обратной представленной Excel. Она составит $1:3,076 = 0,325$. Отыщем по эталонной таблице критическую величину $F_{крит}$ при условии, что для числителя степень свободы $f_1 = k$, т.е. составит 4 (число воздействующих факторов равно 4), а для знаменателя $f_2 = n - k - 1 = 10 - 4 - 1 = 5$. Тогда будем иметь следующие значения для $F_{крит}$: 4,32 (для $\alpha = 0,05$).

В нашем случае оно адекватно: $0,002 < 4,32$. Поскольку выполняется соотношение $F_{расч} < F_{крит}$, то можно говорить о высокой степени адекватности анализируемого уравнения.

Таким образом, на продажи золотых и серебряных ювелирных изделий оказывают влияния разные группы факторов. Общим фактором для всех групп ювелирных украшений, оказывающим прямое влияние на объем продаж является количество торговых объектов, денежные доходы на душу населения и средняя заработная плата в стране. Помимо этих факторов обратное влияние на продажи золотых ювелирных украшений оказывает доля доходов, направляемая на покупку товаров и услуг. В то же время на продажу серебряных ювелирных украшений оказывает прямое влияние - задолженность населения по кредитам.

Учитывая тот факт, что серебряные ювелирные украшения реализуются с меньшим уровнем рентабельности, то торговой сети необходимо предпринимать усилия для оптимизации товарного ассортимента с целью увеличения продажи изделий с большей торговой надбавкой.

3.2. Оптимизация ассортимента ювелирных изделий из бриллиантов на основе прогнозной модели спроса

Прогнозирование объемов продаж на фактических данных торговой сети позволило выявить общую закономерность изменения объема продаж. Однако реальный результат будет зависеть от множества субъективных факторов: дизайна изделий, подбора материалов вставки, качества презентации

продукции, или бренда и так далее. Поэтому, торговым сетям, реализующим ювелирные изделия необходимо стремиться быть в тренде моды на ювелирные изделия. Основные тенденции моды на белорусском рынке ювелирных украшений уже много лет принято изучать на основе традиционной выставки «Junwex». Проанализируем основные изменения в ассортименте выставленных изделий данной выставки за 2015-2017 гг. с целью определения наиболее перспективных ассортиментных позиций для включения в ассортимент.

Потребительские предпочтения в зависимости от типа изделия сформировались следующим образом:

- за последний год предпочтения потребителей ювелирных изделий изменились. В 2016 году лидерами по предпочтениям являлись изделия из золота с драгоценными камнями, но в 2017 году интерес к ним сократился. В настоящее время каждый пятый из шести посетителей выставки отметил интерес к изделиям из золота с бриллиантами, как отечественного, так и зарубежного производства.

- приходя на выставку, потребители в большей степени интересуются ювелирными изделиями российского или белорусского производства, что не в последнюю очередь связано с ростом цен на импортную продукцию.

- в 2017 году наметился тренд перераспределения интереса в сторону продукции зарубежных производителей, в особенности положительная динамика спроса отмечается на изделия из золота с бриллиантами и изделия из золота без камня.

В зависимости от видов приобретаемых изделий можно выделить следующие особенности, что наибольшим спросом у потребителей пользуются кольца (отметили 47% респондентов) и серьги (около 39%). По сравнению с 2015 годом, в 2017 году спрос на серьги вырос (+11%), а на кольца наоборот – сократился (-7%). Суммарный спрос на эти изделия есть у 85% посетителей магазинов (что на 25% больше, чем в 2013 году). Второе место занимает спрос на цепочки, подвески, браслеты, часы и другие носимые украшения, за исключением пусетов и заколок для галстука. Желание приобрести изделия этих видов имеют по 10-20% посетителей, то есть в среднем каждый из этих видов украшений уступает по популярности серьгам и кольцам примерно в 4 раза. В 2017 году по сравнению с 2015 годом в значительной мере сократился спрос на религиозные изделия (-14%). В среднем этой категорией продукции заинтересовалось только 3% посетителей. В то же время в 2017 году отмечен

рост спроса на такую продукцию как кольца, броши, подвески, бусы, запонки, часы, столовые приборы и пуссеты.

Практически все ювелирные сети Республики Беларусь реализуют в основном только золотые и серебряные украшения. В то же время в последнее время получает популярность использование альтернативные металлов. Так, продолжается рост спроса на желтое и белое золото (примерно в равной степени – около 45% посетителей отметили каждый из металлов), а также серебро (примерно 40%). Примечательно, что в 2017 году спрос на серебро впервые продемонстрировал отрицательную динамику (-3% по сравнению с 2015 годом). Также упал спрос и на красное золото (-4% к уровню 2015 года). Мало популярными остаются такие металлы как сталь (1,9%), мельхиор (1,2%), палладий (0,5%).

Значительно изменились покупательские предпочтения по видам используемых минералов. Потребительские предпочтения по элементам (минералам), входящим в состав ювелирных изделий сформировались следующим образом: в 2017 году потребители в большей степени отдавали предпочтение ювелирным изделиям с драгоценными камнями (32% опрошенных) и бриллиантами (30%); наименьшим спросом пользуются эмали, которые составляют только 3% потребительских предпочтений.

Можно также выделить следующие особенности покупательских предпочтений: в основном ювелирные украшения приобретаются покупателями для себя, а не в подарок; только треть потребителей совершает покупку ювелирных украшений в качестве подарка; подавляющим большинством потребителей ювелирные украшения не рассматриваются в качестве инвестиций.

На основе выявленных тенденций изменения спроса на ювелирные изделия можно рассчитать резерв повышения эффективности хозяйственной деятельности ювелирной сети за счет изменений в структуре товарной номенклатуры. При проведении данного расчета необходимо учесть следующие факторы:

- предполагается снижение удельного веса в объемах продаж: золотых украшений – на 0,1 п.п., серебряных украшений – на 0,2 п.п.;

- предполагается увеличение удельного веса в объемах продаж: золотых подвесок – на 0,1 п.п., золотых серег – на 0,03 п.п., серебряных подвесок – на 0,1 п.п., серебряных серег – на 0,01 п.п.

В нашем случае проведенный расчет показал, что в анализируемом периоде существовал резерв повышения объемов продаж за счет изменения в структуре ассортимента более чем 200 тыс. руб.

При условии сохранения уровня рентабельности реализации в размере 11,12% это позволит получить дополнительно прибыль от реализации более 20 тыс. руб.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что разработанные предложения имеют практическую значимость и экономическую целесообразность для деятельности ювелирной сети в условиях изменяющейся структуры спроса на ювелирную продукцию.

Выводы

В представленной работе было проведено прогнозирование объемов реализации ювелирных изделий в разрезе товарных групп. Это позволило выявить скрытые резервы увеличения объема продаж в условиях сокращения спроса на наиболее прибыльные товарные группы.

Прогнозирование объемов продаж на фактических данных одной из ювелирных сетей Республики Беларусь позволило выявить общую закономерность изменения объема продаж. Однако реальный результат будет зависеть от множества субъективных факторов: дизайна изделий, подбора материалов вставки, качества презентации продукции, или бренда и так далее. Поэтому ювелирным сетям необходимо стремиться быть в тренде моды на ювелирные изделия.

Как показали проведенные расчеты, за счет оптимизации товарного ассортимента ювелирная сеть может увеличить выручку от продаж, что приведет к получению дополнительной прибыли от продаж.

ГЛАВА 4. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-017

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕНЕДЖМЕНТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**Вступ.**

Успішне ведення підприємницької діяльності базується на чіткому розрахунку. За використання сучасних методів оптимізації виробництва в аграрному секторі економіки необхідне застосування економіко-математичних моделей. На сільськогосподарські підприємства впливає велика кількість чинників зовнішнього середовища. Усе це зумовлює невизначеність умов, на базі яких приймаються рішення. Тому використання сучасних методів оптимізації діяльності підприємств у аграрному секторі економіки неможливе без розробки системи планування із застосуванням економіко-математичних, аналітичних, імітаційних та інших моделей прийняття управлінських рішень.

4.1. Сучасні підходи до здійснення планування.

Сучасна економічна ситуація диктує підприємствам новий підхід до організації внутрішнього планування. За залучення іноземних інвестицій все частіше необхідним є бізнес-план, який би відповідав міжнародним стандартам і був адаптований до наших умов. Тому виникає нагальна потреба у нових підходах механізму створення системи планування із застосування сучасних технологій, а також використанням специфічних форм цього документа.

Розробити на сьогодні реальний варіант системи планування непросто, тому що сучасність вимагає охоплення та аналізу великих об'ємів інформації. І як показує досвід вказану проблему неможливо вирішити без використання комп'ютерної техніки та відповідних програмних засобів, використання яких в поєднанні з математичним програмуванням дає найбільший ефект. Нові технології, засновані на використанні комп'ютерної техніки, вимагають радикальних змін організаційних структур менеджменту, його регламенту, кадрового потенціалу, системи документації, фіксування і передачі інформації. Саме тому дана тема є сучасною, актуальною і цікавою для розгляду.

Здійснюється обґрунтування теоретичних, методичних положень та шляхів удосконалення управління підприємством шляхом знаходження нових підходів до системи планування. Відповідно поетапно формуються такі задачі: оцінка

стану автоматизації процесів управління на аграрних підприємствах; роль і місце аналізу даних та планування в управлінні підприємством; суть системи планування та його місце в менеджменті підприємства.

4.2. Оцінка виробничої діяльності та організації планування економічної діяльності підприємства.

Для того, щоб дати аналіз процесу організації та здійснення системи планування на підприємствах необхідно здійснити аналіз виробничо-фінансової діяльності та оцінити фінансовий стан підприємств. Наступним етапом дослідження буде аналіз руху та стану грошових коштів на основі річної бухгалтерської звітності. Заключним є аналіз практичного планування [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12] яке здійснюється на підприємствах. Схема аналізу представлена на Рис. 1

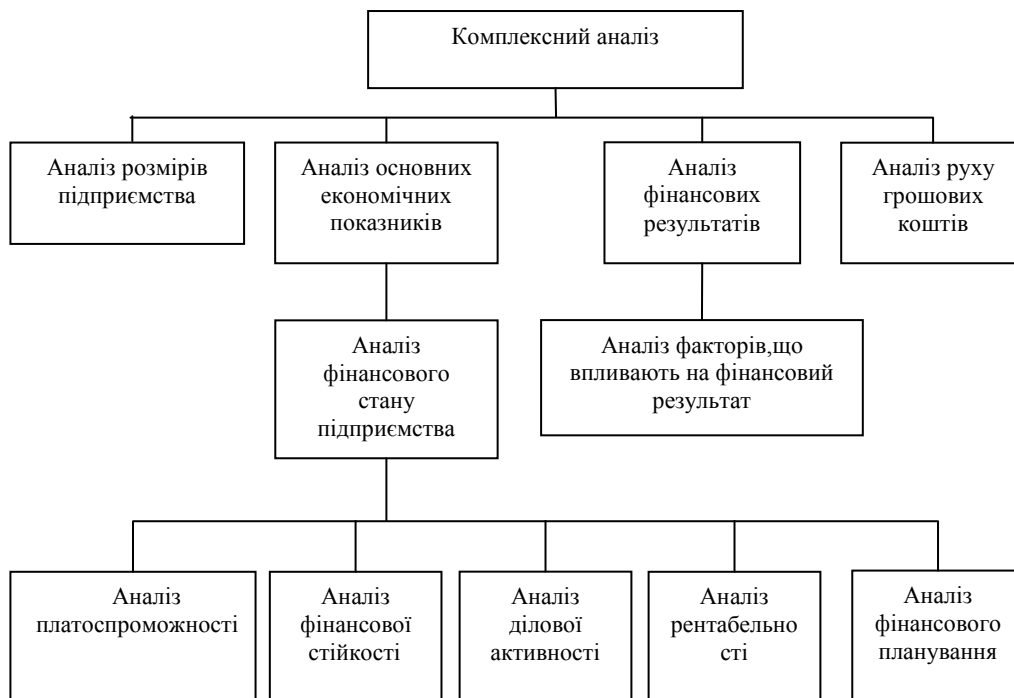

Рис. 1 Схема комплексного економічного аналізу в системі планування

Дослідження проводяться за допомогою таких методів [12]: економіко-математичного, статистичного, балансового, методу порівняння. Теоретичною і методологічною основою дослідження є базові положення економічної теорії, аграрної економіки, наукових розробок провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань теорії планування.

Результати розрахунків показують, що зростання прибутку обумовлене в основному за рахунок збільшення реалізаційних цін та обсягів реалізації. Аналіз факторів, що впливають на фінансовий результат від реалізації продукції дозволяє встановити ступінь впливу на результат в цілому. Це дає можливість фінансово-економічному управлінцю аграрного підприємства правильно спланувати майбутній фінансовий результат, використовуючи метод планування від реалізації продукції. Важливе значення має аналіз підсумкових результатів фінансово-господарської діяльності підприємства. Однак аналіз фінансових результатів основної діяльності підприємств АПК, на наш погляд не дає повної оцінки фінансового стану підприємств, оскільки не розглядаються питання фінансової привабливості підприємств для зовнішніх інвесторів.

Методика включає наступні блоки аналізу: загальна оцінка фінансового стану та його зміни за звітний період; аналіз фінансової стійкості підприємства; аналіз ліквідності балансу, аналіз ділової активності та платоспроможності підприємства. Для цього будемо використовувати методику розрахунку показників фінансового стану підприємств.

4.3. Дослідження основних фінансових показників підприємств.

Аналіз фінансової стійкості підприємства характеризує оцінку його діяльності і фінансово-економічного благополуччя, відображає результати його поточного, інвестиційного і фінансового розвитку, містить необхідну інформацію для інвесторів, а також характеризує здатність підприємства відповідати за своїми боргами і зобов'язаннями та нарощувати свій економічний потенціал [3, с. 167].

Актуальність дослідження полягає в тому, що аналіз комплексу показників фінансової стійкості дає змогу визначити фактори, які впливають на неї, що дозволяє вжити певних заходів для покращення фінансового стану підприємства, зменшення його залежності від зовнішніх фінансових ресурсів і забезпечення платоспроможності в довгостроковому періоді.

За ринкових умов господарювання змінюється підхід до визначення поняття фінансової стійкості та комплексу показників для її оцінки. Опрацювавши літературу можна визначити фінансову стійкість як якісну характеристику фінансового стану підприємства, що характеризує його здатність залишатися платоспроможним та незалежним від зовнішніх

кредиторів у довгостроковому періоді, під впливом змін факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, зберігаючи при цьому оптимальне співвідношення між власним та позиковим капіталом. Основне завдання аналізу фінансової стійкості полягає у визначенні спроможності підприємства протистояти негативній дії різних факторів (зовнішніх, внутрішніх та непередбачуваних), що впливають на його фінансовий стан. Результатом такого аналізу повинен бути висновок щодо його спроможності здійснювати господарську діяльність, отримувати прибуток в умовах економічної самостійності, а також вірогідність збереження такого стану підприємства [2, с. 267].

Вважаємо, що найбільш повно результати аналізу можна отримати розрахувавши абсолютні та відносні показники, як пропонує більшість авторів. Але з'ясовано, якщо абсолютні показники збігаються, то відносні показники кожним автором обрані по різному. Крім цього слід пам'ятати, що фінансова стійкість безпосередньо є індикатором платоспроможності підприємства, тому при її аналізі слід враховувати й групу показників ліквідності і платоспроможності. Оскільки фінансова стійкість передбачає платоспроможність в довгостроковому періоді, то слід при її оцінці приділити увагу визначенню запасу фінансової стійкості, який дасть уявлення про обсяг реалізації, що забезпечить стабільну і беззбиткову діяльність підприємства. Тому, на нашу думку, оцінку фінансової стійкості підприємства слід проводити в динаміці за наступними етапами: 1 етап – аналіз абсолютних показників; 2 етап – аналіз відносних показників; 3 етап – аналіз показників платоспроможності; 4 етап – визначення запасу фінансової стійкості.

У складі абсолютних показників фінансової стійкості зазвичай виділяють групу показників наявності джерел формування запасів та групу показників забезпеченості запасів джерелами їх формування [7]. Залежно від рівня забезпеченості запасів джерелами їх формування визначають тип фінансової стійкості. Для характеристики джерел формування запасів визначають три основних показники [1, с.108]:

1. Наявність власних коштів (В) — визначається як різниця між власним капіталом та необоротними активами підприємства:

$$B = BK - HA = \Phi.1 \text{ р.}380 + \text{р.}430 - \text{р.}080 \quad (1)$$

2. Наявність власних та довгострокових позикових коштів (ВД) — визначається збільшенням попереднього показника на суму довгострокових зобов'язань (ДЗ): $ВД = B + ДЗ = \Phi.1 \text{ р.}380 + \text{р.}430 + \text{р.}480 + \text{р.}630 - \text{р.}080 \quad (2)$

3. Наявність загальних коштів (ЗК) – визначається збільшенням попереднього показника на суму короткострокових кредитів банків (КК):

$$ЗК = ВД + КК = \Phi \cdot 1 \text{ р.}380 + \text{р.}430 + \text{р.} 480 + \text{р.}630 + \text{р.} 500 - \text{р.} 080 \quad (3)$$

Трьом показникам наявності джерел фінансування запасів відповідають три показники забезпеченості запасів джерелами їх фінансування [8]:

1. Надлишок (+) або дефіцит (-) власних коштів (ФВ): $\Phi^В = В - Зп$, (4)
де Зп — запаси ($\Phi \cdot 1 \text{ р.} 100 + \dots + \text{р.} 140$).

2. Надлишок (+) чи дефіцит (-) власних та довгострокових позикових коштів (ФВД): $\Phi^{ВД} = ВД - Зп$ (5)

3. Надлишок (+) чи дефіцит (-) загальних коштів (ФЗК): $\Phi^{ЗК} = ЗК - Зп$,
Для визначення типу фінансової стійкості використовують трьохкомпонентний показник: $S = \{S1 (\pm \Phi^В), S2 (\pm \Phi^{ВД}), S3 (\pm \Phi^{ЗК})\}$ (6)

де функція визначається так:
$$S(\Phi) = \begin{cases} 1, \text{ якщо } \Phi \geq 0 \\ 0, \text{ якщо } \Phi < 0 \end{cases} \quad (7)$$

Відповідно до значення функції S визначається один із чотирьох типів фінансової стійкості (табл. 1).

Другий етап оцінки фінансової стійкості передбачає розрахунок ряду відносних коефіцієнтів [5] (табл. 1).

На третьому етапі доцільно розрахувати відносні показники ліквідності та платоспроможності [1, с.104].

Таблиця 1

Показники за типами фінансової стійкості

Показники	Типи фінансової стійкості			
	абсолютна стійкість $S = \{1,1,1\}$	нормальна стійкість $S = \{0,1,1\}$	передкризовий стан $S = \{0,0,1\}$	кризовий стан $S = \{0,0,0\}$
$\Phi^В = В - Зп$	$\Phi^В \geq 0$	$\Phi^В < 0$	$\Phi^В < 0$	$\Phi^В < 0$
$\Phi^{ВД} = ВД - Зп$	$\Phi^{ВД} \geq 0$	$\Phi^{ВД} \geq 0$	$\Phi^{ВД} < 0$	$\Phi^{ВД} < 0$
$\Phi^{ЗК} = ЗК - Зп$	$\Phi^{ЗК} \geq 0$	$\Phi^{ЗК} \geq 0$	$\Phi^{ЗК} \geq 0$	$\Phi^{ЗК} < 0$

Завершальним етапом оцінки є визначення запасу фінансової стійкості, що характеризує рівень захищеності основної діяльності, який є у підприємства на даний момент і яким можна скористатися на випадок форс-мажорних обставин [1, с.112].

Таблица 2

Відносні показники оцінки фінансової стійкості підприємства

Назва показника	Формула розрахунку	Орієнтовне значення	Характеристика
1	2	3	4
1. Коефіцієнт автономії	$\Phi. 1(\text{ряд. } 380 : \text{ряд. } 640)$	$> 0,5$ (збільшення)	Відношення суми власних коштів до підсумку балансу. Чим більше значення коефіцієнта, тим менша залежність від зовнішніх джерел
2. Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу	$\Phi. 1(\text{ряд. } 480 + \text{ряд. } 620) : (\text{ряд. } 280)$	$< 0,5$ (зменшення)	Характеризує частку залученого капіталу в загальній сумі капіталу
3. Коефіцієнт співвідношення позикового та власного капіталу	$\Phi. 1(\text{ряд. } 480 + \text{ряд. } 620) : (\text{ряд. } 380)$	$< 0,5$ (зменшення)	Показує, скільки позичених коштів залучено на одну гривню вкладених у активи власних коштів
4. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$\Phi. 1(\text{ряд. } 260 - \text{ряд. } 620) : (\text{ряд. } 380)$	$> 0,5$ (збільшення)	Характеризує ступінь мобільності використання власних коштів
5. Коефіцієнт фінансової залежності	$\Phi. 1(\text{ряд. } 280 : \text{ряд. } 380)$	$< 0,2$ (зменшення)	Показник обернений до коефіцієнта автономії, показує, яка сума загальної вартості майна припадає на 1 грн. власних коштів
6. Коефіцієнт фінансової стабільності	$\Phi. 1(\text{ряд. } 380) : (\text{ряд. } 480 + \text{ряд. } 620)$	> 1 (збільшення)	Характеризує співвідношення власних та позикових коштів
7. Маневреність робочого капіталу	$\Phi. 1(\text{сума ряд. } 100-140) : (\text{ряд. } 260 - \text{ряд. } 620)$	за планом	Характеризує частку запасів у загальній сумі робочого капіталу
8. Коефіцієнт залучених джерел в необоротних активах	$\Phi. 1(\text{ряд. } 480 : \text{ряд. } 080)$	$< 0,1$ (зменшення)	Показує частину необоротних активів, яка фінансується за рахунок довгострокових залучених коштів

9. Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	$\Phi. 1(\text{ряд.480}) : (\text{ряд.480} + \text{ряд.380})$	$< 0,5$ (зменшення)	Показує частку довгострокових позик, використаних для фінансування активів підприємства поряд з власними коштами
10. Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	$\Phi. 1(\text{ряд.480}) : (\text{ряд.480} + \text{ряд.620})$	$< 0,2$ (норматив)	Визначає частину довгострокових зобов'язань в загальній сумі джерел формування
11. Коефіцієнт поточних зобов'язань	$\Phi. 1(\text{ряд.620}) : (\text{ряд.480} + \text{ряд.620})$	$> 0,5$ (збільшення)	Визначає питому вагу поточних зобов'язань в загальній сумі джерел формування
12. Коефіцієнт забезпечення власними коштами	$\Phi. 1(\text{ряд.380} - \text{ряд.080}) : (\text{ряд.260})$	$> 0,1$ (збільшення)	Відображає, яка частина оборотних активів фінансується за рахунок власних оборотних засобів
13. Коефіцієнт фінансового левериджу	$\Phi. 1(\text{ряд.480} : \text{ряд.380})$	$< 0,1$ (зменшення)	Характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань
14. Коефіцієнт забезпечення запасів робочим капіталом	$\Phi. 1(\text{ряд.260} - \text{ряд.620}) : (\text{сума ряд.100-140})$	$> 0,2$ (збільшення)	Характеризує рівень покриття матеріальних оборотних активів
15. Коефіцієнт страхування бізнесу	$\Phi. 1(\text{ряд.340}) : (\text{ряд.280})$	$> 0,1$ (збільшення)	Показує суму капіталу, який зарезервовано підприємством на кожну гривню майна
16. Коефіцієнт страхування статутного капіталу	$\Phi. 1(\text{ряд.340}) : (\text{ряд.300})$	за планом	Показує суму капіталу, який зарезервовано підприємством на кожну гривню статутного фонду
17. Коефіцієнт страхування власного капіталу	$\Phi. 1(\text{ряд.340}) : (\text{ряд.380})$	$> 0,1$ (збільшення)	Показує суму капіталу, який зарезервовано підприємством на кожну гривню власного капіталу
18. Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів робочим капіталом	$\Phi. 1(\text{ряд.260} - \text{ряд.620}) : (\text{ряд.260})$	за планом (збільшення)	Характеризує питому вагу вільних оборотних активів підприємства

Алгоритм розрахунку запасу фінансової стійкості включає перш за все розрахунок точки безбитковості (критична сума виручки, поріг рентабельності) у вартісному вираженні [4]:

$$V_{KR} = \frac{\text{Сума постійних витрат}}{\text{Частка маржинального доходу у виручці}}, \quad (8)$$

Маржинальний дохід розраховується за наступною формулою:

$$\text{МД} = \text{Виручка від реалізації} - \text{Змінні витрати} \quad (9)$$

Після визначення безбиткового обсягу продаж можна розрахувати запас

фінансової стійкості:

$$ЗФ_{с\%} = \frac{\text{Виручка} - \text{Критична сума виручки}}{\text{Виручка}} \cdot 100\% \quad (10)$$

Таким чином, підприємство проводячи комплексну оцінку за даним алгоритмом матиме можливість планувати обсяги залучення позикового капіталу, розміри зростання прибутку та забезпечувати розробку і реалізацію фінансової політики, яка сприятиме безперебійній діяльності під впливом змін внутрішнього і зовнішнього середовища, оскільки дані етапи охоплюють не тільки показники співвідношення власного та позикового капіталу й забезпеченості запасів джерелами їх формування, а й показники, які характеризують можливість підприємства відповідати за своїми зобов'язаннями, здатність підтримувати стабільне функціонування при безбитковому об'ємі виробництва.

Висновки.

У дослідженні проаналізовано тенденції організації та імплементації системи планування на підприємствах що забезпечується аналізом виробничо-фінансової діяльності та оцінкою фінансового стану підприємства. Досліджено, що процес бюджетного планування можна розглядати у якості економічного прогнозу, контролю, засоби координації діяльності підприємства. Результати аналізу дають можливість керівництву аграрного підприємства орієнтуватись в процесі планування на реальні доступні економічні та фінансові ресурси. Використання розробленого алгоритму надасть можливість планувати обсяги залучення позикового капіталу, розміри зростання прибутку та забезпечувати розробку і реалізацію фінансової політики аграрного підприємства.

ГЛАВА 5. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-019

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ

Введение

Эффективная работа предприятия, невозможна без создания механизма управления развитием его кадрового потенциала, а так же научной проработки методов кадрового обеспечения. Кадровая политика – основная часть в работе с кадрами. Существует ряд причин текучести кадров и для их устранения или снижения их влияния, необходимо разработать мероприятия:

Неконкурентоспособные ставки оплаты. Необходимо провести исследование заработных плат, сравнить полученные данные с данными предприятия. *Несправедливая структура оплаты труда.* Проанализировать дифференцированные тарифы, пересмотреть их, если выявятся «перекосы ставок». *Нестабильные заработки.* Провести анализ причин нестабильности заработков. Их может быть множество, начиная от неэффективной стратегии бизнеса, до недостаточной квалификации вашего персонала. *Плохие условия труда.* Сравнить условия труда и разработать меры по улучшению условий труда: более гибкий график работы, новая мебель или перестановка мебели, добавление колеров или освещения. *Деспотичное или неприятное руководство.* Каждый руководитель, особенно руководитель среднего звена должен быть тщательно подобран. *Работа с персоналом по принципу «соковыжималки»* (получение максимума от сотрудника, пока он полон энтузиазма). «Выжатый» персонал уходит из компании и со «скоростью мысли» распространяет отрицательную информацию о компании, «отпугивая» дальнейших кандидатов. *Имидж компании.* Для этого необходимо обратить особое внимание на обстоятельства, которые отрицательно влияют на репутацию организации. Их требования можно выразить в шести пунктах: заработная плата, перспективы, обучение, заинтересованность, условия труда, надежность организации.

5.1. Решения в сфере управления персоналом

В настоящее время необходимо учитывать такие факторы, которые факультативно способствуют увольнению персонала: возраст сотрудника (наиболее рискованный возраст перехода на другую работу до 25 лет); квалификация сотрудника (работники низшей квалификации чаще меняют

работу); место жительства сотрудника (чем дальше сотрудник живет от работы, тем больше риск его ухода); стаж работы на предприятии (после трех лет стажа происходит резкое снижение текучести, что объясняется фактором возраста, так и проблемами адаптации).

Также на предприятиях недостаточно используется внутренний резерв, предлагается уделить внимание повышению уже работающих кадров. Актуально вопрос о замещении вакантной должности с использованием процедуры внутреннего конкурса, либо из внутреннего резерва, путем отбора сотрудников соответствующих требованиям к должности, имеющих положительные результаты деятельности в данной организации.

Недостаточно используются и услуги служб, имеющих выход на широкий круг заинтересованных в данной работе кандидатов. Предлагаем при подборе персонала из внешних источников, пользоваться услугами служб по трудоустройству, частных агентств по найму, так как при этом экономится время на беседу с кандидатами, явно несоответствующими предъявляемым требованиям, и отбор кандидатов является более целевым.

Так же необходимо соответствие личных качеств кандидата требованиям к должности, предлагается при найме кандидата на вакантную должность пользоваться услугами профессионального психолога. Наличие на предприятии психолога также облегчает разрешение различных внутрифирменных конфликтов, возникающих при производственном процессе.

При подборе кандидатов из внешних источников на должность специалиста или руководителя предлагается использовать анкету «Самооценки личности» с заранее подготовленными вопросами. Пример анкеты ниже. Это ускорит знакомство с кандидатом и повысит эффективность и надежность найма. Кандидат, в наибольшей степени обладающий всеми необходимыми для вакантной должности качествами, занимает эту должность.

Пример анкеты «Самооценка личности»:

- Каковы долгосрочные и краткосрочные цели кандидата?
- Почему и как он готовит себя к их достижению?
- Каковы цели кандидата в жизни, не связанные с работой, на последующие пять лет?
- Что кандидат реально хочет в жизни?
- Что для кандидата более важно: деньги или работа, которая нравится?
- Что побуждает кандидата прикладывать наибольшие усилия?

- Считает ли кандидат, что его образование позволяет выполнять ту работу, на которую он претендует?

- За сколько дней кандидат сможет продемонстрировать себя на работе?

- Планирует ли кандидат продолжать образование?

- Как кандидат работает в стрессовых условиях?

- Что является наиболее важным для кандидата в работе?

- Почему именно этот кандидат должен быть принят на работу?

При подборе кадров и расстановке по рабочим местам можно использовать практические методы установления степени соответствия кандидата рабочему месту путем отдельных поручений, временного замещения должности, стажировки и др.

Обычно найм персонала проводит менеджер по персоналу, он же проводит и прием на работу. Далее введение в должность происходит на рабочем месте. Работнику назначается испытательный срок. Для успешного ведения бизнеса обязательно должна быть программа кадрового планирования, то есть набор определенных требований к персоналу и программа адаптации на рабочем месте. Чаще всего работник с первого дня начинает работать на уровне опытного персонала. В результате возникают проблемы в коллективе и неизбежна текучесть кадров.

Предлагается использовать следующую систему найма персонала, представленную на рис 1.

Цель: пополнение предприятия высококвалифицированным персоналом.

Данная система выстроена на принципах взаимосвязанности найма с другими функциями работы с персоналом и всех его этапов между собой, подчиненности процесса найма персонала достижению общей цели организации, соблюдении взаимовлияния и взаимодействия.

5.2. Диагностика системы управления персоналом

На основе рассмотренных ранее положений по найму, отбору и подбору персонала на предприятиях, можно предложить оценку уровня удовлетворенности, которая состоит из трех этапов:

1) разработка анкеты оценки уровня удовлетворенности работников основными факторами производственной ситуации;

2) проведение анкетирования;

3) анализ уровня удовлетворенности сотрудников работой (предприятием).

Рис. 1. Предлагаемая система найма персонала

Первый этап. При составлении анкеты определяется перечень наиболее характерных показателей и критериев их оценки. При этом на каждом конкретном предприятии наряду с основными показателями производственной ситуации (содержание труда, заработная плата и др.) возможны специфические факторы мотивации (различные социальные программы и т. д.). Для анализа удовлетворенности работой и действующей системой стимулирования просим заполнить анкету (табл.1). Поставьте любой знак в той графе, с каким утверждением вы согласны.

Второй этап. Необходимо рассчитывать оптимальную репрезентативную выборку, чтобы в анкетирование были вовлечены не все сотрудники. Работники заполняли анкеты анонимно. Они раздаются по различным профессиональным группам (начальник отдела, старший менеджер и менеджерам по продажам, кассиры и т.д.).

Такой подход позволяет оценить не только индивидуальный уровень

удовлетворенности сотрудника работой, но и зафиксировать данные о микроклимате в каждом отдельном подразделении и группе.

Таблица 1

Примерная анкета для исследования удовлетворенностью работой

Наименование фактора, производственной ситуации	Совершенно удовлетворен	Удовлетворен	Затрудняюсь ответить	Неудовлетворен	Совершенно не удовлетворен
Содержание труда				x	
Занимаемая должность		x			
Заработная плата				x	
Премия за год		x			
Премия к отпуску				x	
Премия в течение года		x			
Условия труда	x				
Организация труда					x
Оплата проездных билетов	x				
Оплата детских путевок			x		
Содержание информации на доске объявлений	x				
Подарки ко дню рождения	x				
Подарки к новому году	x				
Организация корпоративного праздника	x				
Программа «Здоровье»	x				
Отношения с непосредственным руководителем					x
Отношения с коллегами		x			

Третий этап. Самым сложным при проведении любого опроса является его математическое обоснование. С этой целью каждому качественному критерию оценки удовлетворенности присваивалось соответствующее числовое значение коэффициента:

- совершенно удовлетворен (+1,0);
- удовлетворен (+0,5);
- затрудняюсь ответить (0,0);
- не удовлетворен (-0,5);
- совершенно не удовлетворен (-1,0).

Суммарный показатель удовлетворенности - индекс удовлетворенности (Иуд) по каждому из факторов рассчитывался по формуле:

$$I_{уд} = \frac{1,0 \times n_1 + 0,5 \times n_2 + (-0,5) \times n_3 + (-1,0) \times n_4}{n_1 + n_2 + n_3 + n_4}, \tag{1}$$

где n_1, n_2, n_3, n_4 - соответствующее число респондентов (внутри подразделения или профессиональной группы), объединенных по одному из четырех возможных вариантов ответов по шкале удовлетворенности.

Воспользовавшись табл. 2, в зависимости от полученного значения индекса удовлетворенности (Iуд) можно оценить степень удовлетворенности персонала тем или иным фактором мотивации труда внутри подразделения или профессиональной группы.

Таблица 2

Интерпретация числовых значений (Iуд)

Числовые значения	Интерпретация
От +1,0 до +0,6	Высокий уровень удовлетворенности
От +0,59 до +0,2	Средний уровень удовлетворенности
Менее 0,19	Низкий уровень удовлетворенности

Далее суммарные показатели удовлетворенности, полученные по отдельным подразделениям и профессиональным группам сотрудников, вносятся в сводную таблицу индекса удовлетворенности (табл. 3).

Согласно результатам, занесенным в таблицу, можно оценить не только средний индекс удовлетворенности по конкретному фактору, но и общий индекс удовлетворенности производственной ситуацией в конкретном цехе или группе сотрудников.

Таблица 3

Пример по сводным значениям индексов удовлетворенности (фрагмент)

Фактор	Офис 1	Офис 2	Офис 3	Начальник отдела	Менеджеры по продажам	Кассиры	Средний индекс по фактору
Содержание труда	0,75	0,79	0,76	0,83	0,15	0,5	0,63
Занимаемая должность	0,68	0,56	0,66	0,74	0,4	0,5	0,60
Отношение с непосредственным руководителем	0,56	0,67	0,6	0,67	0,38	0,5	0,56
Отношения с коллегами	0,56	0,67	0,6	0,67	0,38	0,5	0,56
Итого	0,74						

Далее проводится ранжирование факторов степени удовлетворенности (табл.4).

Таблица 4

Ранжирование факторов по степени удовлетворенности

Наименование фактора, производственной ситуации	Средний индекс
Содержание труда	0,62
Занимаемая должность	0,60
Заработная плата	0,24
Премия за год	0,54
Премия к отпуску	0,53
Премия в течение года	0,56
Условия труда	0,65
Организация труда	0,67
Оплата проездных билетов	0,83
Оплата детских путевок	0,75
Содержание информации на доске объявлений	0,63
Подарки ко дню рождения	0,82
Подарки к новому году	0,82
Организация корпоративного праздника	0,83
Программа «Здоровье»	0,68
Отношения с непосредственным руководителем	0,56
Отношения с коллегами	0,56
Общий индекс удовлетворенности по предприятию	0,64

Эта процедура позволяет сгруппировать факторы производственной ситуации в зависимости от значения среднего индекса удовлетворенности.

Примечание: серым цветом выделены показатели со средним и низким уровнем удовлетворенности, требующие улучшения.

Итак, из всего рассмотренного можно сделать следующие выводы.

Текучесть кадров ухудшает многие производственные показатели. Прежде всего, это упущенная прибыль из-за медленного вхождения в курс дела новичков, снижение производительности труда. Высококвалифицированные специалисты отвлекаются на обучение новых сотрудников. Возникают сложности с мотивацией персонала.

Также текучесть кадров ухудшает моральный климат в коллективе, что препятствует созданию команды. Конечно, такая ситуация - это серьезный сигнал руководству о необходимости разобраться в процессах происходящих в компании.

Предприятие не может слишком долго оставаться в одном и том же

состоянии, а всегда проходит несколько этапов своего развития, каждый из которых сменяется следующим, и происходит это зачастую непросто, а с переживанием трудностей и противоречий.

На каждой стадии выделяются наиболее важные виды деятельности по управлению персоналом. Для первой стадии жизненного цикла организации – стадии формирования – это формирование кадровой стратегии, планирование потребности и расчет численности персонала, анализ деятельности и формирование критериев оценки кандидатов. На второй стадии стабилизации – оценка производительности труда, создание системы аттестации персонала, работа с резервом и планирование карьеры, обучение персонала, разработка программ стимулирования труда. На этапе кризиса выделяют следующие составляющие: природа производственных конфликтов, формирование рациональной кадровой политики в условиях системного кризиса, основы управления персоналом кризисного предприятия, методы сокращения персонала.

Выводы

В результате последовательного анализа всех факторов, влияющих на удовлетворенность сотрудника работой и системой стимулирования труда, предлагаются следующие мероприятия:

- разработать стандарт внутрифирменных наград (грамоты, значки, вымпелы и т. п.), программу обучения менеджеров и специалистов, новые должностные инструкции с указанием целей, задач, требований и критериев оценки; дополнительно разработать Положение о премировании, основанное на качестве, производительности и прибыли предприятия, а также программу «Дети» (оплата детских путевок или оплата проезда к месту отдыха, страхование детей от несчастных случаев и т. д.);

- пересмотреть расценки, нормы труда для «сдельщиков» и заработную плату для «повременщиков»; рассмотреть возможность дополнительного приобретения ПК для менеджеров и специалистов;

- скорректировать программу «Здоровье» (компенсация стоимости лекарств для сотрудников, оплата санаторной путевки, стоматологическая помощь, доплата некурящим и т. д.), пакет социальных выплат и льгот (компенсация на питание, беспроцентные денежные кредиты, покупка сотрудниками для себя изделий предприятия по себестоимости и с рассрочкой

платежа, скидка на покупку товаров фирмы родственниками и знакомыми и др.);

- составить план проведения корпоративных праздников, поздравлений, конкурсов на год и примерные программы их проведения; систематически проводить планерки, встречи с коллективом, вовлекать менеджеров и специалистов в обсуждение стратегических решений.

Таким образом, говоря о преимуществах предлагаемого метода, можно отметить, что он достаточно прост, универсален, хотя подходит больше для небольших компаний. Он может также использоваться для контроля адаптации на предприятии новых сотрудников.

В целом же, предлагаемая методика позволяет своевременно информировать руководство предприятия и отдел по персоналу как об общем уровне удовлетворенности коллектива, так и об удовлетворенности работников отдельными производственными процессами, что очень важно для принятия адекватных решений по совершенствованию системы управления и уменьшению текучести кадров.

Для того, чтобы мероприятия имели положительный эффект необходимо расставить приоритеты целей.

1. Достичь снижения конфликтности в коллективе;
2. Сплотить коллектив в сильную команду для успешного развития;
3. Объединить персонал компании для налаживания эффективных связей и продуктивной работы всей компании.

Кадровый потенциал является неотъемлемым элементом системы управления предприятием. Реализация предложенных программ по развитию кадрового потенциала окажет огромное положительное влияние не только на конкретные аспекты, а на предприятие в целом.

ГЛАВА 6. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-024**ТВОРЧИЙ СПАДОК УКРАЇНСЬКИХ МЕТОДИСТІВ-БІОЛОГІВ ТА
ВЧИТЕЛІВ-ПРАКТИКІВ (1959–1966 рр.)****Вступ**

Орієнтація України на входження в європейські інституції зумовлює потребу реформування вітчизняної системи освіти і приведення її у відповідність до світового стандарту. На сьогодні актуальним є питання зближення якості освіти в різних країнах Європи. За таких умов важливо, щоб зміни у шкільному курсі біології відбувалися з урахуванням історичного досвіду української педагогічної науки і практики.

У ХХІ столітті біологічна освіта в школі вийшла на новий рівень удосконалення навчальних програм, підручників і інших засобів навчання, науковий аналіз яких визначить методiku використання їх шкільною практикою. Виходячи з цього, першочерговим завданням методичної науки є ретельний відбір усього позитивного, що накопичено методикою навчання біології. Всі методичні досягнення двадцятого століття є тим фундаментом, на основі якого можна впевнено продовжувати дослідження з вдосконалення змісту навчальних предметів і засобів навчання, встановлення наступних зв'язків між ними. Поряд з цим необхідно визначити пріоритети та перспективи розвитку методичної науки в ХХІ столітті. Впровадження інновацій неможливе без врахування досвіду минулого, найбільш раціональних ідей, що пройшли перевірку часом. Знання історії запобігає повторенню помилок, відкриттю уже відомих істин, дає можливість використовувати цінні досягнення минулого, для розв'язання і дослідження актуальних для нашого часу проблем, прогностичного тлумачення явищ, які спостерігаються в біологічній освіті.

Серед невеликої кількості досліджень, що стосуються проблеми історіографії шкільної біологічної освіти в Україні, слід відзначити праці І. Костицької, І. Мороза, М. Скиби, Л. Старікової, О. Шиян, які є плідною спробою розкриття деяких аспектів розвитку шкільної біологічної освіти в Україні з позицій сьогодення.

Однак, історична спадщина вітчизняної методики навчання шкільній біології недостатньою мірою використовується педагогами і методистами в сучасних умовах, особливо матеріали архівів і педагогічних періодичних видань. Доробок вітчизняних методистів є тим ядром, навколо якого

формується нові парадигми шкільної біологічної освіти, він дозволить озброїти молодого вчителя умінням використовувати ефективні методи і прийоми для вирішення навчально-виховних завдань сьогодення.

6.1. Напрями розвитку методики навчання біології в загальноосвітніх навчальних закладах України

У 1959–1966 рр. дослідження педагогів-біологів були спрямовані на модернізацію та підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Пріоритетного значення набула дослідницька робота педагогів у напрямі активізації пізнавальної діяльності учнів.

Цій проблемі присвячено статтю Л. Козетової “Активізація навчальної діяльності учнів на уроках ботаніки” (1960 р.) [18]. Автор пропонувала вчителям здійснювати підготовку до організації самостійної роботи учнів на уроці за такою схемою: проаналізувати матеріал теми, визначити можливості організації самостійних спостережень учнів; продумати форми допомоги учням та правильно розподілити роботу між ними; визначити форми стимулювання школярів.

Заслуговує на увагу методичний лист “Зошит з біології як засіб розвитку пізнавальної діяльності учнів” (1962 р.) [15] у якому вказувалося, що у зошиті повинна знайти відбиття уся самостійна робота учнів у школі і вдома, зокрема школярі мають використовувати зошити для запису довідкових відомостей, для фіксації практичних робіт у кутку живої природи, спостережень та дослідів, що проводяться вдома, на пришкільній ділянці. Окрім цього вказувалося, що учні повинні виконувати завдання в “гербарному” зошиті.

У 1963 році вийшов із друку посібник Ф. Івахніна “Унаочнення як засіб активізації розумової діяльності учнів на уроках зоології” [17]. Педагог наголошував, що одноманітність в унаочненні знижує увагу і зацікавленість школярів. На уроках біології він радив використовувати живі об’єкти, консервовані препарати, друкарські малюнки, барельєфні розбірні таблиці, динамічні таблиці, моделі, науково-популярні фільми. Автор наголошував, що одночасно не можна демонструвати надмірну кількість об’єктів, бо увага учнів розсіюється.

У посібнику О. Чалого “Активізація методів викладання зоології” (1964 р.) [49], розкрито досвід застосування оригінальних засобів і прийомів підвищення

ефективності навчання зоології в школі. Автор пропонував контролювати і оцінювати знання учнів не тільки під час перевірки виконання домашніх завдань, а й упродовж усього уроку. Він рекомендував застосовувати наступні види завдань: домашні завдання практичного спрямування (виготовлення колекцій, спостереження за тваринами); самостійні роботи практичного спрямування (систематизувати колекцію членистоногих); усні відповіді з висновками та узагальненнями; письмові роботи тривалістю 10–15 хв.; контурні малюнки.

Проблемі свідомого засвоєння учнями навчального матеріалу були присвячені праці Ф. Івахніна та М. Сурімеєвої “З досвіду викладання курсу зоології у восьмирічній школі. Лабораторні та практичні заняття” (1960 р.) [16], О. Бабенка “Вивчення лікарських рослин в курсі ботаніки” (1962 р.) [2], Т. Бунтуша “Вивчення бобових рослин у школі” (1963 р.) [5], Е. Середенко “Методика вивчення сільськогосподарських тварин у курсі зоології” (1965 р.) [37], П. Потульницького “Вивчення водяних рослин у школі” (1966 р.) [28].

У статті “Перевірка й оцінка знань учнів з біології” (1960 р.) [12] Н. Заяць рекомендував використовувати такі методи перевірки знань і навичок учнів: усне індивідуальне опитування, або усну фронтальну перевірку; самостійні письмові роботи; перевірку виконання індивідуальних, або групових практичних завдань; звіти після проведення екскурсії; перевірку якості виконання лабораторних робіт. Під час усного індивідуального опитування автор пропонував ставити по одному запитанню з домашнього завдання та 2–3 запитання з раніше вивченого матеріалу.

Усню фронтальну перевірку педагог рекомендував проводити у таких випадках: якщо необхідно скоротити до мінімуму час на опитування; коли під час уроку треба виконати багато видів роботи; для повторення матеріалу з метою попередження його забування; коли на уроці вивчається складний матеріал і засвоїти його за один урок учням важко. Автор радив упродовж навчального року давати кілька обов’язкових для всіх учнів перевірочних робіт практичного характеру.

Педагог рекомендував у 5–7 класах лабораторні роботи проводити фронтально, а починаючи з 8 класу – за письмовою інструкцією.

У 1962 р. вийшов з друку посібник “Уроки з зоології” [39] авторів М. Сурімеєвої, Н. Шаповал, у якому основна увага зверталася на розробку змісту, організацію, методику проведення уроків, лабораторних і практичних

занять, екскурсій з зоології. Слушними були їхні поради стосовно особливостей використання словесних, наочних, практичних методів, спрямованих на активізацію мислення учнів.

Автори доводили, що педагогічно цінною є емоційно насичена розповідь, яка характеризується жвавістю викладу. Щоб розповідь була доступна та цікава, методисти пропонували використовувати уривки з наукової та художньої літератури, цікаві факти, демонстрування таблиць, роботу з роздавальним матеріалом, самостійні завдання за підручником, елементи бесіди.

Педагоги звертали увагу на використання під час бесіди запитань, що мають просте і коротке формулювання, на логічний зв'язок наступного запитання з попереднім та з темою бесіди.

Вони наголошували, що підвищенню ефективності уроків сприяє записаний на дошці план уроку, бо він дає можливість стежити за послідовністю розповіді вчителя, концентрувати увагу на розкритті основних питань. Методисти рекомендували здійснювати систематичні записи планів уроків, висновків з окремих питань і цілих тем у вигляді конкретних текстових таблиць, визначень нових термінів, висловлювань учених.

Грунтовні поради педагогів висвітлено у методичному посібнику за редакцією І. Шульги “Підвищення ефективності викладання біології” (1965 р.) [26]. Під час організації самостійної роботи учнів автори радили пояснити школярам мету самостійної роботи та провести інструктаж про послідовність її виконання; допомагати слабшим учням, а сильнішим задавати додаткові індивідуальні завдання, передбачені заздалегідь; у процес навчання систематично включати самостійні роботи; поступово ускладнювати типи завдань до самостійних робіт; стимулювати учнів до нових зусиль у подоланні труднощів. Вони пропонували використовувати такі самостійні роботи: складання схем, заповнення таблиць, написання термінологічних диктантів, проведення спостережень та дослідів.

У 1962 р. на допомогу вчителям опубліковано методичний посібник Є. Видро “Методика лабораторних занять та демонстрацій з анатомії і фізіології людини” [7]. Цікавою була думка автора, що лабораторне заняття, як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів, здебільшого повинне передувати теоретичному викладу матеріалу; теоретичний матеріал стає вже висновком, узагальненням спостережень учнів.

У цей період набула актуальності проблема методики проведення самостійних робіт на уроках біології. Всебічно її розроблено у посібнику Є. Видро, М. Сурімеєвої, Н. Шаповал “Самостійна робота учнів на уроках біології” (1964 р.) [8]. Залежно від місця самостійних робіт у навчальному процесі автори поділили їх на чотири групи:

1. Самостійні роботи, виконання яких пов’язане з поясненням нового матеріалу, зокрема, роботи, які готують учнів до сприймання нового матеріалу (проведення попередніх спостережень, нескладних дослідів, читання тексту); самостійні роботи, які виконують учні у процесі викладання матеріалу вчителем (складання плану розповіді, схем, заповнення таблиць за розповіддю учителя, конспектування); роботи, що виконуються самостійно після викладу матеріалу вчителем (вивчення відповідного матеріалу підручника, відповіді на запитання, проведення спостереження, дослідів, розв’язування задач). Автори наголошували, що під час виконання цих робіт, учні не набувають знань самостійно, школярі в процесі самостійної роботи лише конкретизують, підтверджують положення, висловлені вчителем, засвоюють цей матеріал.

2. Роботи з набування учнями знань самостійно, без попереднього викладу матеріалу вчителем. Школярі одержують знання з літературних джерел; із спостережень чи дослідів виводять нові, невідомі ще їм положення. Педагоги наголошують, що ця група робіт найкраще спонукає школярів до активності, тому що учні повинні самостійно діяти, думати, робити висновки та узагальнення.

3. Самостійні роботи, спрямовані на виявлення умінь та навичок учнів застосовувати свої знання на практиці.

4. Роботи на повторення і перевірку знань учнів [8, с. 4–5].

Заслуговує на схвалення рекомендація методистів застосовувати самоперевірку та взаємоперевірку знань школярів: одні учні складають запитання для інших або взаємоперевіряють письмові роботи один одного.

Належну увагу педагоги продовжували приділяти упровадженню в практику роботи шкіл України дослідницького принципу та унаочненню уроків біології. Аналіз історико-педагогічного доробку дозволив виділити такі ґрунтовні праці: Н. Вакуленко “Методика демонстраційних дослідів з ботаніки” (1960 р.) [6], Є. Орловської “Виховання в учнів навичок самостійної праці під час виконання лабораторних і практичних робіт з біології” (1960 р.) [26], Д. Мартиненка та М. Прахова “Наочність у викладанні ботаніки в школі” (1963

р.) [21], О. Корнєєва “Білка та їжак у кутку живої природи” (1964 р.) [20], Л. Токара “Методика проведення дослідів з гібридизації рослин у школі” (1965 р.) [41], Н. Шаповал “Дослідницька робота учнів з зоології” (1965 р.) [51], Є. Поповської та Я. Яцино “Методика лабораторних і демонстраційних дослідів з ботаніки” (1965 р.) [28]. У роботах цих авторів запропоновано слушні рекомендації щодо організації та проведення спостережень, дослідів під час лабораторних робіт.

Цікавий погляд на проблему проведення краєзнавчої роботи в школі викладено в статті Б. Блюма “Вивчення місцевої фауни як засіб поглиблення знань з курсу зоології” (1965 р.) [3]. Для проведення цієї роботи автор радив створити матеріальну базу: організувати куток живої природи та шкільний краєзнавчий музей у біологічному кабінеті; записати голоси птахів та звірів на магнітофонну стрічку; виготовити зоологічні ігри; зібрати бібліотеку з книг про життя тварин. Під час запису голосів тварин на магнітофонну стрічку методист рекомендував спочатку провести спостереження за твариною, вивчити спосіб її життя; записи голосів тварин робити в різні пори року (під час токування, в період вигодовування пташенят, відлітання в теплі краї чи під час зимівлі на батьківщині).

У зазначений період пошуки і зусилля педагогів були спрямовані на розвиток інтересу учнів до біології. У статті “Дидактичні ігри з біології” (1963 р.) [39] П. Стріхар розкрила власний досвід використання гри на уроках біології для закріплення знань учнів 5–7 класів. Автор пропонувала застосовувати такі ігри: “Зелена пошта”, “Ботанічне доміно”, “Словники”, “Живий чайнворд”. Цій проблемі також був присвячений посібник Б. Ярмоленка “Цікава зоовікторина” (1964 р.) [54].

Важливого значення дослідники надавали естетичному вихованню школярів. Так, у посібнику М. Артеменка “Естетичне виховання учнів V – VI класів у процесі ознайомлення з природою” (1962 р.) вказувалося, що вивчаючи природу, людина розвиває не тільки свої пізнавальні здібності, а й формує естетичні почуття і смаки [1, с. 4]. Автор виділив такі основні шляхи естетичного виховання: безпосереднє спілкування з природою, під час роботи на шкільній ділянці і в колгоспі, здійснення туристично-краєзнавчої роботи, озеленення міст і сіл, під час “Свята врожаю” та “Дня птахів”. Цій проблемі був присвячений методичний лист “Естетичне виховання учнів у процесі викладання біології” (1965 р.) [11]. У ньому наголошувалось на доцільності

естетичного виховання учнів під час екскурсій у шкільний дендропарк, оформлення шкільного саду, навчально-дослідної ділянки, біологічного кабінету.

Заслуговує на увагу стаття Б. Блюма “Естетичне виховання учнів під час вивчення біології в школі” (1966 р.) [4]. Педагог радив застосовувати такі форми естетичного виховання: самостійне спостереження учнів у природі та опис побаченого у вигляді нотаток або оповідань; ведення індивідуальних щоденників спостережень із використанням відповідних репродукцій картин та цитат із літературних творів; колективне виготовлення тематичних альбомів із малюнків, фотографій, картин, учнівських оповідань і замальовок (наприклад: “Околиці нашого села”, “Пташки нашої місцевості”); відшукування в художній літературі описів окремих явищ природи, пейзажів, рослин та тварин, та їхнє використання для укладання тематичних альбомів, таблиць; художнє оформлення колекцій, гербаріїв, плакатів, схем, таблиць, графіків; колективне почергове ведення щоденника спостережень за природою у вигляді нотаток, оповідань, малюнків, фотографій з описами; використання на уроках творів живопису, музики, літератури, учнівських щоденників, оповідань, альбомів, фотографій та малюнків; проведення екскурсій у природу з метою навчання учнів робити наукові спостереження, знаходити в природі красиве, зосереджувати на ньому увагу та описувати побачене; проведення вечорів та ранків учнівської художньої самодіяльності на природничі теми з використанням художніх творів, інсценівок, декоративних костюмів, танців, тематичних виставок живопису і фотографій, музики та кіно; естетичне виховання під час виконання учнями суспільнокорисної праці у сільському господарстві.

Для покращення навчально-виховної роботи зі шкільної біології педагогами були підготовлені такі методичні листи: “Про викладання зоології у восьмирічній школі” (1960 р.) [33], “Інструктивно-методичні поради по виготовленню гербарію та ботанічних колекцій” (1960 р.), “Унаочнення уроків з ботаніки і зоології як засіб активізації навчання у восьмирічній школі” (1960 р.) [49], “Про перебудову викладання біології та рівень знань, умінь і навичок учнів” (1961 р.) [35], “Про викладання біології в школі” (1961 р.) [32], “Про перебудову викладання біології в світлі закону про школу” (1961 р.) [34], “Про викладання анатомії і фізіології людини у восьмирічній школі” (1961 р.) [31], “Про стан викладання, рівень знань, умінь і навичок учнів з біології в 1961/62

навчальному році та завдання вчителів на 1962/63 навчальний рік” (1962 р.) [36], “Робота учнів на шкільній навчально-дослідній ділянці” (1962 р.) [37], “Шляхи поліпшення викладання біології” (1963р.) [52], “Науково-популярна література з біології та її використання в навчально-виховній роботі” (1965 р.) [25], “Якість та шляхи поліпшення знань і умінь з біології учнів восьмирічної школи” (1966 р.) [53].

У цей період відділи народної освіти та інститути удосконалення кваліфікації вчителів на допомогу учителям публікували матеріали науково-практичних конференцій, зокрема у 1959 р. вийшов з друку збірник Закарпатської обласної науково-практичної конференції “З досвіду роботи вчителів біології, хімії та сільськогосподарського виробництва” [12], а у 1961 р. – матеріали Ровенської науково-практичної конференції “З досвіду викладання біології”. Кращі надбання педагогів щодо методики навчання учнів біології у школі висвітлено у збірнику “Природознавство в школі” [30], який видавався упродовж 1959 – 1960 рр. Проблемі поліпшення практичної підготовки учнів з біології було присвячено збірники: “Зв’язок викладання біології з сільським господарством” (1962 р.) [14], “Зв’язок викладання біології з сільськогосподарським виробництвом” (1963 р.) [15]. У 1963 р. для покращення навчання біології в школі були видані матеріали педагогічних читань “Дослідницька робота в школі” (1962 р.) [10]. З метою підвищення ефективності навчання біології у школі у 1965 р. розпочато публікацію періодичних науково-методичних збірників: “Методика викладання біологічних наук” [24], “Викладання біології в школі” [9].

Період 1959–1966 рр. можна вважати результативним для розвитку методики шкільної біологічної освіти в Україні. Було посилено дослідницьку роботу у напрямках активізації пізнавальної діяльності учнів, укріплення зв’язку методики з психологією. Зросла кількість дослідницьких робіт та навчально-методичних посібників, які були присвячені розв’язанню таких проблем: організація самостійної пізнавальної діяльності школярів, розвиток інтересу учнів до біології, формування позитивного ставлення школярів до навчання, підвищення ефективності навчання біології, розробка різних форм, методів та прийомів, засобів навчальної діяльності. Особливу увагу педагоги звертали на знайомство учнів із передовими досягненнями біологічної науки для підвищення рівня знань учнів та подолання недоліків у шкільних програмах і підручниках.

Виходячи з проведеного аналізу навчально-методичної літератури, можна стверджувати, що вище зазначені провідні тенденції, які домінували в дослідженнях методистів у 1959–1966 рр. стали підґрунтям для реформування шкільної біологічної освіти. Її мета, політехнізація шкільної освіти, потребували кардинальних змін, що були викликані необхідністю приведення шкільної біологічної освіти у відповідність до досягнень біологічної науки.

6.2. Внесок У. Тюпи у розвиток методики формування практичних умінь і навичок з біології

Спадщина У. Тюпи становить значний інтерес як для науки, так і для вчителів. Коло питань, охоплене педагогом, широке – це встановлення постійних і міцних взаємозв'язків між теорією і практикою під час вивчення біології, шляхом застосування дослідницького принципу; активізація розумової діяльності учнів із метою підвищення успішності та забезпечення високої якості їхніх знань, умінь і навичок, розробка проблеми візуалізації інформації.

Заслуговує на увагу стаття У. Тюпи “Активізація методів викладання біології та їх вплив на засвоєння учнями програмного матеріалу” (1960 р.), у якій висвітлено рекомендації щодо активізації таких методів навчання як розповідь, бесіда, пояснення [46]. Методист пропонувала застосовувати розповідь під час вивчення нового матеріалу, пояснення наукових положень, законів природи. Науковець наголошувала, що розповідь доцільно поєднувати з виконанням самостійної практичної роботи з мікроскопом, картою, підручником, популярною літературою.

Педагог зробила вагомий внесок у розробку проблеми формування умінь і навичок в учнів з біології. Її прогресивні ідеї було викладено у посібнику “Формування в учнів практичних умінь і навичок у процесі вивчення ботаніки” (1962 р.) [48]. Під знаннями учнів У. Тюпа розуміла результати педагогічно-спрямованого засвоєння фактів, понять, законів науки, в яких відображено закономірності розвитку природи і суспільства; під уміннями – готовність працювати, яка ґрунтується на знаннях; під навичками – автоматизовані компоненти умінь.

Науковець указувала, що формування знань учнів повинно здійснюватись під час сприйняття навчального матеріалу; через живе слово вчителя; у процесі вивчення об'єктів наочності; під час самостійної роботи з підручником,

допоміжною літературою; у процесі слухання лекцій, доповідей; під час екскурсій до музеїв, лабораторій, роботи в майстернях, на шкільних ділянках, у сільському господарстві.

Слушними були такі зауваження У. Тюпи: знання учнів – основа для формування практичних умінь і навичок; між знаннями, уміннями та навичками існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність; уміння і навички генеруються в результаті повторення конкретних дій і перевіряються в діях. Методист виділила шляхи формування умінь в учнів під час:

– вивчення теоретичного матеріалу з ботаніки на уроках (наприклад, використання наочних посібників, складання плану розповіді на уроці, схеми досліду);

– виконання лабораторних або практичних робіт (наприклад, уміння працювати з мікроскопом);

– практичних занять на шкільній навчально-дослідній ділянці та в умовах сільськогосподарського виробництва (наприклад, вирощування та догляд за рослинами).

Переконаливою була думка У. Тюпи, що навички формуються, коли людина усвідомлює мету дії та способи її досягнення, а техніка досягнення цієї мети більш-менш автоматизована.

Значний інтерес для сьогодення становить розроблена методистом класифікація умінь і навичок. За основу класифікації педагог взяла форму організації навчання. Вона поділила практичні уміння і навички з ботаніки на дві групи:

1) уміння і навички, яких учні набувають на уроках ботаніки;

2) уміння і навички, яких учні набувають під час роботи на шкільній ділянці.

За змістом та характером умінь і навичок кожна з цих груп науковець поділила на підгрупи: уміння та навички розпізнавати і визначати об'єкти природи; уміння і навички виготовляти та використовувати наочні посібники; уміння і навички доглядати та вирощувати рослини; уміння і навички закладати досліди та проводити спостереження. Уміння і навички, яких учні набувають у процесі вивчення ботаніки та роботи на шкільній навчально-дослідній ділянці, методист класифікувала на прості й складні. До простих умінь вона віднесла здатність виконувати елементарну операцію, наприклад, заготівля живців для садіння; до складних умінь – здатність виконувати певний комплекс операцій,

наприклад, окулірування рослин, що складається з кількох простих умінь.

Педагог виділила три етапи формування в учнів практичних умінь і навичок: 1) пояснення; 2) тренування і вправляння; 3) самостійна робота учнів. На першому етапі учні сприймають пояснення вчителя; якщо воно супроводжується показом операцій, учні спостерігають за їхнім виконанням і запам'ятовують; слухові й зорові сприймання утворюють перше загальне уявлення про роботу, яку потрібно буде виконати самостійно. З такого уявлення бере свій початок утворення відповідного уміння. На другому етапі за завданням учителя кілька учнів роблять спробу відтворити дію. Методист радила здійснювати контроль за діяльністю учнів, бо вони спочатку відчують труднощі, допускають помилки. На третьому етапі всі учні виконують роботу самостійно під загальним керівництвом учителя. Слушним було зауваження У. Тюпи, що темпи роботи, її кількісні й якісні показники залежать від індивідуальності учнів.

Педагог виділила такі умови успішного формування умінь і навичок:

- розуміння учнями поставленого завдання;
- знання техніки виконання цього завдання і засобів, якими його виконують;
- дотримання правил безпеки, санітарії, культури праці;
- використання на заняттях попереднього досвіду учнів [22, с. 179].

Під час формування умінь та навичок У. Тюпа радила використовувати елементи дослідження, ботанічні ігри, вікторини, лото, проведення ботанічних олімпіад, визначення рослин за визначниками.

Вона довела доцільність оцінювання знань школярів у тісному зв'язку з практичними умінями і навичками, яких учні набули в процесі вивчення основ наук.

Науковець розробляла проблему розвитку інтересу учнів до ботаніки. У посібнику “Книга для читання з ботаніки” (1966 р.) [47] У. Тюпа у популярній формі повідомляла про життя рослин у природі й про фізіологічні процеси, що відбуваються в рослинному організмі, про державні заповідники і охорону природи. У посібнику методист описала цікаві досліди, які легко організувати в домашніх умовах.

Науково важливими надбаннями у творчому спадку У. Тюпи стали обґрунтування організації навчально-дослідної роботи та специфіки проведення уроків на шкільній ділянці, розробка проблеми активізації пізнавальної

діяльності учнів шляхом застосування різних груп методів, рекомендації щодо шляхів і методів ефективного формування в учнів умінь і навичок, поради стосовно особливостей застосування наочності під час вивчення ботаніки.

6.3. Проблема розвитку пізнавальних інтересів учнів до біології у педагогічній спадщині Д. Трайтака

Вагомий внесок у розв'язання проблеми розвитку пізнавальних інтересів до біології був зроблений вітчизняним методистом Д. Трайтаком. Він, на основі власного досвіду навчання біології в школі, створив фундаментальну працю “Розвиток інтересу учнів до ботаніки” (1960 р.) [45].

Виділені педагогом способи розвитку пізнавальних інтересів актуальні для сьогодення, зокрема: різна побудова уроків та використання на них матеріалів із науково-популярної літератури, журналів, газет; демонстрування дослідів; проведення практичних робіт; використання наочних посібників (схем, таблиць, репродукцій картин, діафільмів, кінофільмів та ін.); проведення екскурсій, самостійних робіт учнів у кутку живої природи і на дослідній ділянці, позакласних занять.

Методист доводив, що успіхи у навчанні посилюють в учнів віру в свої сили, а це розширює коло пізнавальних інтересів, веде до розвитку творчих здібностей. Він рекомендував підбирати яскраві досліди, що викликають здивування і захоплення (наприклад, проводячи досліди з фотосинтезу, можна показати, як дістати на листку рослини фотографію, поклавши на нього негатив).

Він радив застосовувати проблемні запитання, відповіді на які школярі знаходять у результаті самостійної пошукової діяльності (наприклад, чому восени з дерев останніми опадають ті листки, які ростуть на кінцях гілок?).

Педагог стверджував, що з інтересом учні слухають описи природи або якої-небудь рослини, зроблені за особистими спостереженнями вченого, мандрівника або поета. Уривки з науково-популярної і художньої літератури Д. Трайтак пропонував використовувати перед поясненням нової теми для того, щоб влучним виразом або барвистим описом виділити головне і зацікавити учнів.

Оригінальною була його ідея створити альбоми, в які збирати вирізки з газет та журналів про природу, про нові відкриття, досліді. Матеріали цих

альбомів Д. Трайтак радив застосовувати на уроках та в позакласній роботі.

Під час проведення уроків та позакласних заходів науковець вважав за доцільне використання задач-головоломок, вправ, кросвордів, чайнвордів та ребусів. Він наголошував, що зацікавлюють учнів задачі з умовою, яка спочатку викликає здивування, а після аналізу, порівняння школярі із задоволенням здійснюють розв'язання задачі.

Під час екскурсії педагог радив застосовувати цікаві відомості про рослини, проблемні запитання, матеріал з народної медицини, вірші про красу рідного краю, про пори року. Він надавав важливого значення виконанню вправ практичного спрямування. Наприклад, кожен учень одержує картки силуетів крони дерев без назв. За цими картками діти повинні відшукати в парку відповідні дерева.

Педагог підкреслював, що гарні результати дають екскурсії-ігри, наприклад, за написаними на картках ознаками учні повинні знайти ті рослини, які називає вчитель.

Оригінальною була ідея Д. Трайтака щодо створення учнями кутків живої природи вдома, де проводяться досліди і спостереження за життям рослин та тварин. Щоб зацікавити школярів дослідницькою роботою на ділянках, він рекомендував розпочинати із дослідів, які можна швидко довести до завершення. Оскільки учні середнього віку чутливі до заохочення і похвали, методист радив кращих дослідників відзначити.

Важливого значення науковець надавав позакласному читанню, під час якого робився огляд книжок про життя рослин, відбувалося читання віршів про природу. Для популяризації книжок та журналів він радив організувати постійно діючу виставку літератури біологічного спрямування. Педагог указував, що вчитель повинен усіляко заохочувати учнів, які у відповідях на уроках використовують матеріал із прочитаних книжок.

Заслуговує на увагу пропозиція Д. Трайтака щодо створення живих календарів, зокрема, на стенді показують живу рослину з цікавими відомостями про неї. Щоб учні могли розглянути і запам'ятати її, рослина повинна стояти не менше 3 – 4 днів, але не більше, ніж тиждень. Після цього слід виставити нову рослину. Педагог доводив, що такий календар дає можливість упродовж навчального року ознайомити учнів із великою кількістю рослин, запам'ятати їхні точні назви і здобути знання про особливості рослин.

Актуальні для сьогодення ідеї Д. Трайтака щодо освітньої та виховної ролі

задач і вправ із біології, які були обґрунтовані в посібнику “Задачі і вправи з ботаніки” (1961 р.) [43]. Ця книга складається із “Вступу” і трьох розділів – “Завдання і вправи”, “Вікторини”, “Кросворди, чайнворди, ребуси”. Методист підібрав задачі і вправи дослідницько-пошукового спрямування, на кмітливість, спостереження та застосування практичних знань та знань, одержаних під час читання додаткової літератури, що потребують математичного обчислення.

Вікторини він згрупував за темами: краєзнавчого спрямування, про видатних біологів, на знання науково-популярної літератури про природу, спостереження за рослинами. У посібнику педагог також підібрав народознавчий матеріал: приказки, прислів'я, прикмети, що містять корисні поради і мудрі настанови про вирощування культурних рослин, природні явища, які можна прогнозувати. Він радив задавати школярам такі завдання: перевірити достовірність народних прикмет, провівши свої власні спостереження; науково пояснити народні прикмети, використовуючи знання з біології. На більшість завдань і вправ у кінці книги науковець дав відповіді, що дозволяло учням працювати самостійно. Методист продовжував розробляти цю проблему у посібнику “Ботанічні вікторини” (1966 р.) [42].

У 1962 році Д. Трайтаком був створений “Робочий зошит з ботаніки. Для V–VI класів” на друкованій основі [44]. Науковець вказував, що створення єдиного робочого зошита допоможе розв'язати проблему безсистемного ведення учнями зошитів, визначить орієнтовне коло завдань, які повинен виконати учень у зошиті на уроці та вдома. Заслуговують на увагу визначені педагогом критерії підбору завдань для зошита: завдання повинні бути пов'язані з програмою; спрямовані на застосування знань на практиці; сприяти розвитку творчої думки; зацікавлювати учнів; збагачувати їхні знання. Робочий зошит, створений науковцем, має такі особливості: до кожної теми програми з ботаніки підбрано два – три завдання, відведено місце для зарисовок; передбачено сторінки для фіксування спостережень і дослідів, які проводять учні в школі; виділено сторінки для запису осінніх, зимових, весняних, літніх спостережень. До робочого зошита увійшли завдання, що допомагають зрозуміти найважливіші біологічні та сільськогосподарські поняття; формують в учнів практичні уміння і навички; потребують проведення спостережень у кутку живої природи, на шкільній навчально-дослідній ділянці та вдома; виконуються під час екскурсій у природу та до сільськогосподарського виробництва; закріплюють знання з ботаніки і пов'язують їх із практикою;

спрямовують увагу учнів на вивчення природи рідного краю.

Прогресивним надбанням у творчому спадку Д. Трайтака стало обґрунтування ролі пізнавальних задач і вправ із ботаніки, способів розвитку пізнавальних інтересів учнів, організації комплексної пізнавальної діяльності учнів, методичної системи, що дозволила оптимально поєднувати репродуктивну і творчу пізнавальну діяльність школярів, створення робочого зошита з ботаніки з друкованою основою.

Висновки

1. Нами встановлено, що цілісне вирішення актуальних проблем шкільної біологічної освіти сьогодення неможливе без використання кращих надбань вітчизняної методики. Доведено, що тільки гармонійна інтеграція досвіту минулого з сучасними інноваціями спроможна вирішити проблему ефективного перетворення навчально-виховного процесу в шкільній біологічній освіті сьогодення.

Проміжок часу з 1959 до 1966 рр. характеризувався прогресивним розвитком методики навчання біології. Досліджувалися та апробувалися інноваційні напрями: активізація пізнавальної діяльності учнів, підвищення ефективності та якості навчання, розвиток інтересу до вивчення біології, використання самостійних робіт на різних етапах уроку, естетичне виховання на уроках біології. Одночасно значна увага методистів та вчителів зверталася на застосування знань із біології на практиці, під час виробничого навчання.

2. Актуальна для сьогодення спадщина У. Тюпи. У своїх працях вона зосередила увагу на особливостях проведення уроків та експериментальної роботи на навчально-дослідній ділянці, створення наочних посібників та їхнього використання на уроках, послідовності формування в учнів умінь та навичок з біології, підвищенні ефективності навчання біології.

3. Фундаментальним є доробок Д. Трайтака, який обґрунтував дієві шляхи посилення інтересу школярів до вивчення біології та розвитку їхньої пізнавальної активності, доцільність застосування на уроках ребусів, кросвордів, чайнвордів, пізнавальних задач. Він також створив зошит на друкованій основі з ботаніки.

ГЛАВА 7. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-001

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ**Вступ**

У системі професійної підготовки майбутніх учителів одне з центральних місць займає методична підготовка, спрямована, зокрема, на формування їх готовності до професійної діяльності. Вона здійснюється як під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін у педагогічних закладах освіти, так і спеціальних (за профілем навчання студентів). Успішне засвоєння програм зі спеціальних дисциплін, озброює майбутніх учителів теоретичними і методичними знанням, уміннями і навичками їх оперування та застосування, а оволодіння психолого-педагогічними знаннями допомагає пізнати і враховувати вікові особливості учнів, їх пізнавальні інтереси як основу успішного навчання.

Тому опанування майбутніми вчителями сучасними педагогічними технологіями, формами, методами, засобами та прийомами розвитку пізнавальних інтересів учнів молодших класів у процесі навчання математики – одне з пріоритетних завдань закладів вищої педагогічної освіти. При цьому майбутній учитель початкових класів повинен усвідомлювати, що пізнавальний інтерес – один з найважливіших мотивів навчання школярів, який формується в соціальних умовах його існування і жодним чином не є іманентно властивим людині від народження.

Проблема підготовки вчителя до розвитку пізнавальних інтересів учнів у педагогічній науці не нова і знаходить своє відображення в доробку І.В. Гавриш, О.П. Демченко, Н.Д. Карапузової, Л.В. Коваль, М.В. Овчинникової, С.В. Ратовської, Ю.О. Шишкіної та ін. Загальну теорію пізнавального інтересу розробляли Б.Г. Ананьєв, М.Ф. Беляєв, Н.М. Бібік, Л.І. Божович, Л.А. Гордон, С.Л. Рубінштейн, О.Я. Савченко, М.В. Савчин та ін.; різні аспекти розвитку пізнавальних інтересів у молодшому шкільному віці досліджували Н.М. Бібік, Н.О. Погорелова, О.Я. Савченко, О.В. Скрипченко, Л.Ф. Тихомирова, Г.І. Щукина та ін.

Попри значну кількість публікацій, проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку пізнавальних інтересів учнів залишається недостатньо теоретично і практично розробленою.

7.1. Підготовка майбутніх педагогів до розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів як педагогічна проблема

У державних документах про освіту (Державній національній програмі «Освіта»(Україна XXI століття), Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Концепції педагогічної освіти наголошується на необхідності підвищення якості підготовки педагогічних працівників, формуванні їх професійних умінь. Адже саме вміння вчителя організувати діяльність учнів у поєднанні зі здібностями виступають якісним показником професіоналізму педагога, що є безпосередньою умовою розвитку особистості учня, успішності виховного і навчального процесу в цілому.

Особлива увага у вказаних документах приділяється фаховому становленню вчителя початкових класів, який стоїть біля джерел розвитку особистості. Адже саме від першого вчителя значною мірою залежить наскільки ціннісним в учнів буде ставлення до дійсності, навчальних предметів, наскільки вони будуть здатними до самореалізації.

Початковій школі належить особливе місце у структурі загальної середньої освіти, оскільки цей період є початком навчальної діяльності, яка вимагає від дитини не лише значного розумового напруження, а й більшої фізичної витривалості, вольових зусиль. Тому розвиток початкової загальної освіти є одним з пріоритетів діяльності Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Застосовуючи різноманітні засоби та прийоми навчання математики, майбутній учитель повинен уміти: забезпечити зв'язок між дошкільною, початковою і середньою ланками освіти; залучати молодших школярів до активної пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння елементів математики; формувати в дітей уміння обґрунтовувати свої дії та критично оцінювати їх; спонукати учнів до активної мисленнєвої діяльності; розвивати творчі можливості учнів та їх пізнавальні інтереси, зокрема, інтерес до математики; створювати ситуації, в яких дитина розвиватиме комунікативні здібності, вміння співпрацювати з іншими дітьми, вільно висловлюватиме свої думки.

Погоджуючись з думкою В.М. Володько, вважаємо, що процес підготовки майбутнього вчителя до розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання математики на сучасному етапі можна умовно поділити на такі

основні компоненти: загальна підготовка (методологічно-розвиваюча); спеціально-професійна (психолого-педагогічна, методична, математична); особистісна підготовка (самовиховання особистості майбутнього педагога, його самовизначення). Сучасний навчальний план, який відображає зміст професійної підготовки майбутнього спеціаліста, передбачає, що важливе місце в системі професійної підготовки вчителів належить дисциплінам психолого-педагогічного циклу.

Виходячи з вищевказаного, виділяємо підготовку студентів до розвитку пізнавальних інтересів учнів як окремий елемент загальної, спеціально-професійної та особистісної підготовки. Результатом такої підготовки є оволодіння майбутніми учителями початкової школи певним рівнем змістовно-процесуальних та наукових основ педагогічної діяльності, формування у них цілісного комплексу загально педагогічних знань, умінь, навичок, спрямованих на розвиток пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання математики.

Незважаючи на певні успіхи у формуванні в студентів вказаних умінь, визначилися слабкі ланки цього процесу, зокрема, недостатня готовність учителів початкових класів до розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів під час вивчення математики. Результати проведеного нами пілотажного дослідження свідчать про недостатню підготовку майбутніх учителів початкових класів до розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання математики: лише у 97 студентів (22,5 %) сформований високий рівень готовності до цієї діяльності, у 179 студентів (41,4 %) – достатній, у 156 студентів (36,1 %) – низький.

Такі результати свідчать, по-перше, про нецілеспрямовану і несистематичну підготовку майбутніх учителів початкових класів до розвитку пізнавальних інтересів учнів, по-друге, – про переважне використання викладачами традиційних форм організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, що не сприяє їх достатній підготовці до цієї діяльності.

Таким чином, виникає необхідність обґрунтування поетапного процесу, спрямованого на підготовку студентів до розвитку пізнавальних інтересів учнів початкової школи у процесі навчання математики, визначення компонентів, показників та рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання математики, побудови відповідної структурно-функціональної моделі й розробки технології її впровадження в процес навчання.

Проблема пізнавального інтересу завжди привертала до себе увагу педагогів, психологів, методистів, учителів-практиків, науковців та ін.

Навчання із зацікавленістю займає значне місце в працях видатних педагогів минулого (І. Гербарта, А. Дістервега, Я.А. Коменського, Д. Локка, І.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинського, Л.М. Толстого та ін.).

Сучасні підходи учених-педагогів до даної проблеми висвітлюють в своїх працях Л.І. Божович, В.Г. Бондаревський, Л.С. Виготський, І.А. Зязюн, М.К. Єнісеєв, Л.В. Занков, Н.Д. Карапузова, О.І. Киричук, О.Г. Ковальов, В.І. Лозова, Н.Г. Морозова, В.М. Мясіщев, О.М. Пехота, П.І. Підкасистий, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, Д.М. Узнадзе, Т.І. Шамова, Г.І. Щукина та ін.

Аналіз наукових праць указаних вчених показує, що єдиним для всіх авторів у розумінні інтересу є поняття вибірковості, яке відображає сутність цього, у багатьох відношеннях загадкового і досі до кінця не вивченого явища. Через інтерес поновлюється зв'язок суб'єкта з об'єктивним світом. Але предметом інтересу для людини буває далеко не все, а лише те, що має для неї необхідність, значимість, цінність і привабливість. Отже, інтерес і пізнання тісно пов'язані між собою, і якщо пізнання в певній мірі можливе без інтересу, то інтерес виникає, активізується, розвивається і зникає при умові здатності людини до пізнання і внаслідок його.

Розглянемо підходи дослідників щодо сутності поняття «пізнавальний інтерес», що є складним та значущим для людини утворенням.

У педагогіці можна зустріти термін «навчальний інтерес» як синонім «пізнавального інтересу». У зарубіжних джерелах використовується поняття «інтелектуальний інтерес». Пізнавальний інтерес вміщує поняття «навчальний інтерес» та «інтелектуальний інтереси». Він матеріалізується в єдності важливих для розвитку особистості психічних якостей, таких як активний пошук, домисли, готовність дати оцінку тощо.

Трактування поняття пізнавального інтересу представимо в табл. 1.

Попри розбіжність поглядів науковців щодо пізнавального інтересу, спільним для авторських позицій є визнання необхідності когнітивного розвитку учня. Але аналіз сучасних педагогічних реалій як у теорії, так і в практиці дозволяє стверджувати, що проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку пізнавальних інтересів учнів за змістом визначається суперечністю, яка сьогодні існує між традиційною системою навчання учнів математиці та новими соціально-педагогічними умовами. Вона

Таблиця 1

Трактування поняття «пізнавальний інтерес» в психолого-педагогічній літературі

№ з/п	Автори	Визначення
1.	В.Г. Кремень	форма вираження внутрішніх пізнавальних потреб, мотивів, характеризується вибіркоким ставленням до об'єкт; стійкі пізнавальні інтереси забезпечують активну діяльність суб'єкта
2.	Н.М. Бібік	складна інтегрована якість особистості, яка відображує найбільш значущі її сторони (інтелект, волю, почуття)
3.	О.Я. Савченко	це прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності
4.	М.В. Савчин	це виразна інтелектуальна спрямованість особистості на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості; майже завжди усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій
5.	В.І. Лозова	основа активності, самостійності школяра в навчанні
6.	С.Л. Рубінштейн	прояв розумової і емоційної активності особистості
7.	Д. Фрейдер	активатор різноманітних відчуттів
8.	Л.А. Гордон	особливий сплав емоційних, вольових та інтелектуальних процесів, що підвищують активність свідомості і діяльності людини
9.	В.М. Мясищев В.Г. Іванов	активне пізнавальне відношення людини до оточуючого світу
10.	Н.Г. Морозова	емоційно-пізнавальне відношення людини до оточуючого світу
11.	К. Бюлер	структура, що складається з потреб
12.	А.Г. Ковальов	специфічне відношення особи до об'єкту, викликане свідомістю його життєвого значення і емоційною привабливістю
13.	Л.І. Божович	потреба людини
14.	Л.М. Кузнецова	вибір із навколишнього життя того, що є цінним для людини
15.	Д.К. Гілев	сукупність внутрішньої сутності та об'єктивного світу в свідомості суб'єкта
16.	Г.І. Щукина	вибіркова спрямованість людини на пізнання предметів, явищ, подій навколишнього світу, яка активізує психічні процеси, діяльність людини, її пізнавальні можливості; це – спонукальна сила навчального процесу

може бути вирішена за рахунок внесення до підготовки майбутніх учителів початкових класів таких знань, ядром яких є ціннісні орієнтації на вдосконалення учнів, їх потреб та мотивів у відношенні до занять з математики.

Ми сприймаємо позицію О.Я. Савченко: «Пізнавальний інтерес – це прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності».

Для більш детального вивчення пізнавального інтересу, ми визначили його структурно-компонентний склад. З'ясовано, що пізнавальний інтерес має складну структуру, яка забезпечує активну діяльність суб'єкта, схильність його до самоаналізу власних помилок, прагнення брати участь в обговоренні окремих питань.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Л.С. Виготський, О.К. Дусавицький, О.М. Леонт'єв, А.К. Маркова, В.І. Лозова, Н.Г. Морозова, О.М. Прядехо, С.Л. Рубінштейн, О.Я. Савченко, Г.І. Щукина) дозволяє провідними компонентами структури пізнавального інтересу виділити інтелектуальний, вольовий, емоційний і поведінковий.

Інтелектуальний (когнітивний) компонент складає ядро пізнавального інтересу. *Вольовий* компонент пов'язаний, перш за все, з тим, що школяр прагне сам планувати свою діяльність. *Емоційний* компонент виражається в задоволенні, позитивних емоційних переживаннях, що викликаються самим процесом пізнавальної діяльності, ходом і результатами навчання. *Поведінковий* компонент виражається в поступовому переході від зовнішньої регуляції до саморегуляції.

Для молодшого школяра творче мислення, самооцінка, допитливість, ініціативність, організованість, увага, критичне ставлення до себе, емоційний інтерес, ерудиція складають основу пізнавального інтересу, оскільки сприяють позитивному ставленню особистості до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, набуття нових знань, поглиблення тих, що є, самовираження особистості школяра у певній галузі.

Отже, найчастіше вказують дев'ять компонентів (рис.1):

Рис. 1. Структурні компоненти пізнавального інтересу

Інтелектуальний, вольовий і емоційний боки пізнавального інтересу складають не його частини, а єдине, взаємопов’язане ціле, що може розвиватися багатьма способами.

Структурні елементи процесу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі навчання математики представлено на рис. 2.

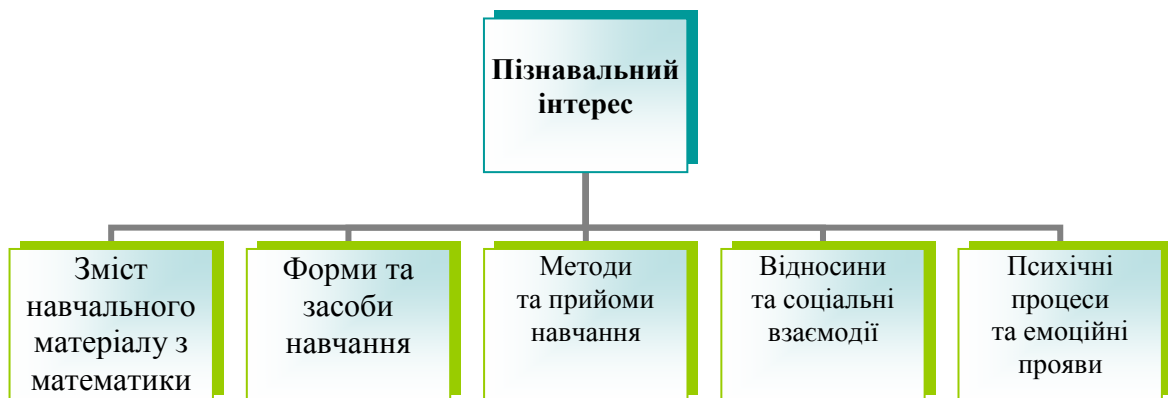

Рис. 2. Структурні елементи процесу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів

Проаналізуємо структурні елементи розвитку пізнавального інтересу молодшого школяра.

У значній мірі на розвиток пізнавального інтересу впливає зміст навчального матеріалу з конкретної дисципліни. Аналіз програми з математики для 1-4 класів показав, що автори згадують проблему розвитку пізнавальних

інтересів молодших школярів, програма забезпечує розвиток інтересу учнів до вивчення математики, але на сьогоднішній день це питання розв'язане далеко не повністю. Крім того, ще менше розв'язана проблема підготовки майбутніх учителів до розвитку пізнавальних інтересів учнів початкової школи.

У ході аналізу були виявлені елементи підручників, які позитивно впливають на розвиток пізнавальних інтересів учнів. Для цього, проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми з'ясували, який матеріал підручника слід розглянути, на що звернути особливої уваги:

- елементи гри, задачі з елементами гри, ігрові фізкультхвилинки тощо;
- елементи організації самостійної роботи на уроках математики і в позаурочний час;
- задачі, які розв'язуються, спираючись на здогадку учня;
- елементи дослідницької роботи.

Наступний структурний елемент, направлений на розвиток пізнавального інтересу, – методи і методичні прийоми.

Серед традиційних методів навчання особливої уваги заслуговують евристичні бесіди, проблемне навчання, пошуковий, дослідницький методи.

В останні десятиріччя став особливо популярним метод проблемного навчання та програмованого контролю знань учнів. Впровадження традиційних і нових методів проводиться в поєднанні з широким і комплексним використанням різноманітних дидактичних матеріалів, наочних посібників і технічних засобів навчання. Лише гармонійне поєднання традиційних і нових методів, розуміння сутності кожного методу підвищують ефективність уроків з математики в початковій школі.

Таким чином, із відомих методів виділяють активні методи навчання. Це методи навчання, при використанні яких навчальна діяльність має творчий характер, формуються пізнавальний інтерес і творче мислення. До активних методів навчання відносяться проблемна розповідь і проблемна лекція, евристична і проблемно-пошукова бесіда, проблемне наочне приладдя, проблемно-пошукові вправи, дослідницькі лабораторні роботи, метод розвиваючого навчання, метод пізнавальних ігор, метод створення ситуацій пізнавальної суперечки, метод створення емоційно-моральних ситуацій, метод аналогій, метод створення на уроках ситуацій інтересу, метод аналізу на уроках життєвих ситуацій, креативне навчання, метод проектів, навчання у

співробітництві, конструктивізм та ін.

Зауважимо, що значна кількість перерахованих методів знайшла своє застосування і в початковій школі, в тому числі й на уроках математики.

Одним із важливих елементів, спрямованих на розвиток пізнавального інтересу є вибір засобів і форм навчання.

Складні наукові поняття, процеси та терміни засвоюються дітьми набагато ефективніше у випадках, коли вони, крім словесної форми, представлені також в графічному, динамічному вигляді, за допомогою таблиці, прикладів із побуту, повсякденного життя тощо.

Мета викладачів – підготувати студентів до використання в практичній діяльності засобів і форм, спрямованих на розвиток пізнавальних інтересів учнів, навчити їх у процесі розробки конспектів уроку підбирати такі форми навчання, які б поєднувалися зі всією рештою компонентів освітнього процесу, включаючи інтерактивні методи.

Наступним елементом процесу є соціальна взаємодія, оскільки міжособистісне спілкування, побудоване за певними принципами, дозволяє створити атмосферу творчості, комфортності, що сприяє прояву індивідуальності кожного учня.

Як показує практика, знання, здобуті та контрольовані самостійно або в діалозі з однокласниками, набувають особливої цінності і значущості.

Вважаємо, що вищевказане є матеріалом, необхідним для ознайомлення майбутніх учителів початкової школи з метою підготовки їх до розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання математики. Ці знання стануть надійним фундаментом всього цілісного поетапного процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання математики.

7.2. Сучасні підходи до розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів

Відомо, що на сьогодні існує декілька технологій навчання, вибір яких зумовлений рядом факторів. У ході викладання предмета необхідно забезпечити: позитивне емоційне ставлення учнів до цієї галузі знань, розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів, формування особистісних мотивів навчання; формування засобами предмета уміння та бажання вчитися впродовж

життя.

Значний внесок в розробку проблеми застосування технологій у навчанні молодших школярів внесли С.О. Бешенков, Р. Вільяме, А.Г. Гейн, Ю.М. Горвіц, О.В. Горячев, О.О. Кузнецов, К. Маклін, Ю.О. Первін, С. Пейперт, Б.Х. Сендов, Б. Хантер та ін.

Охарактеризуємо сучасні педагогічні технології, що найчастіше використовуються в практиці початкової школи, і зокрема на уроках математики, які спрямовані на розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів.

Дедалі частіше в шкільну практику вводять *комп'ютерні програми*, застосовують комп'ютерну техніку на уроках, у тому числі математики. Вище вказане впроваджується з метою формування мотиваційної, інтелектуальної та операційної готовності до використання персонального комп'ютера в своїй діяльності.

Так, прикладами роботи програм, спрямованих на розвиток сприйняття, є завдання скласти зображення з окремих фігур різних за формою і розміром по типу мозаїки. Такі програми розвивають не тільки сприйняття, але і уяву.

Велике значення для розвитку дітей мають і *конструкторські програми*, в процесі яких школярам треба або скласти з різних частинок фігуру певної форми, або, навпаки, розбити наявну фігуру на задані частинки. Ці програми розвивають не тільки сприйняття і координацію, але і образне мислення.

Відомо, що особливий вплив на весь зміст розвитку психологічних процесів дитини робить провідна дитяча діяльність – *гра*. Вона є своєрідною практичною формою роздумів дитини про оточуючу його природу і соціальну дійсність. Завдяки особливостям ігрових засобів відображення дійсності, дитина в грі вперше залучається до абстрактного мислення.

Комп'ютерні ігри – новий вид розвивального навчання. Комп'ютерні ігри мають велике значення не тільки для розвитку інтелекту дітей, але і для розвитку їх моторики, точніше, для формування моторної координації і координації спільної діяльності зорового і моторного аналізаторів.

Окрім загально розвиваючих програм існують і спеціальні програми для навчання дітей математики, українській мові, логіки. Такі програмні засоби відносять до навчальних програмних засобів.

Під програмним засобом навчального призначення розуміється програма, в якій відображена деяка предметна область, де в тій чи іншій мірі реалізується

технологія її вивчення, забезпечуються умови для здійснення різних видів навчальної діяльності. Такі програмні засоби, які функціонально підтримують різні види навчального процесу, називаються педагогічними програмними засобами (ППЗ).

Отже, вищевказані технології є одним із підходів підготовки учителів початкових класів до розвитку пізнавальних інтересів учнів, і тому переконані, що студентів факультету початкового навчання необхідно ознайомити з технологією використання педагогічних програмних засобів і навчити застосовувати її в процесі навчання математики.

На сучасному етапі вчителі використовують у процесі навчання особистісно орієнтований підхід до кожного учня. У Національній Доктрині розвитку освіти у XXI столітті зазначено: «Головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України...», а Закон України «Про загальну середню освіту» стверджує: «Завдання загальної середньої освіти є формування особистості учня, розвиток його здібностей та обдарувань».

Особистісний підхід – це найважливіший принцип психологічної науки, що передбачає врахування своєрідності та індивідуальних відмінностей особистості кожного. В «Українському педагогічному словнику» особистісний підхід визначено як послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. Це базова ціннісна орієнтація педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною й колективом.

Особливу увагу звернемо на ті прийоми організації навчального співробітництва, що рекомендує О.Я. Савченко використовувати в початковій школі, а саме: залучення учнів до визначення плану і мети уроку; усвідомлення і прийняття мети навчальної діяльності учнями; організація навчального діалогу, створення ситуацій вільного вибору учнями навчального завдання; участь молодших школярів в оцінці уроку.

Організовуючи навчальне співробітництво, вчителю, у першу чергу, необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів. Крім того, у психолого-педагогічній літературі (І.Д. Бех, І.О. Зимня, В.М. Тарасова, Г.А. Цукерман та ін.) звертається увага і на інші індивідуальні риси особистості, що пов'язані з типом вищої нервової діяльності та обумовлюються швидкістю протікання психічних процесів (активна й інертна динаміка).

Слід відзначити, що Г.А. Цукерман додає ще одну важливу генетичну похідну від усіх ліній – співпраця учня «з самим собою» це також стосується і вчителя).

Організація навчального співробітництва за кожною з ліній має відбуватися за умови постійної активної взаємодії всіх її учасників, що є сутністю інтерактивного навчання.

Поняття «інтерактив» означає взаємодія. Інтерактивні методи – це спосіб взаємодії через бесіду, діалог. Педагогічна діяльність вчителя в системі інтерактивного (розвивального навчання має два основні аспекти): забезпечує процес розвитку особистості учня; постійні зміни самого учителя. «Під час інтерактивного навчання учень стає не об'єктом, а суб'єктом навчання, він відчуває себе активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це формує у школярів внутрішню мотивацію до навчання та спонукає їх до саморозвитку й самостереження».

Інтерактивне навчання передбачає використання спеціальних методів і прийомів. Наприклад, на уроках математики в початковій школі доцільним буде застосування таких інтерактивних методів, як «Ажурна пилка», «Акваріум», «Мозкова атака», «Незакінчене речення», «Мікрофон», «Коло ідей», «Карусель» та ін., ділових ігор тощо. Організовуючи на уроці навчальне співробітництво не слід забувати про пошукові (евристичні) методи навчання, які поширені і методично розроблені, а саме: евристична бесіда, створення проблемних ситуацій з елементами дискусії, виконання дослідницьких завдань тощо.

Ще один підхід підготовки учителів початкових класів до розвитку пізнавальних інтересів учнів – використання на практиці технології диференційованого навчання.

Диференційований підхід є давно відомим і ефективним засобом в організації навчальної діяльності, але в масовому педагогічному досвіді його використовують епізодично. На багатьох уроках спостерігаємо перевагу фронтальних видів робіт, невміння діагностувати можливості учнів і вчасно вносити відповідні зміни у складність, темп, способи їх роботи; чимало педагогів початкової школи використовують диференційований підхід за спрощеною схемою: сильним учням дають більші за обсягом і складніші завдання, а слабкішим – менші й простіші. Але такий підхід часто не виправдовує себе. Це зумовлено, насамперед, несистематичністю роботи,

невмінням учителя змінювати складність завдань відповідно до рівня підготовленості учнів.

Вважаємо необхідним здійснювати спеціальну підготовку майбутніх учителів до використання педагогічних технологій початкової школи у процесі розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів.

Висновки

Здійснений теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку пізнавальних інтересів учнів є актуальною, проте недостатньо розробленою.

Встановлено завдання майбутніх учителів початкової школи, спрямовані на розвиток пізнавальних інтересів учнів, фактори (соціально-економічні, практичні, теоретичні), компоненти процесу підготовки студентів: загальна підготовка (методологічно-розвиваюча); спеціально-професійна (психолого-педагогічна, методична, математична); особистісна підготовка.

Розглянуто пізнавальний інтерес як прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності.

Проаналізовано процес розвитку пізнавального інтересу учня та визначено його структуру, складовими якого є сукупність психолого-педагогічних характеристик: самооцінка, критичне відношення до себе, організованість, увага, ерудиція, допитливість, ініціативність, емоційний інтерес, творче мислення. Складові пізнавального інтересу є основою когнітивного розвитку молодшого школяра в процесі навчання математики.

Відібрано педагогічні технології початкової школи з метою розвитку пізнавальних інтересів учнів: використання педагогічних програмних засобів (новітніх інформаційних технологій); використання ігрових технологій; застосування в навчальній діяльності технології організації навчального співробітництва учнів і вчителя; використання на практиці технології диференційованого навчання.

З'ясовано, що виникає потреба в розробці структурно-функціональної моделі та організації поетапного процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання математики.

ГЛАВА 8. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-025**МЕТОДИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЯ
ПОДГОТОВКИ 44.03.05 ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
(С ДВУМЯ ПРОФИЛЯМИ ПОДГОТОВКИ) ПО ПРОВЕДЕНИЮ
ЛОГИКО-ДИДАКТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА МАТЕМАТИЧЕСКИХ ТЕМ**

Перестройка высшей школы на современном этапе развития общества предъявляет повышенные требования к подготовке будущих учителей, которые должны обладать достаточно глубокими теоретическими и научными знаниями, исследовательскими приемами и навыками их использования, умением принимать самостоятельные квалифицированные решения при организации образовательного процесса. Одним из основных компонентов эффективной организации учебного процесса в школе является грамотное проведение логико-дидактического анализа темы.

Выполнение данного анализа и данного вида работы позволяет осмыслить структуру отдельных компонентов учебного материала, систематизировать основные формы организации учебного процесса, средства обучения, формы контроля и оценки. На основе этих знаний и умений можно приступать к логико-дидактическому анализу завершенных в математическом отношении тем. Тема школьного учебника - именно та единица учебного материала, которая позволяет раскрыть логическую и математическую организацию и трактовку взаимосвязанных между собой вопросов, выяснить уровень строгости рассматриваемых фактов, сравнительно четко выделить и сформулировать цели изучения основных вопросов, очертить возможные варианты средств обучения, продумать систему контроля и оценки законченной системы знаний и умений.

Логико-дидактический анализ темы представляет последовательность действий:

- определение цели обучения теме;
- логический и математический анализ содержания темы (теоретического и задачного материала);
- постановка основных учебных задач и выбор соответствующих учебно-познавательных действий;
- отбор основных средств, методов и приемов обучения;

- определение форм контроля и оценки процесса и результата учебной деятельности учащихся.

Рассмотрим более подробно каждое из действий логико-дидактического анализа темы.

Определение цели обучения теме

В ситуации обучения в классе цель изучения темы задается учителем. Следовательно, стоит методическая проблема - обеспечение принятия цели учащимся, так как цель, сформулированная учителем, далеко не всегда становится целью деятельности ученика. В таких условиях, как отмечают психологи, связь формируется от цели к мотиву. Эта ситуация отлична от той, когда у самого человека возникает потребность что-то узнать, и тогда он ставит перед собой цель - достичь желаемого результата. В этом случае мотив порождает цель. Будем понимать цель как предвидение результатов и тех действий (в основном учащегося), которые ведут к достижению этих результатов. Под результатами понимаются не только содержательные факты, но и умения выполнять действия, ведущие к осознанному и глубокому владению фактами в разнообразной учебной деятельности.

Чтобы цель, поставленная учителем, стала целью ученика, она должна приобрести личностный смысл для него. А последнее становится возможным, если она будет соответствовать мотиву его деятельности. Между мотивами и целью существует очень сложная зависимость и тесная связь. В процессе целеобразования, то есть принятия субъектом цели, необходимо, чтобы осознание будущего результата осмысливалось с пониманием, зачем этот результат нужен учащемуся, и происходило слияние цели и мотива. Поэтому часто в практике мотивы и цели не разделяются. Чисто в учебных целях ниже приведем примеры возможного четкого разделения целей и мотивов и их связь и примеры, где цели и мотивы сразу выступают во взаимосвязи.

Если подвести итог этому очень краткому анализу проблемы «цель - мотив», то следует заметить: цель направлена на результат деятельности, мотив - на то, где этот результат может быть использован.

Действие целеполагания очень сложное действие, так как оно связано со многими фактами и явлениями. Чтобы выполнить постановку цели обучения теме и ее мотивацию, необходимо ознакомиться:

- с целями изучения курса (в состав которого входит анализируемая тема), которые записаны в программе по математике для общеобразовательных

учреждений;

- с примерным тематическим планированием;
- с примерными межпредметными связями внутри предмета;
- на основе логико-математического анализа темы знать ее основной и сопутствующий ему материал и уровень логической строгости изучения основного материала.

Выполнив названные выше действия, можно высказать предвидимый результат обучения в форме теоретических фактов и умений. Для создания положительного мотива необходимо показать:

- возможные практические приложения знаний и умений, приобретенных в результате изучения темы;
- интересные факты из истории получения и использования фактов и методов темы;
- широкую или красивую применимость методов и приемов, рассматриваемых в теме;
- занимательную задачу, софизм и т. п., разрешение которой станет возможным благодаря изучению данной темы и т. п.

Логико-математический анализ содержания темы

Логический анализ темы, прежде всего, сводится к установлению логической организации учебного материала в ней с учетом специфики аксиоматического метода. Можно отметить три возможных способа логической организации материала: на содержательной основе, дедуктивный подход к построению курса, построение на дедуктивной основе.

Установив логическую организацию учебного материала в теме, необходимо выяснить, какие утверждения доказываются, какие вводятся как иллюстрированные факты, каков уровень логической строгости доказательств, какой метод используется для доказательства, какие новые теоретические утверждения вводятся при решении математических задач. Математический анализ сводится к выяснению основной математической идеи темы (ответ на вопрос, о чем в этой теме узнаем), к выяснению математических обоснований выполняемых преобразований, исследований, доказательств, к осмыслению применяемых в теме математических методов и приемов.

Результатом выполнения логико-математического анализа будет определение основного материала, логической строгости его изучения и математических методов и приемов изучения этого материала. Можно

выделить различные приемы логико-математического анализа основных компонентов учебного материала: определений, теорем, алгоритмов, математических методов и математических задач. Ими, возможно, воспользоваться и при анализе тем. Кроме того, вузовские курсы математики направлены на оказание помощи в раскрытии трактовок тем школьного курса математики. Учебные пособия по курсу теории и методики обучения математики (в особенности частные методики) также содержат материал, на основе которого возможно выполнять логико-математический анализ тем.

На основе логико-математического анализа теоретического материала темы выполняется анализ математических задач. При анализе математических задач темы необходимо получить ответ на ряд основных вопросов:

- какое количество задач способствует раскрытию, конкретизации, углублению основного материала темы?;

- как сгруппированы задачи в соответствии с основным материалом темы (все ли задачи, соответствующие одному вопросу, собраны в одну группу или перемежаются задачами на повторение)?;

- объединив задачи в группы только с целью анализа, если этого нет в учебнике, можно ли назвать несколько задач, «представителей» группы, на решении которых должно быть сосредоточено внимание в классе с последующим закреплением приемов и методов решения таких задач?;

- как связаны группы задач, направленных на изучение основного материала, с задачами из обязательных результатов обучения по данной теме?;

- есть ли в общем наборе задач задачи на осуществление поиска решения, то есть задачи как средство формирования математической деятельности на школьном уровне? Сколько таких задач? Достаточно ли их для достижения поставленных целей?;

- есть ли математические задачи, показывающие приложение изучаемых вопросов в ранее изученных темах математики и других дисциплин?;

- есть ли задачи, учитывая возраст учащихся, изучающих тему, на основе которых можно создавать положительную мотивацию учения (занимательные, с нестандартной фабулой, проблемные и т. п.)?

Результатом анализа математических задач будет в каждой теме своя типология; основные задачи, которые необходимо решать в классе; методическое отношение к остальным задачам.

Постановка основных учебных задач

Учебная задача включает в себя результат (в обобщенном виде) и действия, к нему ведущие. Поэтому в ходе логико-дидактического анализа темы необходимо сформулировать основные теоретические результаты изучения темы, учитывая их уровень обобщенности. Причем теоретические результаты меньше всего включают в себя знание отдельных конкретных фактов как объектов, на усвоение которых направлены усилия учащихся, а в значительной мере - типы (виды) определений с их логическими структурами, типы теорем, специфику методов и приемов, типологию математических задач. Это первая особенность постановки учебных задач.

Так как для достижения отмеченных результатов необходимо отобрать адекватные учебно-познавательные действия, то второй существенной особенностью постановки учебных задач при изучении темы будет отбор и определение приемов выполнения учебных действий. Обычно для обучения конкретным темам ставится две-три общие учебные задачи. При планировании уроков по изучению темы эти учебные задачи конкретизируются, выделяются подзадачи, решения которых в целом позволяют решить и общую учебную задачу. В конкретных темах на основе поставленной цели и выполненного логико-математического анализа их содержания будут показаны примеры постановки учебных задач.

Отбор основных средств и методов обучения

Действия решения учебной задачи входят в ее постановку. Специфика формирования этих действий зависит от их операционного состава, от уровня подготовки класса в предшествующем обучении, от тех средств, которыми располагает школа (ТСО, ПК ЭВМ, таблицы, дидактические материалы, тетради с печатной основой, магнитная и интерактивная доска и т. п.), от личных умений и способностей, учителя. Поэтому решать вопрос отбора средств обучения можно только вариативно с учетом объективных возможностей материала. Все остальное будет уточняться в конкретной школе, классе и у конкретного учителя.

Несколько иначе решается вопрос о выборе приемов и методов обучения. Учитель должен в зависимости от содержания учебного материала варьировать методы, как по источникам обучения, так и по учету видов деятельности учащихся. Во время изучения темы ученики могут и с учебником поработать, могут и послушать объяснение учителя или товарища. Одни темы лучше

изучать алгоритмическими методами (действия над числами, тождественные преобразования и др.), в других больше удельный вес исследовательских методов (исследование функций, решение неравенств, решение задач по геометрии и др.). Окончательный ответ на этот вопрос тоже может дать только анализ конкретной темы.

Формы контроля и оценки процесса и результатов деятельности учащихся при обучении теме

Поскольку в цели изучения темы входит предвидение результатов и действий, к нему ведущих, то и оцениваться должны не только результаты, но и действия. Одной из особенностей учебной деятельности в отличие, например, от трудовой является то, что в равной, если не в большей мере, ее результатом должно быть овладение действиями учения, а не только присвоенными фактами (теоретическими чаще всего). Естественно, в ходе присваивания фактов происходит в разной мере овладение действиями учения. Но т.к. мы оцениваем знание фактов и конечный результат решения математических задач, то и усилия учеников чаще всего направлены на запоминание факта и получения результата математической задачи любыми средствами: угадать, подогнать под ответ, обратиться к помощи родителей или старших или списать готовое решение у товарища.

Поскольку чаще всего оцениваем результат, ученик и стремится любыми средствами получить результат и предъявить его для оценки. В учебном процессе в равной мере должно оцениваться овладение действиями, как учебно-познавательными, так и собственно математическими. В постановке учебной задачи обязательно должны указываться действия, которыми должны овладеть при решении этой задачи учащиеся. В организацию контроля должны войти задания, проверяющие уровень сформированности тех или иных действий. Особенно важно продумывать действия, направленные на достижение обязательных результатов обучения теме. Таким образом, учебно-познавательные действия, спрогнозированные в целях обучения теме, конкретизировались в учебной задаче, в методах и приемах изучения темы и должны получить оценку в контролируемых результатах.

Выполнение всех пяти компонентов логико-дидактического анализа темы позволяет составить тематический план изучения темы, определить конкретно цели каждого отдельного урока как звена в общей цепи изучения темы, организовать деятельность учащихся на уроке и т. п.

На фоне выполненного логико-дидактического анализа темы или хотя бы основных ее компонентов: постановка цели и логико-математический анализ содержания - можно решать частные методические задачи. Если же анализа темы нет, вся последующая работа будет малоэффективна. Подготовить план урока вне контекста его в теме невозможно, подобрать средства обучения вне анализа содержания невозможно и т. п. Поэтому-то главным профессиональным умением учителя считаем умение выполнять логико-дидактический анализ тем. Все остальные профессиональные умения формируются на его основе.

Приведем пример логико-дидактического анализа темы «Многоугольники» (по учебнику А.В. Погорелова).

*I. Цели образовательные и воспитательные изучения темы
«Многоугольники»*

1. Продолжить раскрытие содержания геометрии как дедуктивной системы знаний:

- построить систему определений основных фигур темы на основе логической связи их между собой;
- раскрыть конструктивную природу определений многоугольника и угла с учетом нового подхода (как части плоскости);
- раскрыть операционный состав единого математического приема неполной индукции, используемого при доказательстве основных утверждений темы, и степень строгости проводимых доказательств.

2. Систематизировать и обобщить некоторые метрические свойства многоугольников, рассмотренные ранее для треугольников и четырехугольников и в связи с окружностью.

3. Типизировать математические задачи, раскрыть операционный состав поиска решений задач определенных типов, показать практические приложения изучаемой в данной теме теории.

Непосредственными мотивами изучения этой темы могут быть следующие:

1) Весь понятийный аппарат темы составит основу понятийного аппарата темы «Многогранники» в курсе стереометрии.

2) Изучаемые свойства правильных многоугольников применяются при конструировании различных деталей (гайки восьмиугольные и шестиугольные)

и сооружений (можно решить задачи № 21, 22, 40).

3) Теория и практика паркетов построена на свойствах многоугольников и особенно правильных многоугольников (статья А.Н. Колмогорова «Паркеты и правильные многоугольники»).

4) На основе свойств правильных многоугольников можно решать интересные задачи на разбиение фигур. Решение таких задач развивает логическое и конструктивное мышление учащихся.

II. Логико-математический анализ темы

Материал в теме организован на дедуктивной основе, так как всем фигурам, вводимым в тему, даются определения. На рисунке 1 показана логическая цепочка в конструировании определений фигур.

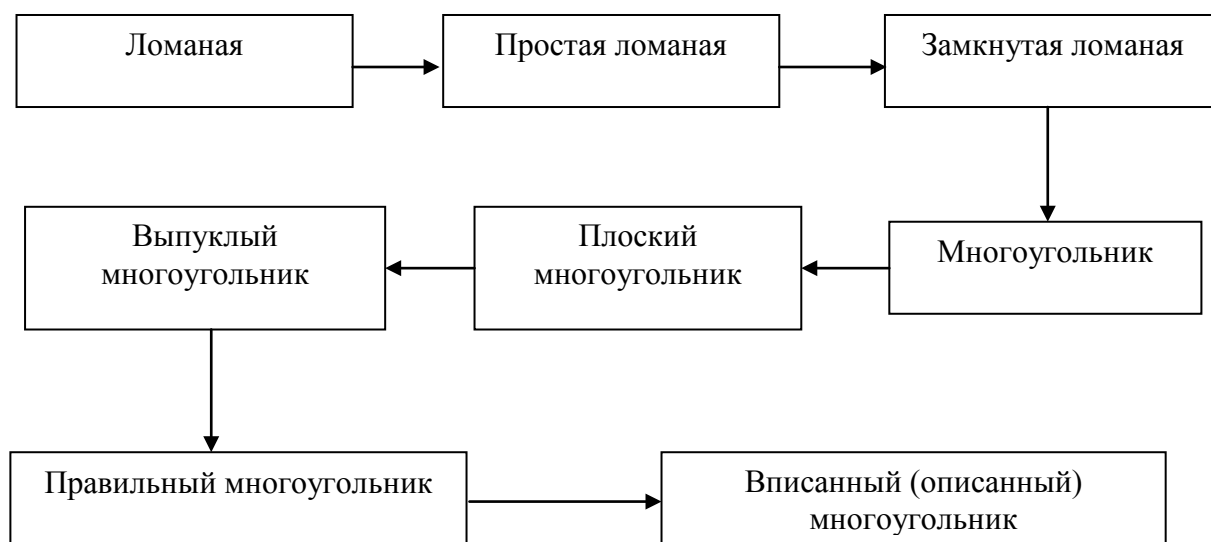

Рис. 1. Схема конструирования определений фигур

Выстроенная цепочка позволяет решать вопросы раскрытия логического действия - конструирования определений объектов. Математический анализ этой цепочки связанных понятий показывает, что наиболее трудными для объяснения будут понятия плоского и выпуклого многоугольников, так как здесь используются такие объекты, как часть плоскости и принадлежность прямой полуплоскости. Названные понятия вводятся на основе иллюстраций, и этот факт накладывает определенные требования на использование наглядности. Существенно новым и важным для данного курса геометрии является вводимое здесь понятие плоского угла. Так как по современной программе вопросы, связанные с длиной дуги и радианной мерой угла, изучаются в связи с изучением тригонометрических функций, то здесь данные

понятия можно только актуализировать.

В теме доказываются четыре утверждения. Первое - о длине ломаной - это фактически есть обобщение неравенства треугольника. Второе - о сумме углов выпуклого многоугольника - это есть обобщение утверждения о сумме углов треугольника. Третье - конструктивная теорема существования правильного многоугольника. Четвертое - дает в определенной мере обоснование числа π .

В основе доказательства первых двух утверждений лежит идея обобщения неравенства треугольника и суммы углов треугольника, она же используется и как прием доказательства. От одного неравенства треугольника переходим к следующему звену и т. д. и индуктивно делаем общий вывод. Аналогичный прием и в двух следующих теоремах. Поэтому необходимо раскрыть операционный состав приема и суть умозаключения по индукции, чтобы были усвоены и действия, приводящие к обоснованию утверждения.

Особые содержательные сложности скрыты в доказательстве теоремы об отношении длины окружности к диаметру, так как здесь неявно используется понятие предела. Факты, связывающие длину стороны правильного многоугольника с радиусом окружности, устанавливаются в значительной мере алгебраически.

Математические задачи, приведенные в учебнике, можно по соответствию, теоретическим сведениям объединить в пять групп: первая группа задачи - № 1 - 7, вторая - № 8 - 18, третья № 19 - 29, четвертая № 30 - 40, пятая № 41 - 47.

В соответствии с обязательными результатами решение «типичных» задач второй, третьей и четвертой групп должно быть хорошо отработано в классе и со всеми учащимися.

Для определения «типичных» задач необходимо наборы групп задач учебника сравнить с обязательными результатами и выделить их пересечение. В каждой из групп есть задачи, решая которые можно формировать основные элементы математической деятельности на школьном уровне. Из первой группы это задачи № 5, 7; из второй - № 9, 13, 14, 15, 16, 18; из третьей - № 23, 24, 25; из четвертой - № 38, 39.

Выделение основного материала темы, установление групп математических задач, соответствующих основному материалу, выделение «типичных» задач группы и задач, позволяющих обучать математической деятельности, позволяют определить основные учебные задачи и действия по их решению.

III. Учебные задачи и действия, им адекватные

Основной учебной задачей темы, как вытекает из целей обучения теме и анализа содержания учебного материала, может быть формирование нового понимания геометрической фигуры как части плоскости и раскрытие некоторых ее конструктивных и метрических свойств на основе решения математических задач.

При решении этой учебной задачи можно решить следующие подзадачи:

1. Раскрыть логическую структуру взаимосвязи определений фигур темы от ломаной до правильного многоугольника. Результатом решения этой подзадачи будет «цепочка» взаимосвязанных определений и умения конструировать их, выделяя родовое свойство и видовые отличия. Материал темы позволяет (сконцентрировано в одном месте восемь взаимосвязанных объектов) действие конструирования определений фигур сделать актуально значимым.

2. Раскрыть структуру приема доказательства утверждений по индукции. Результат решения - овладение последовательностью действий, составляющих прием доказательства по индукции.

3. Раскрыть соотношение между линейными и угловыми элементами правильных многоугольников и радиусами вписанной и описанной окружностей и конкретизировать его при решении математических задач. Результат решения - последовательность действий при применении формул к решению математических задач, т.к. эти действия в значительной мере однообразны во всех задачах. А именно эти задачи составляют основное содержание задач обязательных результатов обучения.

4. Раскрыть специфику получения формулы длины окружности (на основе интуитивного понимания понятия «близко» между периметрами вписанного и описанного правильных многоугольников) и применить ее к нахождению длин окружностей и их частей. Результат решения - понимание особого приема доказательства теоремы и последовательность операций по применению формулы в аналогичных задачах.

5. Овладеть приемами поиска решения математических задач путем использования общих приемов решения задач на доказательство и конкретных эвристик, использующих выведенные в теме свойства фигур. Результат решения - актуализированные общие приемы поиска решения задач на доказательство и специфические эвристики.

IV. Средства и приемы обучения

Средства: модели плоских и неплоских ломаных; модели и чертежи многоугольников (выпуклых, невыпуклых, правильных, вписанных и т. п.); магнитная и интерактивная доска, складной метр; динамическая модель описанного и вписанного многоугольников; математические задачи как средство подведения под понятие фигуры и конкретизации теоретического факта; математические задачи как цель реализации математической деятельности на школьном уровне.

Приемы: использование графов для построения «родословной» понятия; составление пошагового доказательства теоремы 12.1 для создания возможностей переноса структуры доказательства на доказательство последующих теорем: 12.2 и 12.3; работа с учебником при доказательстве теорем 12.2 и 12.3; составление таблиц формул для a_n и b_n через R и r и представление их в классе для постепенного, произвольного запоминания; набор эвристик при обучении поиску решения задач.

V. Формы контроля и оценки

Контролироваться и оцениваться при обучении данной теме будет следующее:

1. Знание основных фактов: определения правильного многоугольника; теоремы существования правильного многоугольника (возможности вписывания (описывания) правильного многоугольника в окружность); формулы, выражающей зависимость a_n от R и r , обоснования числа π , плоского угла;

2. Владение методом доказательства по индукции, приемом составления «родословной» взаимосвязанных определений фигур; приемом обоснования числа π ; общими приемами решения задач, конкретизирующих теоретические факты на уровне обязательных результатов обучения; общими приемами поиска решения нестандартных математических задач.

На основе логико-дидактического анализа темы, который возможно выполнять с разной степенью детализации и конкретизации, можно далее решать различные методические задачи.

Приведем комментарий к плану изучения темы «Многоугольники».

1. Количество уроков взять такое же, как в программе, т.к. нет учета работы реального класса и конкретного учителя (взять в программе по математике).

2. Темы уроков сформулировать на основе логико-дидактического анализа темы, но каждый урок должен иметь свою тему.

3. Цели уроков детерминированы только содержанием материала и получают корректировку в реальном классе. Сформулированные ранее учебные задачи и подзадачи существенно помогают постановке целей урока.

4. Распределение математических задач по урокам и на домашние, и классные детерминируется целями урока и обязательными результатами обучения.

5. Самостоятельные работы зависят от реализуемых целей и вида деятельности учащихся на уроке. Необходимо предусмотреть степень самостоятельности выполнения учащимися каждой самостоятельной работы: работа приводится с указанием общих рекомендаций о ее выполнении, с использованием учебников и тетрадей, с использованием консультаций учителей или товарищей, полностью самостоятельно без какой-либо помощи и т. п.

7. В графе «ТСО и наглядность» можно использовать результаты анализа темы и конкретные изготовленные наглядные пособия, а также диафильмы, слайды и разработки для интерактивной доски.

8. Повторение необходимо спланировать с учетом целей обучения.

9. Материал, способствующий созданию положительной мотивации, можно найти в книгах для внеклассной работы.

Предлагаемое примерное методическое планирование темы не является обязательным и предметом обсуждения на занятиях.

Таким образом, логико-дидактический анализ тем способствует установлению у студентов теоретико-практических, межпредметных связей, а также позволяет осмыслить структуру учебного материала и систематизировать формы, средства организации обучения, контроля и оценки знаний учащихся.

ГЛАВА 9. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-004

**ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ****Вступ.**

Загальноосвітні тенденції та трансформації у вітчизняній педагогіці зумовили зміну пріоритетів у сучасній педагогічній науці в цілому. Чільне місце посіла особистісно-орієнтована педагогіка, в основі якої гуманізаційний підхід, важливою стала підготовка майбутніх учителів нової формації, поширення набули інноваційні педагогічні процеси (реальна варіативність, інноваційні технології навчання, вибір навчальних програм, підручників), перехід шкільництва на технологічний етап розвитку, водночас збереження індивідуального творчого потенціалу учня. Вищезазначене стимулювало актуалізацію розмаїтих засобів та методів навчання, що своєю чергою змушує сучасного вчителя бути готовим до їх використання.

Беручи до уваги перераховані тенденції та оприявлені проблеми сучасної національної педагогіки, вважаємо, що першочерговою для вирішення є необхідність внести інноваційні зміни в освітній процес вищої школи. У прийнятому Законі України «Про вищу освіту» також йдеться про доцільність змін в освіті, конкретизовано, як слід імплементувати Закон, ним передбачено розробку та подальше втілення в освітній процес нових Стандартів вищої освіти.

9.1. Педагогічні передумови необхідності впровадження засобів інноваційних технологій у процес формування математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів

З огляду на необхідність впровадження Закону України «Про вищу освіту» в освітній процес постала необхідність перегляду чинного Стандарту вищої освіти зі спеціальності «Початкова освіта» (2006 р.). Як результат, творчою групою науковців було розроблено Проект Стандарту вищої освіти України [6]. Суттєвою відмінністю новоствореного Проекту є зміщення акценту системи підготовки майбутнього вчителя початкової школи з умінь на формування компетентностей. Попри суттєві зміни, безперечно залишилась

орієнтація на практичну підготовку педагога.

З огляду на переорієнтацію системи освіти на компетентнісний підхід у підготовці майбутнього вчителя початкової школи у Проекті Стандарту вищої освіти України здійснено аналіз математичної компетентності як складової предметних компетентностей. Визначення поняття математичної компетентності майбутніх учителів почачових класів та його складники, які подані у Проекті Стандарту [6]. Відтак у Проекті Стандарту простежується переорієнтація на компетентнісну систему підготовки майбутнього вчителя початкової школи, ґрунтовно розкрито основні складові кожної компетентності, зокрема і математичної.

Необхідність проведення інноваційних трансформацій у системі освіти, як зазначалося, пов'язана із викликами суспільства – загалом вдосконалювати процес педагогічної підготовки, а також умотивована реформами у галузі початкової освіти. У сукупності це вимагає підготовки вчителя, здатного реалізувати творчий потенціал в умовах вітчизняної початкової школи.

Поняття «інновація» у дослівному перекладі з латинської означає оновлення, змінення. За своїм змістом поняття «інновації» відноситься не лише до створення і поширення новацій, але й до таких змін, які носять суттєвий характер, супроводжуються змінами в способі діяльності та мислення.

У тлумачному словнику знаходимо трактування поняття «інновація» як «комплекс заходів, спрямованих на впровадження нової техніки, технології, винаходів» [2, с. 2-5]. Таким чином, у будь-якій сфері інновація передбачає зміни, новизну, перетворення в системі.

Відповідно до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності «інновації — вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності» [5, с. 7].

Стосовно педагогічного процесу, то інновація означає введення нового в цілі, зміст, форми і методи навчання та виховання; в організацію спільної діяльності вчителя і учня.

Інновації самі по собі не виникають, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих учителів і цілих колективів, ядром нововведення якого є нова освітня ідея, шлях реалізації — експериментальна діяльність, носій — творча особистість.

З огляду на сутнісні ознаки інновації, є всі підстави розглядати її як процес

і як продукт (результат). Інновація як процес означає часткову або масштабну зміну стану системи і відповідну діяльність людини. Інновація як результат передбачає процес створення (відтворення) нового, що має конкретну назву «новація». На цій підставі розрізняють поняття «новація» («новий засіб») як певний засіб (нові ідеї, методи, методики, технології, програми тощо) та «інновація», яке ширше за змістом, оскільки означає процес, предметом якого є новації.

В. Паламарчук [3] новацію вважає результатом (продуктом) творчого пошуку особи або колективу, що відкриває принципово нове в науці і практиці, інновацію — результатом породження, формування і втілення нових ідей. Саме втілення нових ідей є ознакою, за якою відрізняють інновації від власне новацій: якщо педагог відкриває принципово нове, то він новатор, якщо трансформує наукову ідею у практиці — інноватор.

Іноді науковці переконують, що інновацію можна вважати внесенням певних модифікацій до вже давно відомого об'єкта, явища. Не можемо з цим погодитися, адже інновації виникають тоді, коли спільнота виявляє певне незадоволення усталеними умовами, методами, засобами, а головне – прагне як змістової новизни, під час якоїсь діяльності, так і якісно новітніх отриманих результатів.

Певно, тому спостерігаються значні розбіжності щодо тлумачення поняття «інновація» (нововведення) у наукових джерелах. Різні підходи до тлумачення в основному спричинені нерозумінням суті інновації, якихось нововведень. Одні автори під інновацією вважають лише те нове, що докорінно змінює результат у будь-якій системі, інші не настільки категоричні, тому навіть незначні нововведення вважають інноваційними.

Побічним продуктом інновацій як процесу творчої діяльності є зростання педагогічної майстерності педагога, рівня його культури, мислення і світогляду. Тобто творчий пошук та реалізація інновацій веде до новоутворення у цілісній педагогічній системі. Л. Даниленко визначає педагогічну інновацію як актуально значущі і системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток [1].

Одним із найголовніших аспектів педагогічної інноватики є новизна педагогічного засобу. У педагогічній практиці, як і в інших сферах діяльності, новизна є відносною як в особистісному, так і в історичному плані: те, що нове

для одного педагога, може бути не новим для іншого. Новизна завжди має конкретно-історичний характер. Народжуючись у певний час, прогресивно розв'язуючи завдання конкретно-історичного етапу, вона з часом стає нормою, загальноприйнятою масовою практикою, або згодом — гальмом розвитку.

С. Стрілець визначає поняття «інновація в педагогіці» як «внесення в навчальний процес нового (факти, методи, прийоми), що суттєво поліпшує існуючу освітню систему» [8, с. 451].

Оскільки інновації в педагогіці стосуються не лише змістового наповнення дисциплін, але й передусім форм, методів та засобів викладу матеріалу, доречно згадати дефініцію «засоби інноваційних технологій». Вперше у науковий обіг поняття «засоби інноваційних технологій» було введено С. Стрілець, яка трактує зазначену дефініцію як:

– «джерела інформації або спеціальні пристосування, які допомагають здійснювати навчальний процес в умовах нововведень, спрямованих на досягнення основних цілей освіти і, в першу чергу, на підвищення якості навчання;

– усі об'єкти і процеси, що служать джерелом навчальної інформації та інструментами для засвоєння змісту навчального матеріалу, розвитку та виховання студентів в умовах інноваційної освіти» [9, с.14].

Повністю поділяючи думку С. Стрілець у нашому дослідженні розумітимемо засоби інноваційних технологій як джерела інформації або спеціальні пристосування, які допомагають організувати освітній процес в умовах інноваційних змін, спрямованих на досягнення основних цілей освіти і, в першу чергу, на підвищення якості навчання та, зокрема, рівня сформованості математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів; об'єкти і процеси, що служать джерелом навчальної інформації та інструментами для засвоєння змісту навчального матеріалу, розвитку та виховання студентів в умовах інноваційної освіти.

Особливо значущими є використання засобів інноваційних технологій у формуванні математичної компетентності майбутнього вчителя. Вони дозволяють оптимізувати процес опанування знаннями, полегшити їх засвоєння. Важливу роль у формуванні математичної компетентності майбутніх вчителів початкових класів відіграє використання в освітньому процесі опорних таблиць та схем. Навчальний матеріал, поданий у схематичному вигляді, сприяє ґрунтовному засвоєнню студентами теоретичних основ

математики та методики навчання математики у початковій школі.

Аналіз теоретичних підходів до підготовки майбутніх учителів початкових класів як суб'єктів інноваційної діяльності дозволив визначити, що на сьогодні необхідне використання у роботі викладачів вищого педагогічного навчального закладу таких форм і методів у даному процесі, які поєднують інформаційно-просвітницьку та діяльнісну складові підготовки і спрямовані на формування особистості майбутніх учителів, здатних на високому рівні виконувати свої професійні обов'язки. Тому в професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів варто застосовувати інноваційні педагогічні технології. Саме інноваційні технології сприяють удосконаленню освітнього процесу та дають широкі можливості до реалізації компетентнісного підходу у підготовці вчителів початкової школи.

9.2. Використання засобів інноваційних технологій у процесі формування математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

З метою забезпечення ефективності застосування засобів інноваційних технологій у процесі формування математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у своєму дослідженні дотримуємося певних критеріїв відбору інноваційних технологій. Вивчивши вітчизняний та зарубіжний досвід відбору інноваційних технологій, поділяючи погляди науковців інноваційними вважаємо ті технології, що відповідають таким критеріям:

- є ресурсом для удосконалення змісту освіти та структури освітнього процесу у відповідності до сучасних суспільних запитів;
- формують сучасні компетентності у майбутніх педагогів (зокрема сприяють формуванню математичної компетентності);
- забезпечують формування аналітичних, організаційних, проектних, комунікативних навичок, рефлексії, творчості, здатності приймати рішення у нестандартних ситуаціях, уміння організовувати власну професійну діяльність;
- збагачують освітній процес шляхом включення у нього активних, аналітичних, комунікативних методів навчання;
- позитивно змінюють уявлення студентів та викладачів про освітню діяльність;

– забезпечують взаємозв'язок теорії з практичною її реалізацією.

Таким чином, урахувавши зазначені критерії, можливо виділити комплекс інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на поліпшення процесу формування математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. На нашу думку, це такі технології: ігрова технологія; інформаційно-комунікаційні технології; проектна технологія; технологія проблемного навчання.

Кожну з названих вище технологій вважаємо такою, що відповідає переліку окреслених нами критеріїв та має позитивний вплив на формування та розвиток математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Інноваційний зміст запропонованих технологій навчання розкривається через їх загальну характеристику.

Теоретичні аспекти ігрової технології досліджували у світлі освітніх інновацій (Т. Калашнікова), у системі підготовки конкурентоздатного фахівця (М. Воронка), як інтенсивні педагогічні технології (В. Трайнев) тощо. Дослідженню ігрових технологій присвячено чимало наукових досліджень М. Воронка (ділові ігри), А. Приставської (ігрові технології навчання); водночас дослідники В. Коваленко, Б. Нікітін, І. Підласий, В. Кукушин відносять ігрову діяльність до педагогічних технологій [2].

Водночас під ігровою технологією навчання дослідники розуміють «системний спосіб організації навчання, спрямований на оптимальну побудову навчально-виховного процесу та реалізацію його завдань» [2, с. 148].

Для майбутнього вчителя надзвичайно важливим є не лише здобуття теоретичних знань, але й підкріплення їх практичною діяльністю, відтак ділова гра у межах освітнього процесу у вищому навчальному закладі дозволяє спочатку спробувати свої педагогічні сили у штучно створених умовах. Проведення студентами уроків з математики в спеціально створених умовах ВНЗ дозволяє поглибити та систематизувати математичні знання, спробувати себе у ролі вчителя.

З метою вдосконалення процесу розвитку математичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи та наближення освітньої діяльності до життя на практичних заняттях з курсу «Методика навчання освітньої галузі «Математика» на факультеті дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка широко використовуються ділові ігри.

Ціль цієї гри — сформувати певні навички й уміння студентів у їх активному творчому процесі. Соціальна значимість ділової гри в тім, що в процесі рішення певних завдань активізуються не тільки знання, але й розвиваються колективні форми спілкування. Гра передбачає імітацію проведення уроку математики для учнів початкової школи. Студенти на початкових етапах об'єднуються у творчі групи, або ж пари, за допомогою викладача обирають теми уроків та, користуючись наявними планами-конспектами уроків, складають власні розробки. Наступним етапом є самостійна підготовка студентами планів-конспектів уроків, виготовлення необхідних наочних матеріалів та безпосереднє проведення уроку на практичному занятті.

Ігрова технологія забезпечує формування аналітичних, організаційних, комунікативних навичок, уміння організувати власну професійну діяльність у процесі ігрової професійно орієнтованої діяльності з математики; забезпечує формування мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності; забезпечує взаємозв'язок теоретичних знань з практичною їх реалізацією.

У процесі ігрової діяльності майбутні педагоги набувають навичок вирішення нестандартних професійних завдань, що перегукується із технологією проблемного навчання.

Основною метою технології проблемного навчання визначаємо розвиток мислення майбутніх педагогів у процесі засвоєння математичних знань, формування пізнавального інтересу.

Результат використання зазначеної технології у процесі формування математичної компетентності виявляється у наявності системи теоретичних знань з математики (когнітивний компонент математичної компетентності), теоретичній готовності до вирішення професійних завдань, які вимагають вияву навичок оперування математичними знаннями (діяльнісний компонент математичної компетентності). Технологія проблемного навчання забезпечує багаторівневу підготовку майбутніх педагогів, створює умови для саморозвитку, актуалізує відповідальність студентів за якість сформованої математичної компетентності.

Ідеї проблемного навчання реалізуються у проектній технології навчання, яка ґрунтується на генеруванні нових ідей, що наділені суб'єктивною новизною та мають практичне значення. Водночас проектна технологія забезпечує формування аналітичних, організаційних, проектних, комунікативних навичок,

рефлексії, творчості, здатності приймати рішення у нестандартних ситуаціях, уміння організувати власну професійну діяльність.

Проектна технологія виникла на початку ХХ століття в США та характеризувалася індивідуальною роботою кожного учасника освітнього процесу за спільно складеним планом. Суть проектної технології полягає в стимулюванні пізнавального інтересу до вирішення певних проблем, що передбачає володіння певною сумою знань та їх практичною реалізацією з метою вирішення поставленої проблеми. Відтак основною метою проектної технології є реалізація раніше здобутих знань на практиці та засвоєння нової інформації, формування нових умінь у процесі роботи над проектом.

Проектна технологія передбачає досягнення дидактичної мети через детальне розв'язання проблеми, яка повинна завершитись цілком реальним практичним результатом, оформленим відповідним способом. Для досягнення цієї мети студенти повинні навчитися самостійно мислити, окреслювати та розв'язувати проблеми, інтегрувати знання різних навчальних предметів, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати наслідки реалізації різних варіантів.

Важливого значення набуває проектна технологія у процесі формування та розвитку математичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Системне використання зазначеного методу з курсів «Математика», «Методика навчання освітньої галузі «Математика», «Технології навчання математики» та «Методика викладання фахової дисципліни початкової освіти у ВНЗ: «Методика навчання освітньої галузі «Математика» дозволяє оптимізувати процес набуття нових знань, залучити студентів до самостійної освітньої діяльності. Основними виявами методу проекту в процесі формування математичної компетентності є індивідуальні та групові короткострокові й довгострокові проекти.

Проте, на сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу й суспільних відносин базисом технологій, що відповідають раніше зазначеним критеріям, є інформаційно-комунікаційні технології.

Сучасний освітній процес модернізується також технічними, зокрема комп'ютерними і програмними, інноваціями. Ось чому аудіовізуальний метод, призначений спочатку для популяризації знань і залучення до навчання широкої аудиторії, дедалі більше застосовується в університетській освіті зарубіжжя. Цей метод реалізується у формі аудіовізуальних курсів,

електронних методичних комплексів, електронних педагогічних програмних засобів, електронних підручників та посібників, комп'ютерних тестових завдань, тренінгів для забезпечення аудиторної та поза аудиторної освітньої діяльності студентів. Широке впровадження технічних засобів навчання у професійну підготовку фахівців, використання можливостей Інтернет, робота з електронними базами даних, застосування теле-, відео-, аудіо-, фото- та інших матеріалів в освітньому процесі підсилює пізнавальну активність студентів. Це дозволяє досягти максимальної економії часу для засвоєння навчального матеріалу у значних обсягах, стимулює творчість, уяву, сприяє формуванню навички узагальнення та конкретизації наукових фактів. Ефективність та якість будь-якої форми навчання значно зростає за умови продуманого використання технічних та наочних матеріалів. Ними можуть бути не лише відео- та аудіозаписи, але й таблиці, схеми, малюнки, діаграми тощо. Кращому засвоєнню навчального матеріалу сприяє розташування перед очима студентів плану заняття, формулювання мети, запитань для дискусії, нормативних документів. Це сприяє кращій орієнтації студентів у матеріалі та його засвоєнню.

Висновки.

Отже, спираючись на здійснений аналіз понять «інновація», «педагогічна інноватика», «інновація в педагогіці», поділяючи думку С. Стрілець у нашому дослідженні розумітимемо засоби інноваційних технологій як джерела інформації або спеціальні пристосування, які допомагають організувати освітній процес в умовах інноваційних змін, спрямованих на досягнення основних цілей освіти і, в першу чергу, на підвищення якості навчання та, зокрема, рівня сформованості математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів; об'єкти і процеси, що служать джерелом навчальної інформації та інструментами для засвоєння змісту навчального матеріалу, розвитку та виховання студентів.

Вивчивши вітчизняний та зарубіжний досвід відбору інноваційних технологій, поділяючи погляди науковців інноваційними вважаємо ті технології, що відповідають таким критеріям: є ресурсом для удосконалення змісту освіти та структури освітнього процесу у відповідності до сучасних суспільних запитів; формують сучасні компетентності у майбутніх педагогів (зокрема сприяють формуванню математичної компетентності); забезпечують

формування аналітичних, організаційних, проектних, комунікативних навичок, рефлексії, творчості, здатності приймати рішення у нестандартних ситуаціях, уміння організувати власну професійну діяльність; збагачують освітній процес шляхом включення у нього активних, аналітичних, комунікативних методів навчання; позитивно змінюють уявлення студентів та викладачів про освітню діяльність; забезпечують взаємозв'язок теорії з практичною її реалізацією. Таким чином, урахувавши зазначені критерії, інноваційними вважаємо такі технології: ігрова технологія, інформаційно-комунікаційні технології, проектна технологія, технологія проблемного навчання.

ГЛАВА 10. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-022**ОБУЧЕНИЕ ИНФОРМАТИКЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ****Introduction**

In today's world for any organization, including schools is not enough just to buy a projector or screen. We live in the era of informatization. One of the directions of which is the process of informatization of education.

Assuming the use of the possibilities of multimedia and interactive technology, methods and means of Informatics to enhance the development of visual-effective, visual-figurative, theoretical types of thinking; for the development of creative, intellectual potential of the student. Ability to communicate; to intensify all levels of the educational process, improve its efficiency and quality.

Therefore, the computer is the central figure in this process. As well as additional equipment that helps to transfer training to a new level. All this contributes to the introduction of the educational process not only computers, but also multimedia and interactive technology, such as multimedia projectors and interactive whiteboards.

In accordance with the priority project of development of education in the schools to receive interactive whiteboards, multimedia projectors, etc. Thus, their use in the classroom of computer science, information and communication technology (ICT) is not the exotic, and probably the first time the technical equipment of schools in General and computer classrooms in particular, is faster than the didactic support of the process [1].

In modern school, the use of ICT in the classroom is becoming very common. And the correct use in the educational process of the computer, which is the highest technical means of learning, allows the educational process in the new conditions, when the teacher ceases to be the only source of information for students. In this teacher helps a new modern technical tool – an interactive whiteboard, which replaced the chalk and marker boards.

There is an opportunity to use multimedia and interactive technology in the lessons of Informatics and ICT, but the level and quality of use speak of the need for further study of the problem [2].

Currently, most teachers do not understand the meaning of concepts related to multimedia, not to mention a well-built technology. It is important to continue the

discussion of this problem of using multimedia and interactive technology in the classroom of Informatics and ICT. Thus, it is worth noting the need and novelty of writing works on this subject.

10.1. Course of informatics and features of use of multimedia and interactive equipment at school

10.1.1 Features of computer science education

The classic symbols of school life-blackboard and chalk - are hopelessly outdated. They are replaced by high-tech interactive whiteboards. The use of an interactive whiteboard in the classroom is not only an opportunity to captivate students with interesting material, but also the teacher to take a fresh look at your subject [3].

This innovation of progress allows you to turn sometimes boring learning process into an interesting study. Multimedia and interactive technology can transform any educational process, but do not forget that everything is good in moderation.

The formation of information culture is laid in the school as a result of the study of new areas of Informatics. These areas include telecommunications, local and global networks, distributed computing and databases, multimedia and hypermedia technologies.

The introduction of new technologies requires constant updating of ideas and content of school education, as well as the training of new teaching staff, able to study in detail and implement these technologies in education.

The formulation of the problem and the initial stages of its implementation have been implemented for a long time. However, the use of multimedia technologies in the learning process remains open.

The use of multimedia technologies in education implies that graduates of general education schools should know the mechanisms of search, analysis and collection of information, should be able to visually perceive the expression of ideas, concepts, processes and be able to Express their ideas through the use of various types of information [4].

Multimedia technologies that combine the ability to simultaneously obtain the image of the object, the process in a variety of information representations: graphics, sound, video, and the implementation of the dynamism of movement, the

transformation of objects in the form of animation, which increases the efficiency of learning.

At the same time, there are difficulties in the introduction of interactive multimedia technologies in the learning process: teachers have to work with software created by engineers for universal use. As a rule, it does not take into account any psychological, pedagogical, methodological or organizational features of the educational process, does not support school standards, is not associated with educational and work plans. Teachers themselves have to adapt multimedia technologies for integration into the educational process.

Working with an interactive whiteboard involves simple but creative use of materials. Files or pages can be prepared in advance and linked to other resources that will be available in the classroom, this can be achieved in the classroom of Informatics and ICT. Teachers say that preparing for a lesson based on a single master file helps plan and favors the flow of the lesson [5].

When using an interactive whiteboard significantly increases the effectiveness of the lesson due to the innovative visibility of the studied material; the ability to display complex processes and objects in the dynamics of their virtual changes; increasing interest and learning motivation, students to study the subject in particular computer science and ICT.

Note the mandatory minimum content of basic educational programs. Presentation of information. Information, information objects of various kinds. Language as a way of presenting information: natural and formal languages. Formalization of the description of real objects and processes, examples of object and process modeling, including computer modeling.

Information processes: storage, transmission and processing of information? discrete form of information representation. Information units. Management, feedback. The main stages of development of information technology.

Information transfer. The process of information transmission, the source and receiver of information, signal encoding and decoding, distortion of information during transmission, the speed of information transmission [6].

Information processing. Algorithm, properties of algorithms. Methods of recording algorithms; flow charts. Algorithmic constructions. Boolean values, operations, expressions. Division of the problem into subtasks, auxiliary algorithm. Processed objects: chains of symbols, numbers, lists, trees, graphs. Perception, memorization and transformation of signals by living organisms [7].

Computer as a universal information-processing device. The main components of the computer and their functions. The software principle of the computer. Command user interaction with the computer, graphical user interface. Software, its structure. General purpose software. Understanding of programming.

Information processes in society. Information resources of the society, educational information resources. Personal information, information security, information ethics and law.

10.1.2 Multimedia software

Software-along with hardware, the most important component of information technology, includes computer programs and data designed to solve a certain range of problems and stored on computer media. The software is either data for use in other programs or an algorithm implemented as a sequence of instructions for the processor.

All over the world, interactive whiteboards are used in the educational sphere, they can be used in any lessons and in teaching any disciplines.

An interactive whiteboard is a touch screen attached to a computer and the projector transmits the image to the whiteboard. It is enough to touch the surface of the Board to start working on the computer.

The interactive whiteboard has an intuitive, user-friendly graphical interface.

The main ways to use interactive whiteboards:

make notes and records on top of the images displayed,

demonstration web sites using an interactive whiteboard all students,

use of group forms of work,

collaborate on documents, tables, or images,

using conference calls,

computer control without using the computer itself (control via interactive whiteboard),

use the interactive whiteboard as usual, but with the ability to save the result, print the image on the whiteboard to a printer, etc.,

change text in on-screen documents using the virtual keyboard that is configured in the whiteboard software,

change any documents or images on the screen, use any marks,

save on your computer in a special file all the notes that the teacher makes during the lesson, for further demonstration in other lessons or via the Internet,

the teacher can transfer the records saved during the lesson to any student who missed the lesson or did not have time to make the appropriate entries in his notebook [8],

demonstration of the work of one student to all other students of the class,
demonstration of training videos,

create drawings on an interactive whiteboard without using a computer mouse,
creating drawings, diagrams and maps during the lesson, which can be used in the following lessons, which saves time in the lesson

with the appropriate software, the teacher can display an image of any student's monitor on the interactive whiteboard.

It is important to understand that the interactive whiteboard is not a magic wand that solves all the problems in the classroom and makes the lessons interesting and exciting. Also, do not think that the interactive whiteboard should be used in every lesson or at every stage of the lesson. As with any other resource, the greatest effect of using an interactive whiteboard can be achieved only when it is used according to the tasks set in the lesson.

10.2. Methods of teaching Informatics in primary school with the use of multimedia and interactive technology

The principle of activity of the child in the educational process was and remains one of the main in pedagogy.

It consists in purposeful active perception by pupils of the studied phenomena, their comprehension, processing and application. In reliance on these provisions, teachers of our school actively use pedagogical technologies, the main idea of which is the means of activation and intensification of the activities of students, which are the basis for the effectiveness of the results [9].

In the last decade, the influence of new information technologies on the educational process in secondary schools and higher education institutions has increased significantly. One of the main goals of school education is the formation of information culture of students.

Moreover, for many professions there is a need for continuous education throughout the professional life of the individual. Personality-oriented learning technologies are actively developing. The main characteristics of the use of modern information technologies are the possibility of differentiation and individualization of

learning, as well as the possibility of developing creative cognitive activity of students.

Traditional methods, methods and means of teaching when transferring to a modern lesson should be appropriately modified. In addition, the achievement of learning objectives is usually provided by a set of traditional and new methods of learning.

As special techniques and methods used in computer science, can be called the use of special developments based on information technology, as well as the use of multimedia and interactive technology.

Getting directly to the selection of information and content of lessons the teacher needs to understand the basic concepts. The main concept in the study of such disciplines as Informatics and ICT is the term Informatics. Consider this concept from the point of view of the subject.

Informatics is the science of the laws of information processes in systems of different nature, methods, means and technologies of automation of information processes.

It contributes to the formation of modern scientific worldview, the development of intellectual abilities and cognitive interests of students. The development of information technologies based on this science is necessary for schoolchildren, both in the educational process and in their daily and future lives.

The priority objects of study in the course of Informatics of the primary school are information processes and information technology. The theoretical part of the course is based on the disclosure of the content of information technology to solve the problem, through such generalizing concepts as: information process, information model and information management framework.

The practical part of the course is aimed at the development of students' skills in the use of information technology, which is important not only for the formation of functional literacy, socialization of students, the subsequent activities of graduates, but also to improve the efficiency of the development of other subjects, the development of interdisciplinary, general educational skills. In this regard, as well as to increase motivation, efficiency of the entire educational process, the sequence of study and structuring of the material are constructed in such a way that as soon as possible to start using the widest possible range of information technologies to solve important problems for students.

A number of important concepts and activities of the course is formed regardless

of the means of information technology, some – in a combination of "machine" and "electronic" environments.

For example, the concept of "information" is initially introduced without regard to the technological environment, but immediately receives reinforcement in the practical work of recording images and sound. This is followed by practical issues of information processing on the computer, enriching students' ideas about different types of information objects (texts, graphics, etc.).

This section of the course focuses on the technologies of electronic communication and collective activities with the use of ICT.

The course is aimed at the formation of skills, using modern digital technologies and without them, independently or in a joint activity: capture information about the world; search, analyze, critically evaluate, select information; organize information; transmit information; design objects and processes, plan their actions; create, implement and adjust plans.

The program is supposed to conduct short practical works (20-25 min), aimed at working out individual techniques, and workshops – integrated practical works, focused on obtaining a holistic meaningful result, meaningful and interesting for students.

In total, at least half of the training hours (at least 52 hours) should be allocated for the implementation of various practical works. When performing the work of the workshop is supposed to use relevant content material and tasks from other subject areas.

As a rule, such works are designed for several training hours. Part of the practical work (first of all, the preparatory stage, which does not require the use of information and communication technologies) can be included in the homework of students, in the project activities; the work can be divided into parts and carried out within a few weeks.

The workload can be increased through the use of the school component and integration with other subjects. In the final calculation of the training time to the educational field "Informatics and information technology" assigned half of the hours of workshops, the second half is implemented as an interdisciplinary project activities.

Methods and techniques of application of ICT in the process of teaching computer science are aimed at the formation of competencies in the field of information activities of students, education of their information culture.

Considering computer science at par with other educational disciplines, you can call the General didactic methods: explanatory-illustrative, reproductive, research, correction of students ' knowledge, stimulate learning motivation, etc. the use of ICT brings certain specificity in the well-known general didactic teaching methods. Thus, explanatory and illustrative methods using a multimedia projector can significantly increase the cognitive activity of students by increasing the visibility and emotional saturation (animation, sound, video and other multimedia effects).

Reproductive teaching methods using computer-based learning systems acquire the properties of personality-oriented learning, in which students are able to build individual educational trajectories depending on the success of training and personal psychological qualities (perception, memory, thinking, etc.).

In the process of working with training systems, you can activate the methods of correction of students ' knowledge without spending additional time of the teacher. These means of educational purpose can also be a means of stimulating and increasing the motivation of learning, as well as a means of increasing the cognitive interest of students, because it is known that for students the opportunity to work at the computer extra time is a strong incentive.

Summary

From the analysis of the scientific literature on the topic of the work, conclusions were made: about the structure and work of multimedia and interactive technology, the possible use of special software in conjunction with this technique, as well as the possibility of using multimedia and interactive technology in the school by teachers, to improve the efficiency of teaching at school.

The introduction and development of methods of using multimedia and interactive technology in the process of teaching primary school students in the classroom of Informatics and ICT helps to increase the activity of students in the classroom and, as a result, increase the efficiency of teaching Informatics.

ГЛАВА 11. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-029

ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО КОНКУРСІВ-ЗАХИСТІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ РОБІТ З ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОГО ЦИКЛУ ЯК ПРИКЛАД РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ**Вступ**

Особливість навчального-виховного процесу у сучасній школі визначається новою педагогічною парадигмою, суть якої – підготовка особистості, здатної творчо вирішувати будь-які проблеми, в тому числі й ті, що можуть виникнути в майбутньому. Формування творчої особистості неможливе без інтенсивного розвитку її здібностей, дослідницьких вмінь та навичок. Реалізація творчої функції навчання можлива на основі діяльнісного підходу шляхом залучення учнів до дослідницької роботи в процесі навчання як на уроці, так і в позаурочний час.

Великі можливості для цього відкриває інтеграція курсів природничих наук – фізики, біології, хімії. На межі цих наук зародились і швидко прогресують біофізика, біоніка, хімічна фізика, фізична хімія і т.д. Сучасний світ науки відкриває для їх подальшого розвитку великі можливості.

Вчителям природничого циклу (біологам, хімікам, фізикам) у цьому зв'язку слід приділяти особливу увагу цим питанням не тільки тому, що цього вимагає логіка розвитку науки та технологій, але й тому, що інтегрований курс цих предметів піднімає рівень розвитку учнів, створює новий тип «інтегрованого мислення». Тому завданням вчителів природничого циклу є не тільки виконання стандартних вимог шкільних програм, але й пошук контактів з різноманітними науково-дослідними інститутами та використання їх можливостей у роботі з обдарованими дітьми.

11.1. Проблеми поєднання позакласної пошукової діяльності зі шкільним навчанням

У співробітників різних НДІ напрацьований досвід проведення експериментальних навчально-дослідницьких занять з учнями ЗОШ через співпрацю з викладачами хімії, фізики та біології. Враховуючи відсутність сучасної матеріальної бази у багатьох загальноосвітніх навчальних закладах, адміністрації останніх заключають договори про співробітництво з вузами,

НДІ, дослідно-конструкторськими бюро та іншими науково-технічними центрами. Для підсилення результатів роботи по вихованню майбутніх кадрів було прийнято Постанову №1 Президії НАНУ від 12.01.2011 «Про підвищення ролі НАН України у виховання талановитої молоді і забезпечення діяльності МАН України».

Але системного підходу до поєднання позакласної пошукової діяльності з шкільним навчанням на рівні методики ще не сформовано. Для здійснення такого підходу необхідно усвідомити, що, окрім труднощів, пов'язаних із загальними проблемами шкільної та позашкільної освіти, об'єктивно існують певні перешкоди та складності при вивченні предметів. Програми з природничих наук для загальноосвітньої середньої школи звужені насамперед через зменшення кількості годин, що відводяться згідно навчальних планів для їх вивчення. Спілкування з учнями на рівні дискусій або обмін думками з деяких тем найчастіше припадають на позаурочний або позашкільний час – саме тоді учень за підтримки вчителя або наукового керівника займається цілеспрямованою пошуковою діяльністю. Обмеженість навчальної програми та часу на вивчення цих предметів виводить проблему поглиблення навчання та пошуково-дослідницьку діяльність учнів за межі уроку загальноосвітньої школи. Адже справжнє дослідження потребує багатьох спроб, аналізу одержаних результатів та помилок, довготривалого міркування, роботи з додатковою літературою, консультацій фахівців тощо. Мала академія наук (далі – МАН) організаційно відокремлена від навчання в школі, програми для гуртків (секцій) МАН розробляються самотужки керівниками гуртків (секцій). Оскільки навчання у МАН обов'язково ґрунтується на шкільному курсі і не може розпочинатися з нуля (як це можливо, наприклад, у позашкільних закладах), досить складно забезпечити якісне і ефективне навчання в МАН без ретельного узгодження і взаємодії його з навчанням у школі.

11.2. Роль шкільного психолога у пошуку обдарованих учнів

У супроводі освітнього процесу психологічна служба обмежена часовими критеріями та часто ще й ресурсами, і тому не завжди є можливість використовувати об'ємні суто психологічні тести. Як альтернатива може бути використано певні самостійно складені батареї різнопланових методик, що дають достатньо об'ємну картину знань про ключові позиції та підтверджують

академічну обдарованість об'єктивними показниками.

В нашій практиці ми використали авторську методику [1], розроблену Л. Р. Кашкар'ювою “Методика визначення потенційних навчальних можливостей учнів основної школи”, що надає інформацію по психічним параметрам, представленим у зручних для порівняння з навчальною успішністю, шкалах. Також перевагою педагогічного використання цієї методики є її розробленість від 5 до 9 класу включно, що безумовно сприятиме розвитку такої здатності, як наукованість, та сприятиме загальному розвитку здатності оволодівати новими знаннями.

Дана методика є зручною у форматі проведення уроків та потребує мінімум матеріалів для проведення. Інструкції чіткі та зрозумілі, за великої зацікавленості функцію тестування можна делегувати самим вчителям або класним керівникам. Також методика виявляє рівень потенціальних здібностей, що на думку Ю. В. Карпова [2] є важливим при переході дитини від емпіричного способу мислення до теоритичного узагальненого способу мислення.

Ми погоджуємося з викладками Н. А. Губи, що у структурі наукованості також має місце мотиваційний компонент, особливості особистості (властивості нервової системи і темпераменту, рівень сформованості вольових якостей), а також додаткові зовнішні передумови, а саме: індивідуально-психологічні особливості вчителів та ставлення учня до окремих предметів. Також цей автор зазначає, що основним критерієм наукованості є така характеристика, як час та зусилля, витарчені на засвоєння та “перенесення” прийомів розумових дій на рівень актуального розвитку.

Форма проведення дослідження є груповою, що цілком відповідає потребам підлітка у спілкуванні, але всі завдання виконуються учнем індивідуально та самостійно, що водночас задовольняє прагнення підлітка до незалежності. Зручність подання на зазделегідь підготованих бланках структурує послідовність та дотично надає інформацію про вміння дотримуватися інструкцій, та вчасно переключатися від одного типу завдань на інший, а також дає інформацію про вміння тримати темп роботи та безпомилкової продуктивності.

Методика має певну варіативну креативну можливість для виявлення власної креативності, особливо у випадках, коли відповідь вимагала пошуку нестандартного рішення, що дозволяє також зарахувати нестандартні, але

логічно можливі відповіді, надаючи право проявити оригінальність й саомістійність мислення.

Для виявлення особливостей уваги учнів вимірюється обсяг їх довільної уваги під час слухового сприйняття. Після одноразового короткочасного пред'явлення учні мають відтворити максимальну кількість об'єктів. Як стимулюючий матеріал використовуються дві серії по 10 слів, які зачитуються послідовно з 1 секундним інтервалом. Перша серія містить не пов'язані між собою слова. Друга серія містить слова, що легко пов'язуються ситуацією. Після пред'явлення обох серій учні відтворюють почуті слова письмово на індивідуальних бланках. Кількість правильно відтворених слів оцінюють у балах, що розподіляють відповідно до рівнів від низького, середнього, до достатнього та високого; та констатують відповідний обсяг довільної уваги.

Для дослідження продуктивності словесно-логічної довільної довготривалої пам'яті, а також індивідуального співвідношення процесів смислового та механічного запам'ятовування учні повторюють процедуру ще 2, 3, 4 та 5 раз. У результаті проведених п'яти сеансів, враховуючи першу спробу, маємо матеріал для вивчення динаміки процесу запам'ятовування.

Для вивчення функції пам'яті та структури відтворюваного матеріалу учні за годину (але не менше)потому заповнюють останній бланк без представлення серій слів. Кількість правильних слів зараховується за один бал та виводиться рівень від низького, середнього до достатнього та високого.

Для виявлення продуктивності словесно-логічного мислення використовується три методики, у сукупності це 20 завдань. Два перших завдання побудовані на основі тесту структури інтелекту Амтхауера.

Перша методика – визначення загальних рис – призначена для дослідження здатності до абстрагування, оперування вербальними поняттями.

Друга методика – аналогії – призначена для аналізу комбінаторних здібностей. Крім аналізу потрібно використати зв'язок правила з конкретною відповіддю, тобто утворити нову комбінацію за запропонованим правилом.

Третя методика – визначення суттєвих ознак. Таким чином ми досліджуємо загальноінтелектуальне уміння учнів виділяти головне, суттєве у поняттях.

Продуктивність словесно-логічного мислення визначається за загальною кількістю правильно виконаних завдань в усіх трьох серіях, що теж розподіляється на рівні: низький, середній, достатній та високий.

11.3. Класифікація занять з обдарованими учнями

Знайомство з дітьми, що мають нахил до науково-дослідницької діяльності, вчитель будь-якої природничої дисципліни починає з перших уроків. Перевірка здібностей учнів здійснюється за допомогою експериментальних навчально-дослідницьких завдань як на різних етапах уроку, так і у позаурочний (позашкільний) час у процесі:

- вивчення нового матеріалу;
- організації та проведенні лабораторних і практичних робіт;
- закріплення, повторення або узагальнення вивченого матеріалу;
- виконання домашніх завдань;
- контролю знань, умінь та навичок учнів;
- проведення пошукових робіт;
- проведення досліджень (дослідів);
- підготовки рефератів, доповідей, міні-проектів та наукових робіт (МАН).

Учитель може сам розробляти експериментальні навчально-дослідницькі завдання та моделі і методику їх виконання, але для цього необхідно визначити основні типи завдань та здійснити їх систематизацію.

І. Лернер свого часу зазначив: “Вчитель конструює методичну систему проблемних задач, адаптує її до конкретної ситуації навчального процесу, пропонує її учням, тим самим керуючи їхньою навчальною діяльністю” [4]. Результати аналізу педагогічної літератури та наш власний досвід роботи засвідчують, що підґрунтям для класифікації експериментальних навчально-дослідницьких завдань можуть бути:

- характер змісту навчального матеріалу;
- характер вимог, що визначені завданням (на визначення, конструювання, доведення тощо) [5,6];
- логічна схема побудови експериментальних навчально-дослідницьких завдань (індуктивна, дедуктивна) [7-9];
- співвідношення мети завдання з результатами досліджень (наявністю нових, надлишкових або недостатніх даних);
- форма організації виконання (індивідуальна, групова, фронтальна) [5,9].

Виходячи з вищевикладеного, узагальненим об’єктом дослідження можуть бути експериментальних навчально-дослідницьких завдань такого типу:

1. емпірично-індуктивні;
2. аналітично-дискурсивні;
3. аналітично-індуктивні.

11.4. Види наукових робіт

Наукова робота, підготовлена в системі МАН України, – це творча наукова робота учня, яка виконується ним самостійно і базується на знаннях, уміннях і навичках, здобутих під час шкільного та позашкільного вивчення певного предмету.

Наукові роботи учнів поділяються на реферативні та дослідницькі. Як засвідчує практика, в учнівських роботах реферативного характеру іноді зустрічається надмірне захоплення матеріалом з певних літературних джерел (цитування або переказування), при цьому власні судження і висновки юного науковця майже не висвітлюються. Звичайно, що такого недоліку треба уникати, адже одними із головних критеріїв оцінювання наукової роботи будь-якого типу є її самостійність і творчий характер [10].

Наукові дослідження реферативного характеру вирішують завдання, які сприяють поглибленому розгляду вже відомих у науці фактів. У процесі роботи над дослідженнями цього типу учні вчаться систематизувати та узагальнювати дані про відомі явища, порівнювати і аналізувати наукові теорії, робити на їх основі власні наукові висновки. Роботи реферативного характеру доцільно пропонувати до виконання учням 7-8-х класів, дослідницькі ж роботи мають бути їх продовженням у 9-11-х класах.

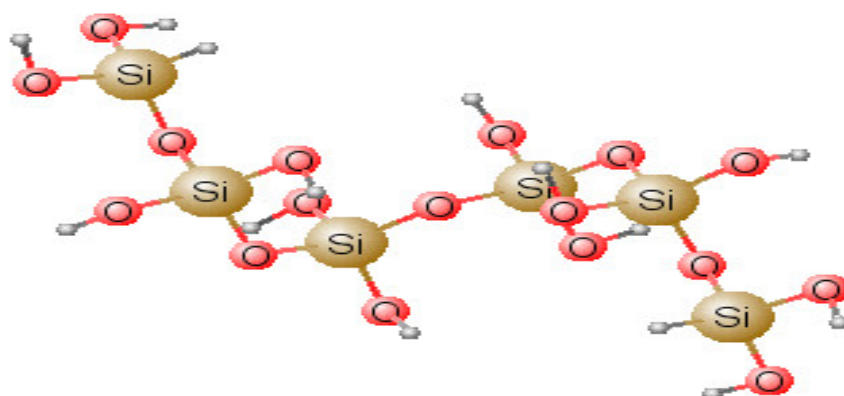
Наукові роботи дослідницького характеру спрямовані на вирішення творчих завдань, виконання яких ґрунтується на сукупності самостійних спостережень, їх критичного аналізу та власних висновків щодо характеристик того чи іншого явища [10, 11]. У дослідженнях цього типу пропонуються оригінальні способи вирішення певних наукових проблем, визначається і перевіряється власна гіпотеза щодо їх розв'язання, удосконалюються навички експериментальної роботи. Як показує досвід, повноцінна наукова робота виконується протягом не менш як 2-х років.

Наукова робота – незалежно від її характеру – активізує діяльність учнів, робить сприйняття навчальної інформації більш активним, цілісним, емоційним і творчим [12].

11.5. Використання різних видів програмного забезпечення на уроках та при написанні науково-дослідних робіт

Учням корисно провести кілька занять у шкільному кабінеті інформатики. Їх необхідно навчити працювати з багатьма програмами. Учні мають знати основні можливості базових компонент офісного пакету Microsoft Office: текстового редактора Ms Word, табличного процесора Ms Excel, засобів підготовки презентацій та публікацій Ms Power Point і Ms Publisher і, безумовно, вміти працювати з ними. Такі заняття може проводити вчитель інформатики або предметник, який пройшов навчання на курсах за програмою Intel. Крім того, часто виникає потреба у наборі хімічних або математичних формул. Певні можливості для цього закладено розробниками у Ms Word, проте у багатьох випадках більш зручними виявляються спеціалізовані програми (табл.1). Найбільш розповсюджені Electrochemical Cells Pro та Marvin Beans. Electrochemical Cells Pro – віртуальна лабораторія для проведення і вивчення електрохімічних процесів. Marvin Beans – безкоштовний пакет редакторів хімічних формул, до складу якого входять: MarvinView – програма для перегляду дво- і тривимірних хімічних структур, MarvinSpace – програма для 3D-візуалізації молекул і MolConverter – конвертер хімічних форматів. Останній дозволяє перетворювати двомірні структури у тримірні. Наприклад, в такому редакторі легко представити тривимірну будову полімерної сполуки – силікатної кислоти:

Таблиця 1.

Хімічний софт[12]

Назва програми	Функції та можливості
Таблиці Д.І.Менделєєва	
Table	Програма, яка містить вичерпну інформацію про кожний елемент. Показує ряд активності металів. Розраховує ступінь окиснення елемента в сполуці, кількість речовини тощо
Електронна таблиця Д.І. Менделєєва	Програма, яка дає вичерпну інформацію про кожен елемент. Зручно організований пошук елементів. Також є зручний список елементів з можливістю сортування
PL Table v4.40	Багатофункціональна періодична система елементів, краща реалізація періодичної системи. Дозволяє одержувати вичерпну інформацію про елементи. У програму вбудований хімічний калькулятор, який дозволяє швидко поставити коефіцієнти у рівняннях реакції, вирішувати задачі з хімії.
EQTable 5.20	Прекрасна реалізація періодичної системи Д.І.Менделєєва, містить багато цікавих даних по кожному елементу (останній №116-унунгексій Uuh). Можливості програми: побудова графіків різноманітних залежностей, друк цих графіків і самої періодичної системи. За допомогою програми можна прослідкувати, як змінюється агрегатний стан речовини зі зміною температури.
Побудова структур	
MarvinSketch 5.2.4	Безкоштовний редактор хімічних формул. Конвертує двомірні структури в тримірні. В пакет входять: MarvinView – програма для перегляду дво- і тривимірних хімічних структур, MarvinSpace – програма для 3D-візуалізації молекул і MolConverter – конвертер хімічних форматів
ChemPaster 2.1	Дозволяє створювати документи з різними хімічними структурами, а також містить готові шаблони лабораторного обладнання.
Поставити коефіцієнти	
Chemical Equation Expert 2.0	Швидко ставить коефіцієнти у рівняннях реакцій. Розраховує масу і кількість речовини будь-якої речовини.
ChemBalance Wizard 1.0	Швидко ставить коефіцієнти у рівняннях реакцій. Враховує середовище протікання реакції. Якщо реакція неможлива, програма видає відповідне повідомлення..
Хімічні розрахунки	
Молекулярна	Обчислює молекулярну масу речовини за її структурною формулою

я масса	
MoleCalc 1.0.2	Маленька і зручна програма для розрахунку молекулярної маси
	Трьохвимірна візуалізація
Jmol 12.0.27	Програма перегляду молекул в трьох проекціях
ChemSite 3.01	Складає 3D-молекули
	Редактори для Microsoft Word
ChFormulas 1.0	Розставляє в формулах верхні та нижні індекси
FX ChemStruct 1.2	Редактор різних хімічних структур
ChemWord Full 1.4	Редактор неорганічних та органічних формул, орбіталей тощо
FX Equation 4.004.0	FX Equation – проста програма для генерації математичних та хімічних рівнянь реакцій
	Комплексні програми
Model ChemLab 2.5	Model ChemLab – програма для симулювання хімічних реакцій
Electrochemical Cells Pro 2.2.0.6	Electrochemical Cells Pro – віртуальна лабораторія для проведення і вивчення хімічних процесів

ГЛАВА 12. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-023

О РАБОТЕ ВОЖАТЫХ В ДЕТСКОМ ЛАГЕРЕ

Introduction

For young people, those who are about 20 years old, those who like to go forward and lead, those who combine responsibility and creativity have every chance to become a counselor.

To become a counselor, you will need the following documents:

- personal medical book with admission to work;
- passport data,
- postal address;
- a copy of The individual Taxpayer's Certificate (TIN);
- copy of pension insurance certificate.

For work are needed:

desire creative ideas, the stock of restful sleep (no rest for the wicked), patience, enthusiasm, fun, courage – within reasonable limits, the optimism without limits.

This paper discusses the main features of the camp counselors.

12.1. The area of group

A lot has changed in the lives of children in the camp, but children are children. They are still interested in the success of his squad, the results of sports and creative activities, they like to read witty advice from educators, compare the assessment for cleanliness in his house, find out what day of the week and the weather forecast, who from the squad and what was able to distinguish over the past day and what will be interesting in the life of the squad in the near future. About it and many other children are told by a group corner. But the meaning is the same — it reflects the activities of the squadron and its part in the life of the camp.

Squadron area is designed to: develop the activity of children, to expand knowledge, to help in the education of good taste, to teach the culture of design, to arouse interest in the life of his team [1].

The squadron area is a place where one is constantly working unit and the stand reflecting the life of the unit. Here are constantly presented the successes and victories of the squadron, their imagination, ingenuity, skill, it is a kind of newspaper, and constantly operating, live, creative.

Detachment corner-is your creativity and children, but nevertheless, we want to give some advice that will help You:

The corner should be "speaking", i.e. the content and its headings should be changed.

The corner should reflect different aspects of the squadron's life (self-service, sports, participation in camp life, awards, birthdays, prospects).

Children should take part in the design of the corner and updating the content of the headings. In the work area can be divided in three phases:

the arrival of the boys to camp in argirio;

main period;

the final period of the shift.

By the arrival of the new guys in the corner removed all headings. And arranged a new temporary column (required only for Argirita):

"This is our camp" (brief information about the camp);

congratulations on the arrival of;

camp laws;

camp address;

the last shift guys ' punishment;

the first song, camp song;

plan for the day and other headings at the discretion of the teacher [2].

In the organizational period, you can hold a competition for the best design of the corner. The creative team selects the best proposals, discuss and make the layout of the corner in accordance with the new name and motto, revealing the idea of the content of the name of his squad.

The main shift period reflects the daily activities of the unit:

competitions,

preparing for a company officer and mundane Affairs, holidays,

participation in creative competitions, shows.

preparing for the duty of detachment, watch detachment,

squad life,

encouraging children.

In the final period of the shift can be represented by the heading " How we lived " with photos or thoughts of children about the days lived. Many caregivers reinforce the squadron area next to the sheet of drawing paper with the words "And finally I say," and the children write good-bye to each other and the camp wishes [3].

The corner must contain:

- the name of the squad
- the motto of the squad
- the squadron song
- schedule of groups
- daily schedule (camp and camp)
- lists of children
- lists of birthdays of the current shift
- the address of the camp, the code of the order (if enough space)
- certificates and awards of group (are hung up during change)

A corner is a place where all information concerning group gathers. Making corner should match the name of the unit (and the age of children of course). Corner can be placed on a single sheet of paper, but if possible - it can occupy the entire wall in the lobby or even can be issued the entire hall in accordance with the name of the unit.

In addition to the mandatory content - in the corner you can hang absolutely everything about the squad (For example: drawings after the contest of cartoons, gratitude, angry sheets, treasure map after the treasure hunt). Variants can be very different, and are limited only by your imagination: flat, volume, sliding, with rotating parts or suspended elements, and as a material you can use anything, not just paper [4].

The most important thing - the corner to a greater extent should do children (of course, if the children are very small - can be limited to only minor elements on their part). The leader should take mainly the leading part and directing (to distribute to the children of a task wishing, and then to collect all parts together and "to process a file") [4].

As a rule, in the first days (to the competition corners) is only the basis of the corner, containing the necessary elements, and it is filled throughout the shift. Before leaving, children simply" with hands " disassemble the corner in parts for memory-so if the corner is large, then everyone will have enough for a piece, and there will be no fight. Because the area is all "life" squad per shift, and each piece resembles something.

Names for Junior teams:

"Sleepwalkers" - Walk at night, walk, day, never get tired.

"Firefly" - Though our light is weak and we are small, but we are friendly and so

strong.

"Turtle" — slow and steady wins ~ on going.

"Winnie the Pooh" -Though you burst, though you crack, Winnie the Pooh in the first place.

"Smile" — Live without a smile — just a mistake, everywhere smiles, everywhere good.

"Ducklings" — Quack! Quack? Quack! Don't quack.

"Kapitoshka" - Rain drops on the roads, but not boring to us. We play and sing, we live very cheerfully.

"Dandelion" - to Stay together, so as not blown away.

"Rainbow" — We like the rainbow colors, inseparable ever.

«Orange.» » Like segments of an orange, we are a lovely and indivisible!

"Bell" is Ringing, ringing all day, we call, however, we are not lazy.

Robinson, we don't need nannies. We're islanders.

"Iscreate" We are fun guys, because we — Istrate!

"Friend," "the Bremen town musicians", "Neonivek", "Tot", "Tigers", "Neonivek", "38 parrots", "Brothers rabbits

Options names for medium-size brigades:

"Dolphin" - Dolphin always swims forward and never lags behind.

"Rescuers" - Chip and Dale to the rescue, but we are not far behind.

"Friendly" - do not whine, do not cry in the corners, trouble and joy — in half.

"Vitamin" - Vitamin - is power, it is vivacity, it is life.

"Newgame" — Boredom, laziness, out of mind — our team "Naugaon".

"Prometheus" - light a fire in the hearts of people, as Prometheus did.

"Scarlet sails" — the Wind blowing in the sails , youth of faith and miracles.

"UFO" — all the galaxies to fly friends in trouble.

"Both-On" -We not punks, not punks, we guys Both-on.

"The crew" — the Crew is better we don't camp now!

"Higher League" - and our motto is-more work, less words!

"Crossword" - if you want to know us, then try to solve!

"Boomerang" - Launched the right hand.

"Family" — We are family simple class — all in the family we have atas!

"Children" One, two, three, four — all children live in the world! Five, six- everyone wants to eat! Seven, eight-all badges cool wear! Nine, ten - all kids № living together?

"GTO" - Ready for creative rest.

"Hunters for luck" - we need a always luck, only so, not otherwise!

"Screwtape", "Dynamite".

Names for senior groups:

"FIF" — "physical, proactive, visionaries. It's true, not a myth-no one is better than FIFA."

"Both!"— "Wow! it's a miracle, Both of you!"that's cool, we live quite not bad, you get bored without us."

"Dune" — the Movement is us.

"RED" — Republic of boys and girls is stronger than all the commonwealths on Earth.

"Merchants" - we are merchants of the market age, in our hands the fate of man.

"Russians" - for Russia, for the people, for humanity forward.

"BAMS" - Fighting, Energetic, Young, Cute.

"ELEPHANT" is The Best of the Joy — Ours!

"Iskra" — the spark will kindle a flame!

"BEP" - (Big Energy Potential) More energy, more movement!

"Phoenix" — Burning and other to light.

"Leader" - If be, then be best!

"We" — when we are United-we are invincible!

"Style — - Choose your style

"Sprite" - Do not let yourself dry!

"New generation" is not happy-mind, mind-offer, offer-do, take up the case boldly!

"Joint-stock company-2 building".

Philips-let's Change ourselves for the better.

"Women's battalion" — Our men to all men-men.

"Maximum" is one Hundred percent good behavior.

The UN is A special task Force.

"Ambulance", "First love", "Lady's farm", "the Mighty bunch", "the Idol".

12.2. What to do when you plan to work on a shift

Preparing for a meeting with the guys, you need to think about what they can do throughout the shift. But it would be nice to know what the guys expect from the

change, what they represent an interesting change. Therefore, it is possible to consult with children.

Can be used:

1. THE GLADE OF WISHES

Prepare in advance a large sheet of paper, cut out the paper flowers (such that they could write something). Ask the children to write their wishes and "plant" the flowers in the meadow.

2. WALL REVELATIONS

A large sheet of paper razreshite under a brick wall and ask it to write their wishes.

3. THE CASKET OF DESIRES

Prepare in advance a beautiful casket (a box, pasted with colored paper or beautifully painted), make a cut so that you can drop into the casket notes with wishes for the organization of work.

4. AUCTION IDEAS

Prepare small cards of two colors: on the cards of the same color write the form of the event (quiz, brain-ring, tournament, relay, etc.), on the cards of another color — nouns (these cards should be more). Invite the children to choose 1 card of one color (form) and 2 -3 cards of another color and dream up what activities they could come up with using these words (nouns can be changed to form the necessary single-rooted words.) For example, given the words: "quiz", "nature", "mystery". Using them, you can come up with the following options: quiz "Mysteries of nature", quiz "Mysterious nature" or "nature makes plans..."Inventing their own versions, they will have them "protect": to share how they imagine the event.

12.3. What to do in preparation for the meeting of children

It is known that the theater begins with a hanger, but the first impressions of his counselor the guys will develop at the very moment when they first get into the hall of his body. Therefore, before the arrival of the guys need to carefully consider how to decorate the hall, children's rooms. In the hall there must be a detachment corner with the name of the detachment, the motto, the detachment chant, the list of children of the detachment, but this corner will be issued later, together with the children. And while there are no children, you can prepare a birthday corner: "best wishes! "or just a corner" Congratulations!", where during the shift you will congratulate not only the

birthday, but also the distinguished guys.

During the change of the guys expect a lot of sports, both squadron and General, so you may need a "sports Bulletin", which will be reported on what the competition is waiting for the guys, with what result the competition ended. During the change, the guys have to learn a lot of new songs, so it is important to prepare in advance and a place for the "music corner", where the words of the songs will be recorded. And, of course, needed in the unit And the "corner of purity."

During the change, the guys expect a lot of different activities, and that children are not constantly pestered with the question; " What do we have today?"- it is important to make a beautiful " plan-grid detachment and General events. All these corners can be done together with the guys in the first days of the shift, but in advance it will be necessary to consider some design options in case the guys can not offer interesting ideas [5].

In order to quickly remember the children of your squad, you need to think in advance of business cards for each room. It is important to try to make sure that, once in the body, the children immediately felt that they are very welcome.

12.4. Preparation for the event

The complexity of the counselor is that You must always be full of a variety of ideas, must constantly come up with something new, interesting, so that Your wards are not bored. In the first days of the shift, try to find out what the guys are interested in, what they are interested in, so that the events held by you are interesting to everyone. By choosing the event You decided to spend, take the time all the work on preparing him to take over. Perhaps, among children there will be some people who with pleasure will help you to prepare a requisite, will help to carry out the program.

While preparing the program, try to think it over so that all the guys take part in it. The easiest way is to participate in the team program. Commands can be created in different ways [6];

- team-room (in one team guys, living in one room);
- by tokens (prepare multi-colored tokens in advance, which can then be used for scoring; you can use candy wrappers, etc.).
- "snowball" (you call to yourself as many people as teams you need to create, and offer everyone to choose to his team one of those present, then the second chooses the third, the third-the fourth, and so until the teams have the right amount of

people);

hair color (blondes, brunettes);

on growth (team "giants" I " midgets");

by birth dates (winter, summer, spring, autumn).

Starting any program, it is important to always remember: it is very important to properly configure children. You want to interest the guys or some intrigue at the beginning of the program, or a mysterious surprise prize that awaits the guys at the end of the program. You must always clearly explain the conditions of the competitions (in difficult cases should always be prepared to explain the examples).

If a competitive program is held, assistants are always selected to sum up the results of the competitions. Choosing tasks for teams, you must strive to ensure that all teams were in the same conditions. If the game has fans, be sure to think over competitions for them. And it is important to remember that everything in the program depends on the host. From his emotional attitude, from his possession of the material, from the ability to quickly navigate in these situations [7].

12.5. When the shift ends

In recent days, it is necessary to take stock of the work. To do this, you can use a variety of forms:

the "revelations Wall ", "clearing ideas"; a technique of unfinished sentences

1. In the unit I liked... not liked it...

2. It was a great pleasure for me to take part in....

3. I would not recommend to hold such events as....

4. I like my counselors.. but I would like them to.... ;

Mini-story contest " What was our shift";

Letter to the counselor (the head of the health center, just the center);

drawing up a memo "to make it more interesting and fun."

A few days before the end of the shift, you can offer the guys to carry out the operation "to Whom and for what". Children will think and will offer whom from group they would like to note and for what. It is possible to offer children to make incentive diplomas and prizes. It is required to help children, to try to think up non-standard texts for diplomas which will be handed over.

It is important to try to make the final light interesting: think about what you can say about each child from the squad (even if not for everyone there is a diploma, but

good words should be enough for everyone), you can offer the guys to remember the most pleasant moments of the change (it can be just stories, can be dramatized with the help of facial expressions and pantomimes, can be "burime" - writing poems on a given rhyme). On the light you can play the game "favorite" (remember your favorite songs, dances, phrases that are most often used, and who said them, games that are most memorable). The result of the farewell light can be the release of the Express newspaper " in secret around the world..."(appeal to those who will come to the next round).

Most importantly, try to understand and remember that only from the counselor, his energy, imagination will depend on how interesting the guys will change that will remember what will tell your friends.

12.6. The program of stay in camp

Children's health camp provides an invaluable opportunity to change the position of the child, to get rid of the stereotype of the relationship that has developed in the school or family, in a different way to Express themselves in a new role. The camp gives the child the opportunity to change, to show their potential, to experience personal initiative and to gain respect for their individual behavior.

The aspiration, disposition to creativity is the most important condition and stimulus of development of the personality. Creativity is bringing something new into the world. The creative person adapts to the changing requirements of life more successfully, creates his individual style of activity more easily, is more capable of improvement.

The purpose of the PROGRAM: The development of creative active position of the individual in a children's health camp.

Based on the understanding of the purpose, the following TASKS:

Creating a positive emotional climate in the camp team, contributing to the successful implementation of the individual).

The creation of such a system of interaction in the camp team, which becomes a practice of socialization and education of the individual.

Creation of the game model including a variety of types and forms of activity and allowing to develop creativity most fully.

Formation of the foundations of an active life position through the creation of situations that give rise to personal responsibility and patterns of Autonomous

behavior.

Thus, the defining idea of the program was the idea of creative self-expression of the child's personality.

FORMS AND METHODS OF REALIZATION OF TASKS:

Work with children and adolescents in the context of socio-psychological training;

Organization of thematic days and role-playing games;

Inclusion in various activities of games, training sessions;

The intellectual, creative games;

Organization of activities of the team for the preparation, preparation and conduct of gaming and competitive programs;

Organization of work of art and applied art circles;

The organization of the squadron and many sports competitions;

Holding a football championship;

Holding tournaments in checkers, chess, table tennis;

Carrying out outdoor games and activities.

THE PERFORMANCE OF THE PROGRAM

As a result of the development of the program, we plan to obtain the following results:

The result of communicative game activities:

- include all children in communication and play activities;
- lack of children willing to leave the camp.

The result of personal changes:

- acquiring new knowledge or manifesting existing knowledge in a new capacity;
- personal growth of each child, manifested in the achievement of certain results in any activity;
- participation in creative programs.

To achieve the expected results, it is planned to use diagnostic methods in three main areas:

Evaluation of the program by children is carried out through:

analysis of the day on the lights;

color charts;

Revelation fence.

Evaluation of the program by parents is monitored through:

questionnaires for parents.

Evaluation of the program by the teaching staff is realized through:
survey;

analysis of pedagogical diaries of counselors;

discussion of the results of the change at the final pedagogical Council.

Summary

The result of this program can be considered the mastery of children elementary communicative, creative, decorative, applied and other skills.

This program can give some positive results: during the implementation of the program, a favorable psychological climate in the team should be created, as a condition for the development of the creative potential of children. It is assumed the development of individual characteristics and General culture of the individual. The result can be the translation of the child's experience of relationships, behavior experienced in the camp, on their livelihoods.

ГЛАВА 13. DOI:10.30888/2663-5569.2019-02-02-009

ЗАПАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНФЛИКТОВ

Введение.

В мире растёт конфликтный потенциал. Обостряется борьба за природный ресурсы и «ничейные» территории, увеличивается количество локальных и региональных конфликтов, возникают их новые формы, малоподдающиеся воздействию функционирующих институтов глобального управления и традиционных инструментов регулирования и разрешения. Усиливается тенденция к размыванию границ между внутренними и международными конфликтами. Мир неуклонно втягивается в информационные и финансовые войны, экономические санкции и кибервойны. Миротворческая деятельность переживает системный кризис, преодоление которого требует не только поиска адекватных ситуациям способов воздействия на конфликтные ситуации, но и новых парадигм управления конфликтами.

На перспективу до 2035 г. отечественными исследователями из ИМЭМО РАН прогнозируется неизбежное усиление глобальной конфликтности. В мире политики оно будет вызвано ресурсными и социальными ограничителями, а также попытками традиционных политических сил сохранить влияние посредством консервации общественного сознания. В социальной сфере потенциал конфликтности будет повышаться в связи с растущим неравенством как в старых, так и в новых его формах, вызванных переформатированием структуры общества – размыванием среднего класса, уходом в отрыв элиты, формирующейся на базе экономики знаний и инноваций. В мировой экономике следует ожидать наступления периода повышенной турбулентности, связанной с поисками более действенных инструментов обеспечения устойчивого роста, структурными сдвигами в промышленности, энергетике и финансовой сфере, которые неизбежно скажутся на будущем соотношении потенциалов отдельных групп стран и регионов мира [1, С.13-14]

Важнейшей особенностью мирового развития в XXI веке является обострение соперничества ведущих центров силы современного мира США, Китая и России, по своей сути представляющего собой глобальный геополитический конфликт, в котором США, стремясь сохранить лидерские позиции, объективно выступают за консервацию своего привилегированного положения, а их соперники заинтересованы в трансформации существующего

мироустройства в полицентрический миропорядок.

В современных международных отношениях конфликты выступают одновременно как форма взаимодействия акторов, как способ разрешения противоречий и как система, защищающая международные отношения от «перегрева», «клапан» для выпуска пара, способствующий сохранению и модернизации существующей системы. Наличие перечисленных функций позволяет утверждать, что конфликты встроены в международную систему и несут в ней значительную функциональную нагрузку.

При этом конфликты являются одной из наиболее проблемных составляющих системы международных отношений. Для многих международных конфликтов остаются неоднозначными вопросы об их причинах и источниках, типологии, структуре и динамике, формах протекания, праве внешних сил на вмешательство и др. Природа конфликтов во многом определяется военно-технологическими факторами, создающими новые возможности и одновременно повышающими риски для стран-участниц.

В главе, не претендуя на полноту анализа, предпринимается попытка освещения дискурса по проблематике конфликтов в западной международно-политической науке.

13.1. Дефиниция и причины международных конфликтов: подходы к изучению

Международный конфликт как особое политическое отношение на протяжении длительного времени изучался главным образом исторической наукой, вне сравнения с другими видами социальных конфликтов. В 40-60-х годах в работах прежде всего П. Сорокина и К. Райта оформился иной подход к международным конфликтам – как разновидности социальных конфликтов.

П. Сорокин, К. Райт и Л. Ричардсон предприняли попытку сравнительного изучения значительного числа войн и выявления закономерностей их возникновения и развёртывания. Для исследования вооружённых конфликтов на обширном фактическом материале они первыми использовали количественные методы анализа. В работах этих учёных были заложены методологические и концептуальные основы конфликтологии международных отношений.

Представители «общей теории конфликтов» (К. Боулдинг, Р. Снайдер и

др.) не придают существенного значения специфике международного конфликта как одной из форм взаимодействия между государствами. К этой категории они нередко относят многие события внутренней жизни в отдельных странах, влияющие на международную обстановку: гражданские волнения и войны, государственные перевороты и военные мятежи, восстания, партизанские действия и пр.

Для характеристики международных конфликтов используется различная терминология: враждебность, борьба, кризис, вооруженное противостояние и пр. Общепринятого определения международного конфликта пока не существует из-за многообразия его признаков и свойств политического, экономического, социального, идеологического, дипломатического, военного и международно-правового характера.

Одно из признанных в западной политической науке определений международного конфликта дано К.Райтом в середине шестидесятых годов: «Конфликт есть определенное отношение между государствами, которое может существовать на всех уровнях, в самых различных степенях. В широком смысле конфликт может быть подразделен на четыре стадии: 1) осознание несовместимости; 2) возрастающая напряженность; 3) давление без применения военной силы для разрешения несовместимости; 4) военная интервенция или война для навязывания решения... Конфликт в узком смысле относится к ситуациям, в которых стороны предпринимают действия друг против друга, т.е. к двум последним стадиям конфликта в широком смысле»[2, Р.435].

Достоинством этого определения является рассмотрение международного конфликта как процесса, который проходит определенные стадии развития. Вместе с тем из данного определения не ясно, что именно служит причиной несовместимости государств. Кроме того, совершенно неправомерно выделение войны в качестве обязательной стадии развития международного конфликта, поскольку вооруженное насилие не является обязательным условием ни его возникновения, ни его разрешения. Понятие «международный конфликт» шире понятия «война», которая является частным случаем международного конфликта.

Представляется более плодотворным определить международный конфликт как одну из форм проявления межгосударственных противоречий на стадии их значительного обострения, когда стороны предпринимают открытые действия друг против друга с целью реализации своих интересов, используя

при этом все доступные средства, которые могут быть применены в данной международной обстановке. Иными словами: международный конфликт – это прямое столкновение государств.

Вопрос о природе международных конфликтов занимает одно из центральных мест в истории и теории международных отношений.

Выявление причин конфликтогенного внешнеполитического поведения привлекало внимания исследователей мировой политики, как минимум, со времён Дж.Кеннана - американского дипломата и учёного, наиболее известного в качестве идеолога «политики сдерживания» времён холодной войны. Его предложения по модификации стратегии США в отношении СССР после окончания Второй мировой войны отражали видение истоков «советского поведения». Впоследствии Дж.Кеннан проявил способность критически относиться к политике Соединённых Штатов по отношению к Советскому Союзу и миру в целом.

В качестве причин международных конфликтов обычно называют:

- конкуренцию государств;
- несовпадение национальных интересов;
- территориальные притязания;
- социальную несправедливость в глобальном масштабе;
- неравномерное распределение в мире природных ресурсов;
- принадлежность к разным цивилизациям;
- соперничество идеологий;
- негативное восприятие сторонами друг друга;
- личная несовместимость руководителей и пр.

С системной точки зрения такое перечисление возможных причин малопродуктивно и не дает ответа на самый главный вопрос: что следует считать главной причиной международных конфликтов? Без ответа на него анализ природы международного конфликта теряет перспективу общего и обязательного решения.

Наиболее распространённой причиной конфликтов исследователи считают борьбу за природные ресурсы. С.Тодд отмечает, что прежде всего территориальные споры и столкновения по поводу ресурсов представляют собой наиболее частный повод для гражданских войн и межгосударственных конфликтов [3, Р.724-725]. Дж.Максвелл и Р.Рёвени, исходя из посыла о неизбежной катастрофичности дефицита ресурсов по мере роста численности

населения и увеличения масштабов производства, прогнозируют рост напряжённости и конфликтности в отношениях между слаборазвитыми странами [4, Р.303].

Кроме «экономического» объяснения войн к числу их причин часто относят несовместимость демократий с авторитарными режимами в слабых государствах. В будущем, по мнению ряда исследователей, вероятно превалирование войн под руководством и при участии США по «спасению» неблагополучных государств. их демократизации и либерализации [5, Р.26; 6, Р.141-142].

По мысли создателя теории «конца истории» Ф.Фукуямы, источник конфликтов в новую историческую эпоху заключается в противостоянии «исторических» стран (т.е. идущих по пути эволюционного развития) и «постисторических» (т.е. либеральных демократий) [7, Р.1-8].

В интерпретации мировой конфликтности аналитики исходят из базового постулата теорий постиндустриального и информационного общества – смене стадий общественного развития в результате утверждения нового социально-технологического уклада с главенствующей ролью науки и информации.

Согласно Т.Фридману, основной источник конфликтности в современном мире заключается в столкновении интересов стран, сумевших воспользоваться благами глобализации и оставшихся на периферии технологического развития. Он считает, что основная масса конфликтов будет происходить между «быстрым» (постиндустриальным) миром и «медленным» миром [8].

П.Кеннеди и Р.Каплан прогнозируют анархию в многих странах Юга, где функционируют неэффективные режимы и отсутствуют условия для экономического развития. По их мнению, основная линия раскола современного мира пройдёт между бедным, теряющим управляемость Югом, и богатым, самодовольным Севером [9, 10].

В последние годы в качестве наиболее вероятного источника конфликта исследователи называют глобальное перемещение власти от Запада к Востоку. Придерживающийся этой точки зрения американский ученый Дж.Хож приводит следующую аргументацию. Восходящие азиатские страны являются националистическими, помнят о допущенной по отношению к ним несправедливости и претендуют на достойное место в мировой иерархии. Конфликты вокруг Тайваня, Кореи и Кашмира могут превратиться в

полномасштабные войны, по сравнению с которыми боевые действия на Ближнем Востоке покажутся заурядными полицейскими операциями [11, Р.2-7].

К числу потенциальных побудительных мотив для осуществления военных акций со стороны международных коалиций западные аналитики относят необходимость принятия превентивных мер с целью предотвратить распространения оружия массового уничтожения. Согласно Т.Барнетту, основная угроза безопасности исходит от государств, стремящихся к обладанию перспективными военными технологиями. Поддерживая войну США против Ирака, он прогнозирует неизбежность столкновений с авторитарными режимами, проявляющими военно-технологические амбиции [12, Р.23].

В теориях мировой политики представлены следующие интерпретации феномена международной конфликтности, понимаемой как поведение, при котором основным инструментом достижения актором своей цели выступает конфликт.

Представители политического реализма (Г.Моргентау, Дж.Кеннан . Г.Киссинджер, К.Уолтц и др.). продолжающие интеллектуальные традиции Н.Макиавелли, Т.Гоббса, К.Клаузевица, считают конфликты имманентно присущими международным отношениям и принципиально неустранимыми. Они оценивают мотивацию конфликтного поведения исходя из агрессивной природы человека как биологического вида. Главная задача политики им видится в умении управлять конфликтами.

Либералы (И.Кант, И.Бентам) рассматривали международные конфликты как эксцессы в процессе сотрудничества. И.Кантом разработан Договор о вечном мире – план исключения войн из жизни человечества. Неолибералы (Р.Кеохэйн, Дж.Най и др.) акцентируют внимание на международной кооперации как способе преодоления глобальной конфликтности.

Марксисты и неомарксисты видят причину международных конфликтов в классовых противоречиях, эксплуатации транснациональными корпорациями архаичной периферии и полупериферии. По мнению И.Валлерстайна, первопричина глобальной нестабильности кроется в существовании капиталистической мир-системы, генерирующей международные конфликты.

Международные конфликты возникают не потому, что граждане и руководители разных государств негативно воспринимают друг друга,

принадлежат к разным цивилизациям и пр., а потому, что развивается дисбаланс отношений, препятствующий определённым государствам осуществлять свои обязательные функции – поддерживать экономическое благополучие, обеспечивать свободу и независимость своих граждан, защищать интересы страны на международной арене и т.д.

13.2. Основные направления анализа международных конфликтов.

Существуют три основных направления в исследовании международных конфликтов как формы взаимодействия между государствами – «стратегические исследования» (концепции К.Боулдинга, Г.Кана, Л.Козера, Дж.Бертон, Л.Козера, Дж.Коллинза, А.Рапопорта, Т.Шеллинга и др.), «исследования конфликта» (концепции Р.Арона, Ф.Брайар, Б.Броди, Й.Галтунга, М.-Р. Джалили, М.Каплана, А.Органски, К.Уолтца, и др.) и «исследования мира» (Й.Галтунга, К.Райта и др.). Направления объединяет стремление осмыслить роль конфликтов в функционировании международной системы и отношениях между её компонентами, сформулировать на этой основе практические рекомендации для политики. Различия между ними носят методологический характер, проявляются в их связи с практикой международных отношений.

Анализ международных конфликтов с позиций **стратегических исследований** направлен на разработку практических аспектов реализации национальных интересов, обеспечения безопасности государства, создания благоприятных условий для победы в возможных войнах. Эти исследования осуществляются в рамках парадигмы политического реализма с её приоритетом государственно-центричной модели международных отношений и силовых методов достижения целей.

Стратегические исследования являются на Западе одним из ведущих направлений в науке о международных отношениях. В США существует более тысячи созданных с целью осуществления таких исследований институтов, среди которых наиболее известные «мозговые центры» - RAND Corporation, Брукингский институт, Вашингтонский институт оборонных исследований, Центр стратегических и международных исследований Джорджтаунского университета и др.

В 50-70-е гг. с созданием ракетно-ядерного потенциала стратегические

исследования концентрировали внимание на проблематике взаимного устрашения и обеспечения стабильности в её конфронтационной форме. Часть экспертов, представленная прежде всего Т.Шеллингом в работе «Стратегия конфликта»(2007), считала возможным обеспечить контроль в кризисных ситуациях путём демонстрации силы, запугивания противников с целью заставить их поддаться давлению и пойти на компромисс. «Кризисная дипломатия» Т.Шеллинга по существу представляла собой вариант даллесовской концепции балансирования на грани войны и могла подвести мир к термоядерной войне.

Согласно теории конфликтного поведения А.Рапопорта, изложенной в работах «Стратегия и совесть»(1968) и «Большая двойка: советские и американские представления о внешней политике» (1971), разрешение любого конфликта возможно благодаря рациональному поведению его участников путём перевода в русло «дебатов», в ходе которых стороны стремились бы к справедливому решению, согласующемуся с требованиями разума и морали. Мысль о необходимости урегулирования конфликтов путём переговоров фактически отрицала «кризисную дипломатию» США и стимулировала реалистические тенденции во внешней политике этой страны, поворот к разрядке.

Идею рационализации конфликтного поведения развивал Г.Кан в работах «О термоядерной войне» (1960) и «Мысли о немыслимом» (1968). Главная идея теории эскалации - война должна вестись по определённым правилам, не перерастая в экстремальный глобальный катаклизм с катастрофическими последствиями. Нарботки Г.Кана легли в основу принятой в 1961 г. стратегии «гибкого реагирования»

В 80-е гг. с приходом к власти в ведущих странах Запада неоконсерваторов была предпринята попытка выхода за рамки стратегии устрашения и реабилитации возможности победы в ядерной войне. Этому во многом способствовали новые тенденции в области вооружений и военных технологий, способных обеспечить преимущество не наступательной, а оборонительной стратегии и минимизировать возможные последствия гипотетического ядерного удара, а в перспективе призванных обеспечить их обладателям «ядерную неуязвимость».

С окончанием холодной войны и крушением биполярной международной системы перед «стратегическими исследованиями» на первый план выдвинулся

поиск адекватного ответа на вызовы, возникающие из-за распространения в мире новых типов конфликтов, генерируемых ростом децентрализованного политического насилия, агрессивного национализма, международного терроризма и организованной преступности и т.д. Актуальна проблематика выбора оптимальных средств реагирования Запада на конфликты и напряжения, вызываемые смещением центра мирового развития на Восток и повышением роли Азиатско-Тихоокеанского региона; подъёмом Китая, продвигающего собственную модель экономического и политического развития; претензиями России на роль глобального центра силы; кризисом интеграционных процессов в Европе и др. Сложность решения этих задач в условиях всё большей доступности новейших видов вооружений предопределила актуальность подходов, которые находят применение в рамках второго направления в изучении конфликтов – «исследовании конфликтов».

Второе направление - «исследования конфликта» концентрирует внимание на вопросах, не рассматриваемых первым направлением», а именно на происхождении и разновидностях международных конфликтов. По каждому из вопросов существуют различия в подходах.

Так, в вопросе о происхождении международных конфликтов могут быть выделены две позиции. В рамках одной из них международные конфликты объясняются причинами, связанными с характером структуры международной системы. Сторонники второй склонны выводить их из контекста, то есть внутренней среды системы межгосударственных отношений.

Первая из позиций может быть проиллюстрирована «теорией структурного агрессии» Й.Галтунга, изложенной в работах «Структурная теория агрессии» (1964), «Конфликт как образ жизни» (1968), «Права человека: новый взгляд» (1994) и др. Согласно этой теории причиной международных конфликтов служит разбалансирование критериев, определяющих место государств в международной системе. В соответствии с одними критериями у государства могут быть сильные позиции в системе, а по другим – слабые.

Ситуация структурного разбалансирования, согласно Й.Галтунгу, способна вызвать агрессию, причём не обязательно в форме военного противостояния. Последнее становится наиболее вероятным при двух условиях: во-первых, когда насилие превращается в неотъемлемую и привычную черту жизни общества; во-вторых, когда исчерпаны все другие средства поддержания необходимого баланса.

Согласно «теории структурной агрессии» прочный мир недостижим до тех пор, пока из международных отношений не будет изжито насилие не только в непосредственном виде, но и «структурное насилие», проявляющееся в зависимости «периферии» от «центра». «Структурный конфликт», считает Й.Галтунг, деформирует развитие западных стран, порождая внутренние конфликты, оказывающие обратное воздействие на международные отношения.

Разновидностью «структурного» подхода к вопросу о происхождении международного конфликта является классификация трёх уровней его анализа, предложенная создателем неореализма («структурного реализма») К.Уолтцем в книге «Человек, государство и война» (1959). Это – уровни индивида, государства и международной системы.

. На первом уровне исследование причин международного конфликта предполагает изучение естественной природы человека и его психологии — прежде всего особенностей психологического облика государственных деятелей (отражаемых, например, в теориях инстинктов, фрустрации, агрессии и т.п.). На втором — рассматриваются детерминанты и факторы, связанные с геополитическим положением государств, а также специфика господствующих в них политических режимов и социально-экономических структур. Наконец, на третьем уровне выявляются характерные черты международной системы - «полярность», или «конфигурация соотношения сил», другие структурные признаки.

К структурным представлениям о происхождении международных конфликтов могут быть отнесены и господствовавшие в отечественных исследованиях интерпретации этого явления. Происхождение конфликтов объяснялось неоднородностью глобальной международной системы, свойственным ей разделением на мировую капиталистическую систему, мировой социализм и развивающиеся страны, в среде которых происходило размежевание на классовой основе. Фундаментальная же причина конфликтов и их основной источник виделись отечественным учёным в агрессивной природе империализма.

Сторонники контекстной детерминации международных конфликтов

Ф. Брайар и М.-Р. Джалили объясняли их зарождение особенностями взаимодействия международной системы и её внутренней среды. С этой точки зрения кризисам и следующим за ними конфликтам способствует международный контекст, характеризующийся размыванием или резким

изменением соотношения сил. В обоих случаях государства теряют адекватное представление о взаимном положении в международной иерархии и предпринимают нередко спонтанные действия в поиске новой системы координат. Международные кризисы (Суэцкий, Берлинский и Карибский) помогли достичь устойчивого соотношения сил.

Ф. Брайар и М.-Р. Джалили выделяют три группы международных конфликтов в зависимости от природы, мотивации участников и масштабов.

- классические межгосударственные конфликты (межгосударственные конфликты с тенденцией к интеграции; национально-освободительные войны)

- территориальные и нетерриториальные (нетерриториальные – по социально-экономическим мотивам, идеологическим, из-за воли к могуществу)

- по масштабам: генерализованные (например, мировые войны), региональные, субрегиональные (Индия-Пакистан, Иран-Ирак), ограниченные (в рамках одного государства).

Отсутствие общепринятого определения структуры международных отношений придаёт условность разграничению «структурного» и «контекстуального» подходов, которые взаимосвязаны и содержат ряд общих идей. В частности, их объединяет приверженность государственноцентричной модели международных отношений, для которой характерно сведение всего многообразия международных конфликтов к межгосударственным.

Третье направление - **исследования мира** - сосредоточено на поиске путей достижения мира, на разработке способов недопущения конфликта или методик по выходу из него.

Существенный вклад в изучение этой проблематики внёс К.Райт работами «Изучение войны» (1942), «Проблемы стабильности и прогресса в международных отношениях» (1954), «Исследование международных отношений (1955), «Международный закон и Соединённые Штаты», «Роль международного права» (1961) и др. С работы «Изучение войны», в которой проанализированы 278 внутренних и международных конфликтов за период с 1482 по 1940 г., началось формирование нового исследовательского направления – изучения проблем мира (peaceresearch).

Тяготая к научной школе «политического реализма», К.Райт, подобно её создателю Г. Моргентгау, считал причиной войн мессианство и стремление к распространению «абсолютных ценностей» и «единственно верных идеологий» причиной войн. Подчёркивал необходимость различения идеального,

регулируемого едиными нормами мирового порядка, и реального, детерминированного многообразием национальных интересов, религий, культур и политических систем.

К.Райт предложил трактовку мира как динамического баланса, включающего политические, социальные, культурные и технологические факторы. Война рассматривалась как следствие нарушения этого баланса.

Конструктивна мысль К.Райта о дифференциации мира на «негативный» и «позитивный». Первый понимался как отсутствие войны, второй – как преобладание не только внутри сообщества, но и за его рамками порядка и справедливости.

К.Райт исходил из посыла об объективном характере интеграционных процессов, возрастания регулирующей роли международного права, эффективности международных организаций и не исключал возможности создания мирового правительства. Разделяя реалистскую концепцию баланса сил, возражал против её абсолютизации и стремился в существующих научных школах выявить рациональное начало.

Важное место в методологии создателя и признанного лидера исследований проблематики мира Й.Галтунга занимают понятия «негативного» и «позитивного» мира. Под «негативным» миром понимается замораживание конфликта, прекращение активной фазы при полном сохранении основных противоречий, лежащих в его основе. «Позитивный» мир – нечто более устойчивое, основывающееся на разрешении этих противоречий и сотрудничестве антагонистов конфликта.

Исследования мира во многом основываются на глобалистских представлениях о сущности и функционировании мировой системы. Й.Галтунг исходит из посыла об открытости международной системы и обосновывает гипотезу о вероятном упадке в перспективе не только государств-наций, но и транснациональных корпораций, что в итоге должно привести к созданию мирового правительства. Лейтмотивом работ Й.Галтунга являются тезисы о необходимости симметризации международной системы, более справедливого распределения ресурсов между акторами,

В рамках данного направления значительное место занимает комплекс вопросов, связанных с поисками урегулирования международных конфликтов. В рассмотрении этой проблематики могут быть выделены три подхода. Один из них связан с традициями англосаксонской школы «Conflict Resolution»

(«урегулирование конфликта»), второй основывается на видении, присущем европейскому течению «Peace Research» («Исследования мира»), третий делает акцент на процессе международных переговоров.

Чёткой грани, разделяющей первый и второй подходы – урегулирование конфликтов и исследование проблем мира не существует, поскольку они ориентированы на изучение конфликтных ситуаций. К исследованию проблем мира тяготеет более пацифистски настроенное крыло учёных, выступающее с позиций свёртывания гонки вооружений и обеспечения международной безопасности

Значительную роль в развитии первого подхода продолжает играть созданный в 1955 году при Мичиганском университете «Journal of Conflict Resolution». Приверженцы данного подхода уделяют центральное место анализу вопросов, относящихся к механизмам разрешения и контроля конфликтов и к поиску на этой основе путей перехода от конфронтации к сотрудничеству. Большое значение придается разработке математических и игровых методов изучения социального конфликта.

Одна из широко распространенных позиций состоит в том, что конфликты являются универсальным феноменом, присущим всем сферам общественной жизни. Это означает, что они не могут быть устранены — в том числе и из области международных отношений. Поэтому речь должна идти о таком подходе к конфликтам, который позволил бы управлять ими с целью нахождения общей пользы для каждого из участников. С этой точки зрения, существует четыре способа разрешения социальных конфликтов: 1) соглашение в результате совпадения мнения всех сторон; 2) соглашение в соответствии с законодательной или моральной волей внешней силы; 3) соглашение, навязанное одной из сторон конфликта; 4) ситуация, когда застарелый конфликт теряет свою актуальность и разрешается сам собой.

В осознании возможностей разрешения международных конфликтов мирными средствами большую роль сыграли публикации выходящего в Осло периодического издания — «Journal of Peace Research». Одним из важных выводов, сделанных в рамках формируемого им идейно-теоретического течения, стал вывод о том, что мир — это не просто отсутствие войны, но прежде всего — законность и справедливость в отношениях между государствами. Й. Галтунг идет еще дальше, считая, что мир — это не просто отсутствие прямого насилия, но и отсутствие любых форм насилия, в том числе

и тех, которые проистекают из структурных принуждений.

Характерной чертой данного течения западной конфликтологии является присущая ему значительная степень нормативизма. Мир рассматривается его представителями не только как ценность, но и как цель, достижение которой предполагает активные действия его сторонников. Средства таких действий могут быть разными — некоторые из авторов не исключают даже временного использования силы, усугубляя тем самым внутреннюю противоречивость течения.

Различие между рассматриваемыми течениями носят в значительной мере условный характер. Подтверждением может служить тесное сотрудничество их представителей в исследовании происхождения, природы и способов урегулирования конфликтов. Немаловажным является и то обстоятельство, что оба течения одним из важнейших средств урегулирования конфликтов считают переговоры.

На использование переговоров как особого вида взаимодействия между государствами оказывают воздействие две противоречащие друг другу тенденции: с одной стороны, представление о них как о средстве разрешения международных конфликтов и достижения мира; с другой – как о способе оказания давления на партнёра с целью получения от них максимальных уступок.

Выводы

Вышеизложенное позволяет утверждать, что проблемы конфликтов, кризисов и войн, привлекавшие внимание выдающихся политических мыслителей прошлого (Фукидид, Н.Макиавелли, Т.Гоббс и др), имеют фундаментальное значение для современной международно-политической науки и на протяжении последних десятилетий занимают центральное место в трудах современных исследователей. Разнообразие подходов западных аналитиков к вопросу о сущности, причинах и функциях международных конфликтов вызывается многогранностью этого феномена и, как следствие, – возможностью акцентов на тех или иных его аспектах, различной интерпретации детерминант, хода и исхода.

Литература

Глава 1.

1. Доклад Федеральной налоговой службы России по итогам деятельности за 2016 год. Электронный ресурс [Режим доступа]: https://www.nalog.ru/rn86/related_activities
2. План деятельности ФНС России на 2019 год (утв. Минфином России 04.12.2018) // СПС «Консультант-Плюс»
3. Богданова О.Ю., Богославцева Л.В., Карепина О.И. Совершенствование организации государственного финансового контроля за государственными программами// Перспективные достижения современных ученых. Экономика. Менеджмент. География и геология. Архитектура и строительство. Химия. – Одесса. 2017. С-.24-37
4. Бойко Н.Н. Совершенствование и развитие налогового контроля в Российской Федерации // Российская юстиция. 2016. № 4
5. Вачугов И.В. Повышение эффективности налогового контроля и деловой активности бизнеса: взаимосвязь и противоречия // Налоги и налогообложение. 2018. № 5
6. Ильин А.Ю. Планирование контрольной работы налоговых органов с использованием информационных ресурсов // Финансовое право. 2013. № 4
7. Иманшапиева М.М., Ремиханова Д.А. Эффективность выездных налоговых проверок: направления и пути совершенствования, региональный опыт // Налоги и налогообложение. 2018. № 9
8. Карепина О.И. Развитие государственного налогового контроля в Российской Федерации в современных условиях // Инновационная наука. 2016. № 2
9. Крайнев А. Мероприятия налогового контроля: взгляд налоговой службы // Новая бухгалтерия. 2018. № 4
10. Красюков А.В. Предпроверочный анализ как новый вид налоговой проверки // Финансовое право. 2018. № 1
11. Мигачева Е.В. Обеспечение финансовой безопасности в процессе осуществления налогового контроля // Финансовое право. 2016. № 12
12. Тихонова А.В., Дзюба Д.В. К вопросу об оценке эффективности налогового контроля // Международный бухгалтерский учет. 2018. № 9-10
13. Тютин Д.В. Налоговое право: Курс лекций. Подготовлен для системы

Консультант-Плюс. 2017. с. 549

14. Чапкина Н.А. Оценка эффективности контрольной работы ФНС России за 2013-2017 гг. // *Налоги и налогообложение*. 2018. № 4

Глава 2.

1. Гидденс Э. Социология. М., 2010. – 632 с

2. Дегтярева А. В. Роль рекламы в новой экономике // *Молодой ученый*, 2014. – №20. – 257-261 с.

3. Дмитриева А. О., Белокопытова Н. Г. Этапы разработки рекламной кампании // *Студенческая наука XXI века*. – 2016. – № 4 (11). с. 179-183.

4. Котлер Ф. Маркетинг от А до Я. 80 концепций, которые должен знать каждый менеджер / Ф. Котлер; [пер. с англ. Т. Виноградова, А. Чех, Л. Царук]. – М.: Альпина Паблишер, 2015. – 211 с.

5. Кузнецов А.В. Проблемы легального понятия «реклама» в российской правовой системе // *Власть*, 2015, №4. С. 99-102.

Глава 3.

1. Непша, В.И. Ювелирные изделия с бриллиантами: оценка эластичности спроса по цене на розничном рынке Японии/ В.И. Непша, Ю.К. Окоемов, Н.В. Цветкова // *Маркетинг в России и за рубежом*. — 2004. – №2 - С.17-41.

2. Даешь бриллианты! // *Ювелирный мир*. — № 3. — 2011. - С.68

3. Сапожникова, Ю.Е. Стратегическое планирование как основа перспективного развития холдинга ювелирной отрасли промышленности / Ю.Е. Сапожникова // *Бизнес в законе*. – 2013. – № 1. – С. 279–281.

4. Ювелирный ритейл: динамика кризисного периода [Электронный ресурс] // Отраслевой портал участников ювелирного рынка РЕСТЭК JUNWEX. – URL: <http://rjexpert.ru/trends/analitika/yuvelirnyij-ritejl-dinamika-krizisnogo-perioda.html> (дата обращения 02.06.2018)

5. Кузьменко, В. Л. Электронная торговля ювелирными изделиями в России: состояние и перспективы развития / В. Л. Кузьменко, С. А. Коваль, Е. Л. Шевлюкова // *Эффективность сферы товарного обращения и труда : сборник научных статей III Писаренковских чтений, Гомель, 9–10 ноября 2017 г.* / Белкоопсоюз, Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации ; под науч. ред. Т. В. Гасановой. – Гомель, 2017. – С. 98–101.

6. Бузукова, ЕА. Ассортимент розничного магазина. Методы анализа и практические советы / Е.А. Бузукова. - СПб.: Питер, 2007.- 176с.

7. Бурдяк А.Я. Денежные сбережения домашних хозяйств на разных этапах жизненного цикла/ А.Я. Бурдяк // Финансовый журнал – 2014. – №1 – С. 129-140.

Глава 4.

1. www.ukrstat.gov.ua – Офіційний сайт Дер. комітету статистики України.

2. Акофф Р. Планирование будущего корпорации. М.: Прогресс, 1985.-327 с.

3. Алексеенко Н.В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста // Економіка і організація управління: зб. наук. пр. – Вип. № 3 / під. заг. ред. П.В. Єгорова. – Донецьк: ДонНУ, Каштан, 2008. – С. 59–65.

4. Толбатов А.В. Побудова систем моніторингу, аналізу та оцінки прийняття рішень регіонального рівня для ситуаційних центрів АПК / О.Б. В'юнєнко, А.В. Толбатов, С.В. Агаджанова, В.А. Толбатов, О.Б. Шандиба, С.В. Толбатов // Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах. – Хмельницький, 2015. – №4. – С.194-201.

5. Толбатов А.В. Инновационные подходы к развитию сельского хозяйства. Глава 1. Інноваційні підходи інформаційної підтримки діяльності агропромислового комплексу регіону / А.В. Толбатов, В.А. Толбатов, А.Б. В'юнєнко, Г.А. Смоляров, Ю.Г. Смоляров, С.Н. Виганяйло, Я.В. Долгих, М.Н. Рубан / Монографія. – Одеса: КУПРИЕНКО СВ, 2015. – С.7-26.

6. Толбатов А.В. Научное окружение современного человека: Экономика, Менеджмент, Медицина и фармацевтика, Химия, Биология, Сельское хозяйство, География и Геология : монография / [авт.кол. : Львович И.Я., Н.М.Орлов, Преображенский А.П., Толбатов А.В., Чопоров О.Н. и др.]. – Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2018 – 175 с.

7. Толбатов А.В. Научное окружение современного человека: Образование и воспитание, Философия, Культура и искусство, Юриспруденция, История, Архитектура и строительство : монография / [авт.кол. : И.Я.Львович, Ю.П.Олексин, А.П.Преображенский, А.В.Толбатов, О.Н.Чопоров и др.]. – Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2018 – 169 с.

8. Толбатов В.А. Научное окружение современного человека: Техника и технологии : монография / [авт.кол. : И.Я.Львович, А.П.Преображенский, В.А.Толбатов, И.Ф.Червоний, О.Н.Чопоров и др.]. – Одесса: КУПРИЕНКО СВ,

2018 – 181 с.

9. Толбатов А.В. Инновационная наука, образование, производство и транспорт: Техника и технологии : монография / [авт.кол. : Верховлюк А.М., Иванова Т.Н., Копей Б.В., Толбатов В.А., Толбатов А.В. и др.]. – Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2018 – 223 с. : ил., табл. – (Серия «Инновационная наука, образование, производство и транспорт» ; №1). ISBN 978-617-7414-51-2.

10. Tolbatov A.V. Functional modeling – methodological basis for investigation of business processes at industrial enterprises / A.V. Tolbatov, S.V. Tolbatov, O.O. Tolbatova, V.A. Tolbatov // Magazine Measuring and computing devices in technological processes. – Khmel'nyts'kyu, 2017. – №3 –P.186–189.

11. Tolbatov A.V. Information and analytical sustention of the transformation process of the management system of development of the ukrainian industry strategic potential / A.V. Tolbatov, M.A. Chuprina, I.A. Shekhovtsova // International scientific-technical magazine – Measuring and computing devices in technological processes. Hmel'nuckyi. – 2018. – №1 – P.114-118.

12. Толбатов А.В. Теоретичні основи розробки економіко-математичної моделі аналізу бізнес-процесів на промислових підприємствах / А.В. Толбатов, О.Б. В'юненко, О.О. Толбатова, І.А. Шеховцова В.А. Толбатов // Міжнародний науково-технічний журнал “ВОТТП”. – Хмельницький, 2017. – №4. – С. 67–73.

Глава 5.

1. Бизюкова, Ирина Васильевна. Кадры управления [Текст] : подбор и оценка : учебное пособие / И. В. Бизюкова. - Москва : Изд. дом Международного ун-та в Москве, 2016. - 171 с.

2. Одегов, Ю. Г. Кадровая политика и кадровое планирование : учебник для вузов / Ю. Г. Одегов, М. Г. Лабаджян. — М. : Издательство Юрайт, 2014. — 444 с.

3. Мильор Г. Как эффективно управлять. - М.: Экономика, 2002. – 289 с.

Глава 6.

1. Артеменко М. М. Естетичне виховання учнів V–VI класів у процесі ознайомлення з природою / Артеменко М. М. – К.: Радянська школа, 1962. – 71 с.

2. Бабенко О.П. Вивчення лікарських рослин в курсі ботаніки / Бабенко О.П. – К.: Радянська школа, 1962. – 87 с.

3. Блюм Б.О. Вивчення місцевої фауни як засіб поглиблення знань з курсу зоології / Б.О. Блюм // Викладання біології в школі. – К.: Радянська школа, 1965. – С. 75 – 85.
4. Блюм Б.О. Естетичне виховання учнів під час вивчення біології в школі / Б.О. Блюм // Викладання біології в школі. – К.: Радянська школа, 1966. – Вип. 2. – С. 107 – 116.
5. Бунтуш Т.О. Вивчення бобових рослин у школі / Бунтуш Т.О. – К.: Радянська школа, 1963. – 89 с.
6. Вакуленко Н. Методика демонстраційних дослідів з ботаніки / Вакуленко Н. – К.: Радянська школа, 1960. – 53 с.
7. Видро Є.Д. Методика лабораторних занять та демонстрацій з анатомії і фізіології людини / Видро Є.Д. – [2-е вид.]. – К.: Радянська школа, 1962. – 208 с.
8. Видро Є.Д. Самостійна робота учнів на уроках біології: посібник для вчителів / Видро Є.Д., Сурімеєва М.Т., Шаповал Н.М., – К.: Радянська школа, 1964. – 76 с.
9. Викладання біології в школі : [зб. статей / відпов. ред. І.К. Шульга]. – К.: Радянська школа, 1965. – 125 с.
10. Дослідницька робота в школі: педагогічні читання / упоряд.: У.А. Тюпа. – К.: Радянська школа, 1962. – 131 с.
11. Естетичне виховання учнів у процесі викладання біології : [методичний лист / укладачі: Т.Ю. Денбновецька, Д.Н. Макаренко]. – К.: Радянська школа, 1965. – 31 с.
12. З досвіду роботи вчителів біології, хімії та сільськогосподарського виробництва: матеріали Закарпатської обласної науково-практичної конференції. – Ужгород, 1959. – 128 с.
13. Заяць Н.Д. Перевірка й оцінка знань учнів з біології / Н.Д. Заяць // Природознавство в школі. – К.: Радянська школа, 1960. – Вип. 12. – С. 54 – 61.
14. Зв'язок викладання біології з сільським господарством: [зб. статей / упорядкув. Є.М. Немченко]. – К.: Радянська школа, 1962. – 146 с.
15. Зв'язок викладання біології з сільськогосподарським виробництвом: [зб. статей / відп. ред. Є.Д. Видро]. – К.: Радянська школа, 1963. – 155 с.
16. Зошит з біології як засіб розвитку пізнавальної діяльності учнів : [методичний лист / Міністерство освіти УРСР; Управління шкіл]. – К.: Радянська школа, 1962. – 47 с.
17. Івахнін Ф.Й. З досвіду викладання курсу зоології у восьмирічній школі.

Лабораторні та практичні заняття: з досвіду Макарівської школи Закарпатської обл. та Василевської школи № 3 Київської обл. / Ф.Й. Івахнін, М.Т. Сурімеєва. – К.: Радянська школа. – 1960. – 86 с.

18. Івахнін Ф.Й. Унаочнення як засіб активізації розумової діяльності учнів на уроках зоології / Івахнін Ф.Й. – К.: Радянська школа, 1963. – 70 с.

19. Козетова Л.Г. Активізація навчальної діяльності учнів на уроках ботаніки/ Л.Г. Козетова // Природознавство в школі. – К.: Радянська школа, 1960. – Вип. 12. – С. 10–18.

20. Корнеєв О.П. Білка та їжак у кутку живої природи / Корнеєв О.П. – К.: Радянська школа, 1964. – 28 с.

21. Мартиненко Д.Н. Наочність у викладанні ботаніки в школі / Д.Н. Мартиненко, М.М. Прахов. – К.: Радянська школа, 1963. – 136 с.

22. Мегем О.М. Внесок У.А. Тюпи у розвиток методики формування практичних умінь і навичок з біології / О.М. Мегем // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Глухів: ГДПУ, 2008. – Вип. 12. – С. 177 – 182.

23. Мегем О.М. Досвід вітчизняних методистів по формуванню в учнів біологічних та сільськогосподарських знань / О.М. Мегем // Наукова спадщина академіка М.М. Гришка: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті М.М. Гришка – видатного селекціонера, генетика, ботаніка та громадського діяча (Глухів, 13 – 14 квітня 2005 р.). – Глухів: ГДПУ, 2005. – С. 218 – 220.

24. Методика викладання біологічних наук : республіканський науково-методичний збірник. – К.: Радянська школа, 1965. – Вип. 1. – 125 с.

25. Науково-популярна література з біології та її використання в навчально-виховній роботі : [методичний лист / укладач: Д.І. Трайтак]. – К.: Радянська школа, 1965. – 46 с.

26. Орловська Є.І. Виховання в учнів навичок самостійної праці під час виконання лабораторних і практичних робіт з біології / Орловська Є.І. – К.: Радянська школа, 1960. – 21 с.

27. Підвищення ефективності викладання біології / [Видро Є.Д., Мартиненко Д.Н., Шаповал Н.М., Шульга І.К.]. – К.: Радянська школа, 1965. – 121 с.

28. Поповська Є.М. Методика лабораторних і демонстраційних дослідів з ботаніки / Є.М. Поповська, Я.Н. Яцино. – К.: Радянська школа, 1965. – 211 с.

29. Потульницький П.М. Вивчення водяних рослин у школі / Потульницький П.М.– К. Радянська школа, 1966. – 127 с.
30. Природознавство в школі: [методичний зб. / відп. ред. Є.Д. Видро]. – К.: Радянська школа, 1959. – Вип. 11. – 156 с.
31. Про викладання анатомії і фізіології людини у восьмирічній школі: [методичний лист / укладач: Є.Д. Видро]. – К.: Рад. школа, 1961. – 51 с.
32. Про викладання біології в школі: [методичний лист / укладач: Є.Д. Видро]. – К.: Рад. школа, 1961. – 71 с.
33. Про викладання зоології у восьмирічній школі: [методичний лист / укладач: Б.М. Мазурмович]. – К.: Рад. школа, 1960. – 30 с.
34. Про перебудову викладання біології в світлі закону про школу : [методичний лист / Львівський обл. відділ нар. осв., Обл. ін-т удосконалення учителів]. – Львів, 1961. – 42 с.
35. Про перебудову викладання біології та рівень знань, умінь і навичок учнів : [методичний лист / укладачі: Т.Ю. Денбновецька, Є.Д. Видро та ін.]. – К.: Радянська школа, 1961. – 68 с.
36. Про стан викладання, рівень знань, умінь і навичок учнів з біології в 1961/62 навчальному році та завдання вчителів на 1962/63 навчальний рік : на допомогу доповідачам на серпневих нарадах. – К.: Радянська школа, 1962. – 15 с.
37. Робота учнів на шкільній навчально-дослідній ділянці: всім директорам шкіл Житомирської обл. : [методичний лист / Житомирський обл. відділ народної освіти, Житомирський ін-т удосконалення кваліфікації вчителів, обл. станція юннатів]. – Житомир, 1962. – 99 с.
38. Середенко Е.В. Методика вивчення сільськогосподарських тварин у курсі зоології: посібник / Середенко Е.В. – К.: Радянська школа, 1965. – 142 с.
39. Стріхар П.П. Дидактичні ігри з біології / П.П. Стріхар // Зв'язок викладання біології з сільськогосподарським виробництвом: педагогічні читання. – К.: Радянська школа, 1963. – С. 118 – 125.
40. Сурімеєва М.Т. Уроки з зоології / М.Т. Сурімеєва, Н.М. Шаповал. – К.: Радянська школа, 1962. – 234 с.
41. Токар Л.О. Методика проведення дослідів з гібридизації рослин у школі / Токар Л.О. – К.: Радянська школа, 1965. – 151 с.
42. Трайтак Д.І. Ботанічні вікторини / Трайтак Д.І. – К.: Радянська школа, 1966. – 87 с.

43. Трайтак Д.І. Задачі і вправи з ботаніки / Трайтак Д.І. – К.: Радянська школа, 1961. – 84 с.
44. Трайтак Д.І. Робочий зошит з ботаніки. Для V – VI класів / Трайтак Д.І. – К.: Радянська школа, 1962. – 76 с.
45. Трайтак Д.І. Розвиток інтересу учнів до ботаніки / Трайтак Д.І. – К.: Радянська школа, 1960. – 102 с.
46. Тюпа У.А. Активізація методів викладання біології та її вплив на засвоєння учнями програмного матеріалу / У.А. Тюпа // Природознавство в школі: методичний збірник. – К.: Радянська школа, 1960. – Вип. 12. – С. 3–9.
47. Тюпа У.А. Книга для читання з ботаніки : для учнів середнього шкільного віку / Тюпа У.А. – К.: Радянська школа, 1966. – 83 с.
48. Тюпа У.А. Формування в учнів практичних умінь і навичок у процесі вивчення ботаніки / Тюпа У.А. – К.: Радянська школа, 1962. – 101 с.
49. Унаочнення уроків з ботаніки і зоології як засіб активізації навчання у восьмирічній школі : [методичний лист / Міністерство освіти УРСР, Управління шкіл]. – К.: Радянська школа, 1960. – 68 с.
50. Чалий О.П. Активізація методів викладання зоології / Чалий О.П. – К.: Радянська школа, 1964. – 51 с.
51. Шаповал Н.М. Дослідницька робота учнів з зоології / Шаповал Н.М. – К.: Радянська школа, 1965. – 72 с.
52. Шляхи поліпшення викладання біології : [методичний лист / уклад. Т.Ю. Денбровецька, І.К. Шульга та ін.]. – К.: Рад. школа, 1963. – 83 с.
53. Якість та шляхи поліпшення знань і умінь з біології учнів восьмирічної школи : [методичний лист / укладачі: Т.Ю. Денбровецька, Е.В. Середенко]. – К.: Радянська школа, 1966. – 64 с.
54. Ярмоленко Б.М. Цікава зоовікторина / Ярмоленко Б.М. – К.: Радянська школа, 1964. – 63 с.

Глава 7.

1. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 т. / І.Д. Бех. – К. : Либідь. – Т.1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. –2003. – 280 с.
2. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів / Н.М. Бібік. – К. : Віпол, 1997. – 96 с.
3. Володько В.М. Основні компоненти загальнопедагогічної підготовки

майбутнього вчителя / В.М. Володько // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. ст. – К. : КДГІ, 2001. – Вип. 3. – С. 25-32.

4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.

5. Гордон Л.Д. Психологія і педагогіка інтересу. / Л.Д. Гордон. – К. : Радянська школа, 1940. – 123 с.

6. Енциклопедія освіти : [наук.ред. В.Г. Кремень]. – К. : «Юрінком Інтер», 2008. – 1040 с.

7. Зайченко І.В. Педагогіка : навч. пос. [для студ. вищих пед. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К. : Освіта України, КНТ. – 2008. – 528 с.

8. Закон України «Про загальну середню освіту» [електронний ресурс] : Верховна Рада України; Закон від 13.05.1999 № 651–XIV.– Режим доступу до журн. : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_02/

9. Кузнецова Л.М. Особистісно орієнтований аспект підготовки вчителя / Л.М. Кузнецова, М.В. Кузнецов // Директор школи. – 2008. – №11. – С.3-6.

10. Лищенко Г.П. Підготовка студентів педагогічного факультету до формування пізнавального інтересу / Г.П. Лищенко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. Випуск 23. – Миколаїв : МДУ, 2007. – С.145-149.

11. Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів. Спецкурс із дидактики : навч. посібн. [для пед. ін-тів] / В.І. Лозова. – Харків : Основа, 1990. – 89 с.

12. Помітун О.І. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : метод. пос. / О.І. Помітун, Л.В. Пироженко. – К. : АПН, 2002. – 136 с.

13. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1–4 класи / [упоряд. Л.Ф. Щербакова, Г.Ф. Древаль]. – К. : Початкова школа, 2006. – 432 с.

14. Пушкарьова Т.О. Взаємодія вчителя початкових класів з учнями в умовах особистісно орієнтованого навчання / Т.О. Пушкарьова // Початкова школа. – 2002. – № 6. – С.47-49.

15. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 366 с.

16. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 366 с.

17. Савчин М.В. Вікова психологія : навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К. : Академвидав, 2005. – 360 с.

18. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учебное

пособие / Г.К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256с.

19. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.

Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г.И. Щукина. – М. : Педагогика, 1971. – 216 с.

Глава 8.

1. Геометрия: Учеб. для 7-11 кл. общеобразоват. учреждений. Погорелов А.В. - М.: Просвещение, 2015. - 383 с.

Глава 9.

1. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія / Л. І. Даниленко.– Київ : Міленіум, 2004. – 358 с.

2. Інновації у вищій освіті : проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 444 с.

3. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики / В. Ф. Паламарчук. – Київ : Освіта України, 2006. – Т. 2 – 504 с.

4. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / За ред. З. Н. Курлянд. – 3-е вид., переробл. і доповн. – Київ : Знання, 2007. – 495 с.

5. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності // Директор школи. – 2001. – № 4 (148). – С. 7–10.

6. Проект Стандарту вищої освіти України : спец. 013 «Початкова освіта» [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoji-osviti.html>

7. Сисоєва С. О. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С. О. Сисоєва. – Київ : ВПОЛ, 2001. – 502 с.

8. Стрілець С. І. Інновації у вищій педагогічній освіті : теорія і практика : навч. посіб. для студентів пед. вищих навч. закл. / С. І. Стрілець. – Чернігів : ФОП Лозовий В. М., 2013. – 508 с.

9. Стрілець С. І. Теоретико-методичні засади підготовки вчителів початкової школи засобами інноваційних технологій : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / С. І. Стрілець ; Каб. Міністрів України ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2013. – 36 с.

Глава 10.

1. Ломакин В.Б., Ижокина В.С., Сериков П.С., Мирошник Д.Н. О формировании компетенций инженеров // Вестник Воронежского института высоких технологий. 2018. № 1(24). С. 134-137.

2. Кострова В.Н., Гусев А.В. Вопросы использования современных педагогических технологий // Вестник Воронежского института высоких технологий. 2018. № 3(26). С. 113-115.

3. Мотунова Л.Н. Имиджевая компетентность выпускника вуза как условие формирования профессионального успеха // Вестник Воронежского института высоких технологий. 2018. № 4(27). С. 153-155.

4. Преображенский Ю.П., Преображенская Н.С., Львович И.Я. Медиакомпетентность современного педагога // Среднее профессиональное образование. 2013. № 12. С. 43-45.

5. Свиридов В.И. Технологии, применяемые при подготовке современных инженеров // Вестник Воронежского института высоких технологий. 2012. № 9. С. 151-152.

6. Павлова М.Ю. Об использовании научной составляющей при формировании профессиональных качеств инженера // Вестник Воронежского института высоких технологий. 2012. № 9. С. 144-145.

7. Преображенский Ю.П., Преображенская Н.С., Львович И.Я. Некоторые аспекты информатизации образовательных учреждений и развития медиакомпетентности преподавателей и руководителей // Вестник Воронежского государственного технического университета. 2013. Т. 9. № 5-2. С. 134-136.

8. Кострова В.Н., Львович Я.Е., Мосолов О.Н. Оптимизация распределения ресурсов в рамках комплекса общеобразовательных учреждений // Вестник Воронежского государственного технического университета. 2007. Т. 3. № 8. С. 174-176.

9. Львович И.Я., Преображенский Ю.П., Ермолова В.В. Основы информатики // Воронеж, Издательство: Воронежский институт высоких технологий (Воронеж), 2014, 339 с.

Глава 11.

1. Кашкарьова Л.Р. МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ//ВІСНИК

НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 2’2007-С. 76-80

2. Карпов Ю. В. Критерии умственного развития и методы его диагностики: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07/ МГУ им. М.В. Ломоносова. Факультет психологии. – М. 1983. – 17 с.)

3. Н. А. Губа Критерии и показатели измерения обучаемости в младшем школьном возрасте: Дисс... канд. психол. наук: 19.00.07. – К. 1994. – 146 с

4. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения.-М.:Педагогика.-1981-181с.

5. Білоус С.Ю. Засвоєння досвіду творчої діяльності в педагогічній системі «Школа- Мала академія наук»//Наукові записки.- Вип.46,серія:Педагогічні науки.-Кіровоград:РВЦКДПУ ім. . Винниченка,2002-232с.

6. Физический практикум для классов с углубленным изучением физики: 9-11 кл.\Под.ред. Ю.И. Дик.-М.Просвещение,1993.-208с Большой практикум по микробиологии/Под ред.Селибера Г.Ф. –М.:Высшая школа, 1962.-374с.

7. Андреев В.И, Эвристическое программирование учебно-воспитательной деятельности.-М.:Высшая школа,1981.-240с.

8. Кремнеземы в медицине и биологии / Сб. науч. трудов под ед. акад. АН Украины А. А. Чуйко.- Киев - Ставрополь,2003-142с.

9. Галатюк Ю.М.,Тищук В.І. Дослідницька робота учнів з фізики//Бібліотека журналу «Фізика в школах України»-Х.:Основа,-2007.-80с.

10. Гришук Л.О.,Хоренко О.М. Експериментальні задачі з фізики .-Біла Церква:КОПОПК.-2008-68с.

11. Лесин В.М. Як працювати з книгою: Метод. Посіб. – К.: Вища шк., 1998. – 71 с

12. Паєнтко В.В., Степова Н.О., Рагімова Н.М. Робота з обдарованими учнями. Предмети природничого циклу: методич. посібник / Паєнтко В.В., Степова Н.О., Рагімова Н.М.-Одеса:-КУПРІЄНКО СВ,2018.-63 с:рис., табл.

Глава 12.

1.Кострова В.Н., Гусев А.В. Вопросы использования современных педагогических технологий // Вестник Воронежского института высоких технологий. 2018. № 3(26). С. 113-115.

2.Преображенский Ю.П., Преображенская Н.С., Львович И.Я. Медиакomпетентность современного педагога // Среднее профессиональное

образование. 2013. № 12. С. 43-45.

3. Кострова В.Н., Львович Я.Е., Мосолов О.Н. Оптимизация распределения ресурсов в рамках комплекса общеобразовательных учреждений // Вестник Воронежского государственного технического университета. 2007. Т. 3. № 8. С. 174-176.

4. Горбенко О.Н., Кострова В.Н. Характеристики информационных процессов в образовательной среде // Моделирование, оптимизация и информационные технологии. 2015. № 1 (8). С. 17.

5. Львович И.Я., Кострова В.Н. Основные направления реализации национальных проектов в высших учебных заведениях // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Проблемы высшего образования. 2007. № 2. С. 31-32.

6. Завьялов Д.В. Анализ проблем современного высшего образования // Вестник Воронежского института высоких технологий. 2013. № 11. С. 160-162.

7. Филипова В.Н. Моделирование процессов планирования продвижения туризма // Моделирование, оптимизация и информационные технологии. 2013. № 3 (3). С. 16.

Глава 13.

1. Мир 2035. Глобальный прогноз / под ред. академика А.А. Дынкина. М.: Магистр, 2017. 352 с.

2. Wright Q. Escalation of International Conflict // The Journal of Conflict Resolution. 1965. Vol. IX. N 4. P.434-449.

3. Todd S. Economic Analysis of Conflict // The Journal of Conflict Resolution. 2000. No 44 (6). December . P. 723-729.

4. Maxwell J. W., Reuveny R. An inquiry into renewable resource scarcity and conflict in developing countries // Journal of Peace Research. 2000. 37(3). P. 301-322.

5. Montgomery, J., Rondinelli D. A Path to Reconstruction // Harvard International Review. 26 (Summer 2004): P.26-30.

6. Eizenstat, S., Porter J., Weinstein J. Rebuilding Weak States // Foreign Affairs, 2005. Vol. 84, No. 1, pp. 134–146.

7. Fukuyama F. The End of History? // The National Interest. Summer 1993. P.1-8.

8. Friedman Th. The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalizaion.

N.Y.: Farrar, Straus and Giroux. 2012. 491 p.

9. Kennedy P. Preparing for the Twenty-First Century. N.Y.: Random House. 1994. 428 p.

10. Kaplan R. The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post-Cold War. N.Y.: Random House. 2001. P.201.

11. Hoge J. A Global Power Shift in the Making. Is the United States Ready? // Foreign Affairs. 2004. No 83. July/August. P. 2 -7.

12. Barnett Th. The Pentagon`s New Map: War and Peace in the Twenty-First Century. N.Y.: G.P.Putnam`s Sons. 2004. P.435

НАУЧНОЕ ИЗДАНИЕ
МОНОГРАФИЯ

НАУЧНОЕ ОКРУЖЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА
ЭКОНОМИКА, МЕНЕДЖМЕНТ, ОБРАЗОВАНИЕ, ПСИХОЛОГИЯ,
ЮРИСПРУДЕНЦИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ

Авторы:

Мохоров Г.А. (13), Сирота Н.М. (13), Львович И.Я. (10,12),
Преображенский А.П. (10,12), Чопоров О.Н. (10,12), Хомелева Р.А. (13),
Шаховская Л.С. (2), Бурчак Л.В. (7), Бурчак С.А. (7), Запорожченко Т.П. (9),
Мегем О.Н. (6), Щеглова С.Н. (8), Толбатов А.В. (4), Богданова Н.А. (5),
Богданова О.Ю. (1), Богославцева Л.В. (1), Виганяйло С.М. (4), В'юненько О.Б. (4),
Карепина О.И. (1), Кузьменко В.Л. (3), Суркова М.А. (5), Бурдельная Е.А. (11),
Заставная П.М. (2), Паентко В.В. (11), Процко Т.Л. (3),
Гуманская Н.В. (11), Степовая Н.А. (11)

Серия «Научное окружение современного человека», №2
Научные достижения Авторов монографии были также рассмотрены и
рекомендованы для издания на международном научном Симпозиуме
«Научное окружение современного человека '2019»
(18-19 февраля 2019 г.)

Монография включена в
РИНЦ SCIENCE INDEX
INDEX COPERNICUS

При научной поддержке:

Институт морехозяйства и предпринимательства

Формат 60x84/16. Усл печ.лист. 12,96
Тираж 500 экз. Зак. №simp-ua12.
Подписано в печать: 18.04.2019

Издано:
КУПРИЕНКО СЕРГЕЙ ВАСИЛЬЕВИЧ
А/Я 38, Одесса, 65001
e-mail: orgcom@sworld.education
www.sworld.education

Свидетельство субъекта издательского дела ДК-4298
*Издатель не несет ответственности за достоверность
информации и научные результаты, представленные в монографии*

Отпечатано с готового оригинал-макета ФЛП Москвин А.А./ Цифровой типографии “Сору-Арт”
г. Запорожье, пр. Ленина 109

ISBN 978-6-177414-64-2

9 786177 414642

